

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI**

NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI

OMAR A. M. SHANNAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi AYTEKİN ŞENZEBEK**

KONYA-20122

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	OMAR A. M. SHANNAK
	Numarası	17810601183
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ İslam Mezhepleri Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aytekin Şenzeybek
	Tezin Adı	NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Nusayriliğin Alt Kolları başlıklı bu çalışma 2022/07/19 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Aytekin Şenzeybek	
2	Prof. Dr.	Doğan Kaplan	
3	Prof. Dr.	Ömer Faruk Teber	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	OMAR A. M. SHANNAK		
	Numarası	17810601183		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/ İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Omar A. M. Shannak

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Omar A. M. Shannak		
	Numarası	17810601183		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/ İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ŞENZEBEK		
Tezin Adı	NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI			

Nusayriler ve kolları özellikle son dönemlerde tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışma Nusayri fırkalarına ve inançlarına ışık tutmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde, Nusayriyye'nin, fırkanın en önemli şahsiyetleri tarafında (Şüyühüddin) tarafından kuruluş aşamaları ele alınmış, fırkaya verilen isimler ve o dönemdeki değişimi ile Hasîbî'nin mezhebin teorik çerçevesini oluşturma ve Nümîriyye ve İshâkiyye'nin Nusayriyye adı altında birleştirilme çabaları incelenmiştir. Bunun yanında Taberânî'nin fırkadaki rolü, İbn Hallad ile olan anlaşmazlığı ve Sincârî göçü tartışması üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Kilâziyye ve Haydariyye'nin kuruluşuna, her birinin kendilerine özgü akide ve inançlarına ve çağdaş durumlarına ışık tutulmuş; Kilâziyye-Haydariyye bölünmesi ve bu bölünmenin nedenleri ve koşulları tartışılmıştır. Bütün bunlar, fırkanın hem yazma halinde bulunan hem de basılı orijinal kaynaklarına dayanılarak sunulmuştur. Anahtar kelimeler: Nusayrilik, Kilâziyye, Haydariyye, Şimaliyye, Mâhûsîyye.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Omar A. M. Shannak		
	Student Number	17810601183		
	Department	Basic Islamic Sciences/History of Islamic Sect		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ŞENZEBEK		
Title of the Thesis/Dissertation	BRANCHES OF NUSAYRISM			

The Nusayris and its sect's are among the controversial topics, especially in recent ages. From this context, the need to conduct this study arose, as it aimed to shed light on the Nusayris sects and their beliefs. In the first chapter of this study, the stage of formation of the Nusayris group by religious men (shaykh's) was explored. This chapter also highlighted the naming of this group (Nusayris) and its change during that period. al-Khasībī's efforts were also shown in establishing the theoretical framework for the sect and unifying the Numayriyya and Ishāqiyya under the name of the Nusayris. The study also dealt with the role of al-Tabarani in the sect and its disagreement with Ibn Khallād, and it extended to the discussion of al-Sinjāri migration. In the second chapter, this study dealt with the Al-Kalazi Al-Haydari division, and shed light on the establishment of both Kalaziyya and Haydariyya, the distinctive belief of each of them, and their contemporary status, and discussed the causes and conditions of the division. All this was done by relying on the original sources of the sect, both in manuscript and in print.

Keywords: Nusayrism, Alawism ,Kalaziyya, Haydariyya, Mawakiseh, ,Shamaliyya.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
NUSAYRİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ.....	4
1.1. Muhammed b. Nusayr ve Nusayrîliğin Ortaya Çıkışı	4
1.1.1 İsimlendirme	4
1.1.2. Muhammed b. Nusayr'ın Hayatı ve İlişkileri	10
1.1.3 İbn Nusayr'ın Bablığı ve Manâ'ya Çağrısı	15
1.1.4. Muhammed b. Nusayr'ın Gulat Dairesi ve Nusayrîliğin Doğuşu	20
1.1.5. Vefatı	22
1.1.6. Eserleri	23
1.2. Muhammed b. Cündeb Dönemi	24
1.3. Abdullah b. Muhammed el-Cenan el-Cünbülani Döneminde Nusayrılık	25
1.4. Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî Dönemi'nde Nusayrılık:	27
1.4.1. Adı ve Künyesi	28
1.4.2. Doğumu ve Çocukluğu	28
1.4.3. Öğrenimi ve Davet Çalışmaları	29
1.4.4. İlmi Rolü ve Eserleri	32
1.5. Cillî ve Cisrî Dönemi	40
1.5.1. el-Cillî	40
1.5.2. el-Cisrî	41
1.6. Meymûn b. Kâsım et-Taberânî Dönemi	42
1.6.1. İlmi ve Aksiyoner Rolü	42
1.6.2. Eserleri	45
1.6.3. Vefatı	47
1.7. Taberânî'den Sonra Nusayrılık	47
İKİNCİ BÖLÜM	51
NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI	51
2.1 el-KİLÂZİYYE	52
2.1.1. İsimlendirme	52
2.1.2. Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî ve Kilâziyye'nin Ortaya Çıkışı	54
2.1.3. Kilâziyye'ye Özgü Ulûhiyyet Anlayışı	58
2.1.4. Kilâziyye'nin Günümüzdeki Durumu	65
2.2.HAYDARIYYE	72
2.2.1. İsimlendirme:	72

2.2.2. Ali b. Süleyman el-Mâhûsî ve Haydariyye'nin Doğuşu	80
2.2.3. Ali el-Mâhûsî'nin Eserleri	81
2.2.4. Haydariyye-Kilâziyye Ortaya Çıkışları, Bölünmeleri ve Sonuçları	84
2.2.5. Haydariyye'ye Özgü Ulûhiyyet Anlayışı	91
2.2.6. Haydariyye'nin Günümüzdeki Durumu	97
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
Çev	: Çeviren
d.	: Doğum
H.	: Hicrî
M.	: Miladi
Ed.	: Editör
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
Sta	: <i>Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi</i>
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: tarihsiz
Yay.	:Yayınları
C.	: Cilt

ÖNSÖZ

Abbasiler döneminde Irak'ta ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başaran Nusayri fırkası, M on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren oryantalistlerin dikkatini çekmiştir. Eldeki yazmalar ve direkt olarak Nusayriilerin buldukları bölgelere yaptıkları geziler aracılığıyla söz konusu fırkayı mercek altına almaya başlamışlardır. Suriye'deki Fransız mandasının ardından Fransız dilinde Nusayriiler üzerine yeni çalışmalar ortaya çıkmış. 1970 yılında Hafız Esad'ın Suriye'nin kontrolünü ele geçirmesinden sonra Nusayriiler dünya çapında birçok araştırmacının ilgi odağı haline geldi. İnançları, tarihi ve içindeki sosyal statüsü hakkında birçok çalışma yapıldı.

Nusayriiler hakkında yazılan çalışmalarda ve kitaplarda zaman zaman Nusayrii kolları ve sayılarından söz edilmiş, bazı araştırmacılar onları altı kola kadar çıkarmıştır. Bu çalışmada, Nusayrii kollarının sayıları, adları, inançları ve ortaya çıkış şartları ortaya konarak bu hususa nokta koymak amaçlanmıştır.

Çalışmamız iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde İbn Nusayr dönemindeki Nusayriileri, daha sonra İbn Cündeb ve el-Cünbülânî dönemindeki Nusayriileri ele aldık. Ardından Hasîbî döneminde Nusayriilerin geçirdiği aşamalara değindik. Fırkanın Cillî ve Cîsrî dönemindeki durumunu ele aldık, fırka üzerinde bıraktığı etkileri ortaya koyduğumuz Taberânî dönemine temas ettik ve Sincârî göçü ve bunun etkisinden bahsederek birinci bölümü sonlandırdık.

İkinci bölümde Kilâziyye kolunu; ortaya çıkışı, adlandırılması, kendine has inanışları ve çağdaş durumu açısından inceledik. Daha sonra Haydariyye'yi, Nusayriilerden ayrılması açısından ele aldık, bu bölünmenin nedenleri ve temellerini tartıştık. Haydariyye'ye verilen isimlere değindik ve Haydariyye isminin kökenini açıklamaya çalıştık. Ardından çalışmada, varlığını kanıtladığımız üç Haydariyye grubunun inançlarını ortaya koyduk ve günümüzdeki durumlarına işaret ettik.

Sonuç bölümünde ise çalışmada ulaşılan en önemli sonuçları özetlemeye çalıştık. Çalışmanın tamamında bilgi aktarımı ve analizinde objektif ve tarafsız olmaya çalıştım ve bunda da başarılı olduğumu umuyorum.

Sonuç olarak, beni bu konuyu incelemeye teşvik eden ve özellikle notlarıyla bana yardımcı olmaktan ve yol göstermekten esirgemeyen, araştırmayı tamamlamam için beni motive eden, ayrıca bana kaynak sağlayan danışmanım Aytekin Şenzeybek'e

teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bana olan destekleri için değerli aileme teşekkür ediyor, onların dünya ve ahirette mutlu olmalarının sebebi olmayı Allah'tan niyaz ediyorum.

Omar Shannak

Konya-Türkiye

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Aşırı Şii mezhepleri, tarihleri boyunca birbirini izleyen bölünmeler yaşadılar. Örneğin, Nusayri fırkası üzerine takiyye hâkim olmuş, bu onu bin yıldan fazla bir süre boyunca korumada başarılı bir yöntem olagelmıştır. Fırka tarafından uygulanan takiyye Nusayri inançlarının ve tarihsel gelişimlerinin ortaya çıkartılmasında pek çok zorluklara sebebiyet vermiştir. Nusayriler üzerine yapılan bazı çalışmalarda, Nusayri mezhebinin içinde bir takım inanç gruplarından bahsedilmiştir. Bu konuda yaptığım araştırmalarda söz konusu bilgilerin yüzeyselliğini, bu bilgilerin belge ve bilimsel kaynaklardan yoksun olduğunu fark ettim. Nitekim bu araştırmalarda geçen grup sayısı, isimler ve inançlar hakkındaki bilgilerde de çelişkiler söz konusuydu. Bu sorunu çözmek için “Nusayriliğin Alt Kolları” başlığı altında bu konuyu ele aldık.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada şunlar amaçlanmıştır:

- 1- Nusayrilik fırkanın kuruluşundan günümüze kadar olan tarihini sunmak.
- 2- Fırkan tarihinde meydana gelen önemli ayrılıklardan bahsetmek.
- 3- Son üç yüz yılda ortaya çıkan Nusayri mezheplerinin sayısı, isimleri ve inançlarını beyan etmek.
- 4- el-Haydariye ve el-Klaziyye bölünmesinin ne şartlarda olduğunu, her birinin oluşumunu, tarihsel serüvenini, inanç yönünden aynı ve farklı olan taraflarını ve çağdaş gerçekliklerini açıklamak

3. Araştırmanın önemi

Çağdaş kaynaklarda, Nusayri kollarının itikadi bakış açılarına dair farklı rivayetler vardır. Bu çalışmalarda ortaya konan bilgiler, genel itibariyle birbirinden alıntıdır. Bu fırkanın doğuşu veya itikadi açısından herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile Nusayrilere dair mevcut boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Çalışmada, yaklaşık 300 sene önce meydana gelen Kilâziyye-Haydariyye bölünmesini incelenmiş, söz konusu bölünmenin ortaya çıkış sebepleri, hem Haydariyye'nin hem de Kilâziyye'nin inancı açıklanmıştır. Bu çalışma sayesinde Nusayrilerin gelişim aşamalarına ışık tutulmuştur.

4. Araştırma Metodu

Herhangi bir çalışmada izlenen yaklaşım ve ona bağlılık miktarı, çalışmanın nihai sonucunun doğruluğunu etkiler. Nusayriliğin, fırkalarının ve gerçekliklerinin ne olduğu gerçeğini yansıtan bir sonuca ulaşmak için tanımlayıcı yöntemi takip etmeye çalıştım. Bunu, Nusayriliğin kaynaklarından bilimsel verileri toplayarak, söz konusu mezhebin gelişimine ve tarihsel sırasını inceleyerek yaptım. Tüm bunları, bilgi toplamadan nihai sonuçlara kadar çalışmanın tüm aşamalarında tarafsızlığı koruyarak yapmaya çalıştım.

5. Araştırmanın Kaynakları

Nusayriler, başlangıçtan itibaren, özellikle yirminci yüzyıl Nusayrileri, kendileriyle ilgili yapılan çalışmalarda onlara atfedilen inanç ve tarihleri kabul etmemekte, bu çalışmalarda yer alan verilerin hiçbir aslının olmadığını ileri sürmektedirler. bu konuyla alakalı pek çok özel kaynaklardan müstakil, tarihi Nusayri kitabı ve yazma eseri mevcuttur. Bunlar araştırmada ilk kaynak ve referans olarak kullanılmıştır. Diğer kaynaklardan elde edilenler de bu araştırma içinde sunulmuştur. Bu çalışmanın dayandığı kitapların başında Muhammed el-Kilâzî'nin Kilâzîyye'nin inancı içeren “er-Risâletü’ş Şafîye”, Ali el-Mâhûsî'nin Mahusiyye'nin inancı içeren “el-Muhtasar bi nefyi ibadeti’ş-şemsi ve’l-kamer”, “er-Risâletü’l Mısriyye”, İbn el-Ma’mer el-Bağdadi'nin “el-Cedül’ün-Nurani”, Meymûn et-Taberânî'ye ait 370 yılının yazma eserleri, Hüseyin Ali el-Abbas'ın “ el-lisan Fi Zılâli'l-Kuran” gibi eski Nusayri kaynaklarında Silsiletü't-Türâsi'l-‘Aleviyye’de yer alan bu çalışma gelmektedir. Aynı zamanda bu çalışma çağdaş olduğu için çok yararlandığımız Paris Kütüphanesi No. 3251'de toplanan Nasreddin Zeyfe'nin “el-Lü’lü’l-Mensur fi Ğamidi’d-Düstur adlı eseri gibi Haydariyye-Kilâziyye bölünmesi dönemine ait birçok yazma ve el-Hasîbî'nin onlarca kitabını içermektedir. Ayrıca İbn Şu'be el-Harrani'nin “İhtilafü'l-Âlemin” adlı eserinin yazması, Meymûn et-Taberânî'nin “el-Bahs ve’d-Delaletü fi Müşkileti’r-Risale” eserinin yazması da bulunmaktadır. Hüseyin el-Ahmed'in yazılarının yanı sıra, özellikle Nasır İskender'e cevap verdiği “Kalaidü’d-Dürer” kitabı ve Yusuf b İbrahim’e “İydiyye” adında cevap verdiği “Kitabu Ğanime” kitabı. Aynı zamanda bu çalışmada Nusayri yazarı Emil Abbas Âl-i Ma’ruf’un üç bölümden oluşan “Târîhu’l-Aleviyyin fi Biladi’ş-Şam” isimli kitabı gibi bibliyografya kitapları da kullanılmıştır. Nusayri yazarlar Haşim Osman, M. Emîn Gâlib et-Tavîl, Ali Musa gibi yazarlardan da kaynak olarak faydalanılmıştır. Tarihi kaynaklardan ve klasik fırkalardan da istifade edilmiştir. Stefan Winter ve Yaron Friedman gibi araştırmalar yapan İngiliz

yazarların araştırmaları da göz önünde tutulmuş, İnan Kassar ve Hüseyin Türk gibi Türkçe kitaplardan ve bu çalışmayı zenginleştirecek diğer çalışmalardan da istifade edilmiştir. Temel İslâm Tarihi kaynakları ve son yıllarda açığa çıkan Nusayriye'nin gizli kitapları, el yazmaları ve amatör akademik çalışmaları tarama süreci sonunda bilgiler derlenmiştir. Bunun yanı sıra yardımcı kaynak olarak bibliyografya ve fihrist kaynaklarından, çeşitli araştırmalardan ve akademik çalışmalardan istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUSAYRİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

1.1. Muhammed b. Nusayr ve Nusayrîliğin Ortaya Çıkışı

Nusayrîlik, Hicrî üçüncü yüzyılda Irak'ta ortaya çıkan bir Şîbâtî gulat¹ fırkasıdır. Daha sonra Suriye'ye yayılmıştır. Mensuplarının çoğunluğu bugün Suriye'nin kuzeybatısında, Türkiye'nin güneyinde ve Lübnan'da yaşamaktadır. Sayıları 3-4 milyon kişiye ulaşmaktadır.²

1.1.1 İsimlendirme

İlk dönem kaynaklarında fırka Nümeiryiye olarak isimlendirilmiştir. Fırkanın ilk kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî'nin kabilesi "Benî Nümeyr" kabilesine nisbetle bu isimle anıldığı zikredilmektedir. İbn Nusayr'ın muasır olan en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a* adlı kitabında "Nümeiryiye" ismini kullanan ilk müelliftir.³

Muasır Nusayrî alim Abdullatif Murhic (ö.1996), Müntecebüddîn el-Ânî'nin kendisini Nümeyrî olarak vasıflandırmasına yorum yaparak şöyle der: "Nümeyr kabilesinin

---

¹Müfid dedi ki: "Gulat, müslüman görünüp müminlerin emiri Hz. Ali ve neslinden gelen imamlara (a.s.) ilahlık yahut peygamberlik isnat edenlerdir." Şehristânî ise şöyle dedi: "Gulat, yaratılmışlık sınırından çıkaracak kadar imamları hakkında aşırıya giderek ilahlıklarına hükmeden ve söylemlerini şu dört bid'at üzere kuranlardır: Teşbih, bedâ, rec'at ve tenâsüh." Bkz. Muhammed Müfid, *Tashih-i İ'tikadat el-İmamiye*, thk. Hüseyin Derhaki (İran: el-Mutemer el-Âlemi li-Elfiyeti eş-Şeyh el-Mufid, 1992), 131; Muhammed Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî (Beyrut: Darül-Marifa, 1404), 1/172. Daha fazlası için bkz. Farhad Daftary, *Tarihü-l İslam eş-Şii*, çev. Seyfeddin el-Kasir (Beyrut: Dar es-Saki, 2017), 65,68.

²Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, c.1,188; Abdulkadir Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak* (Beyrut: Dar el-Afak el-Cedide, 1977), 239; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn* (Beyrut: Dar el-İlm Lil-Melayin, 1997), c.2,425; Sami el-Gariri, *el-Cuzur et-Tarihiyye ve'n-Nefsiyye li'l-Guluvv ve'l-Gulat* (İran: Delil Ma, 1424), 248; Daftary, *Tarihü-l İslam eş-Şii*, 222; Leon Goldsmith, "Alawi Diversity and Solidarity from the Coast to the Interior", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Kerr - Craig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 144.

³Hasan en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a* (Beyrut: Menşurat er-Rada, 2012), 150; Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, thk. Hellmut Ritter (Almanya: Franz Steinitz, 1980), 5,32; Ahmed b. el-Gadairi, *er-Rical*, thk. Muhammed Rıza el-Huseyni (Kum: Dar el-Hadis, 1422), 99; Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, 239; Ebu-l Muzaffer el-İsfirayini, *et-Tabsir fi'd-Din* (Beyrut: Alem el-Kutub, 1983), 129.

atasının küçültmeli ismidir. Ebû Şuayb bu kabileye mensuptur."⁴ Müntecebüddîn el-Anî şiirinde Benî Nümeyr'in firkeyi kucaklama ve desteklemede oynadığı rolü övmektedir⁵ ki bu durum ilk döneminde firka mensuplarının çoğunun Benî Nümeyr' kabilesinden olduğuna işaret eder.

Öte yandan İbn Nusayr'ın Benî Nümeyr'e mensup olmasına rağmen mezhep yazarları açısından Nümeyrîyye isimlendirmesi örtük bir yerme anlamı da taşımaktadır. Çünkü meşhur şair Cerir⁶, Benî Nümeyr'i şu sözleriyle hicvetmiştir:

Nümeyr'den olduğun için gözlerini indir.....sen ne Kâ'b ne de Kilâb kabilelerindensin⁷

Cerîr'in bu şiirinden sonra Benî Nümeyr, Âmir b. Sa'saa'ya nispet edilmeye başlamıştır. Kabile mensupları Nümeyr adını zikretmekten kaçınmak ve üzerindeki skandal ve damgalamadan kurtulmak için babaları Nümeyr'i atlayarak onun babasının adını zikrediyorlardı. Bu şiirden önce kendilerine "kimlerdensin" diye sorulduğunda övünerek tok bir sesle: Beni Nümeyr'den derlerdi. Bu şiirden sonra Beni Nümeyr'den olan birine "kimlerdensin" diye sorulduğunda: "Beni Amir'denim" der oldu.⁸

Bu meselenin önemi ve şair Cerir'in Benî Nümeyr'i hicvinin etkisinin Hasîbî zamanına kadar devam etmesi nedeniyle Hasîbî, firkanın kurucusu Muhammed b. Nusayr ve kabilesinin üzerindeki bu hiciv ve ayıplamayı kaldırmaya çalışmıştır. Bunun üzerine *Ebvabü'l-Eimme* adlı kitabında İmam Ca'fer es-Sâdık'a nispet ettiği bir rivayete yer vermiştir: Meclisinde yukarıda geçen "Nümeyr'den olduğun için gözlerini indir..." şiiri zikredildiğinde Sâdık, soran kişiye İbn

---

⁴İbrahim Abdullatif Murhic, *Şerh Divan el-Müntecib el-Anî*, ed. Es'ad Süleyman (Beyrut: Dar el-Mizan, 2015), 15,85,116,186. Müntecib el-Anî Divan'ının 188. sayfasındaki 576 sayılı beytinde şöyle dedi: "Hiç şüphe yok ki ben Nümeyrî'yim, aşiretim de izzinde Mudir el-Hamra'ya dayanıyor" 241, s. 267.

⁵Müntecebüddîn el-Anî, *Divan el-Müntecib el-Anî*, thk. Haşim Osman (Beyrut: en-Nur li-l Matbuat, 2002), 25.

⁶Emevî dönemi şairlerinden Cerir b. Atiyye et-Temîmî, hiciv şiiri ile ünlü ve şairlerin en hicvedeniydi.

⁷فغضَّ الطَّرْفُ إِنَّكَ مِنْ نَمِيرٍ ..... فلا كعباً بلغت ولا كيلاباً

⁸Cevad Ali, *El-Mufassal Fi Tarih'i-L Arab Gable'l İslam* (Beyrut: Dar es-Saki, 2001), c.17,68. O zamanda şiirin bu etkisine şaşırılmamalı, çünkü şiir Arapların en yetenekli olduğu konudur. Bu nedenle Kur'an nazil olarak şiirde onlara meydan okumuştur. Tarihçi Cevad Ali şöyle demiştir: "Şiir, Arapların kalplerinde büyük bir etki bırakmış, duygularını derinden sarsmış, onları adeta büyülemiştir." Ali, *El-Mufassal Fi Tarih'i-L Arab Gable'l İslam*, c.17,67.

Nümeyr'in bablığını müjdeleyerek “Allah'ın bir süre sonra ortaya çıksa bile bir iradesi olduğunu biliyordum. ... Oğullarım Ali ve Hasan, o babların on birincisidir”⁹ dedi.

"Nusayriyye" isimlendirmesi, fırkanın tarihi kaynaklarda bilindiği isimdir. Araştırmacılar bu ismin kökeniyle ilgili birçok açıklama ortaya koymuşlardır¹⁰. Ancak bu açıklamaların çoğunun iyi bir dayanağı yoktur. Pek çok araştırmacı, isimlendirmenin Muhammed b. Nusayr'ın babası Nusayr'a nisbet edildiğini söylemektedir. Çağdaş Nusayri yazarlar, edebiyatçılar ve tarihçilerin bu isimlendirmeye karşı tutumu farklıdır. Aralarında bu ismin kendilerine verildiğini kabul eden ve İbn Nusayr'a nisbetini reddedenler vardır. Örneğin, Şeyh Abdurrahman el-Hayr¹¹, tarihçi et-Tavil¹², Haşim Osman¹³ ve Nusayri şairi Hamid Hasan¹⁴, *Tarihu'l-Aleviyyin fi Biladiş-Şam*

---

⁹Hüseyin b. Hamden el-Hasîbî, *Ebvabü'l-Eimme*, thk. Mustafa Hemsî (Beyrut: darül-Kâri, 2011), 84; Muhammed İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, thk. Selman Asad (Lazıkiyye, 2002), 447.

¹⁰Aşika el-Belevî, “el-Firka el-Nusayriyye Arz ve Nakd”, *Mecellet el-Kırae ve-l Marife* 217 (2019), 89-118; Ahmed Sunay Yıldırım, *Nusayr'ilik ve Nusayrîliğin teşekkül sürecinde Hamdân el-Hasîbî'nin yeri (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2018)*, 12. 2018, 12.

¹¹Abdurrahman el-Hayr (1986-1904): Geçen yüzyılın en önemli Alevî alimlerinden biridir. Alevîler adına Arap dünyasında aktifti. Alevîlerin akidesini açıkladığı ve onları İmamiyye'nin bir parçası olarak kabul ettiği bazı kitapları vardır. Kuveyt'ten Dr. Şakir Mustafa'nın kendisine Alevîleri sorduğu bir mesaja verdiği yanıtta Nusayrîlerin kökeni ile ilgili sözlerine yer vermiştir. Bu yanıtı Alevî sitelerden birinde yayınlanmıştır: https://alawi12.tripod.com/rd_alkhaier.htm, Erişim: 10.09.2020. et-Tavil kitabına dair yorumu için bkz. Muhammed Emin Galib et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn* (Darül-Endülüs, ts.), 11; Ali el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn* (Dımaşık: Dar el-Feta, 2002), 230. Yakazat el-Müslimin el-Aleviyyin adlı kitabında, Nusayri olarak adlandırıldıklarını ve adlarının Fransız İşgali döneminde Alevî olduğunu onaylamıştır. Abdurrahman el-Hayr, *Yakazat el-Müslimin el-Aleviyyin*, ed. Hani el-hayr (Dımaşık, 1996), 4. <https://alawi12.tripod.com/yaqaza.htm> sitesinde yayınlanmıştır. Erişim Tarihi: 20.07.2021, s. 5.

¹²et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 447-448.

¹³Haşim Osman, *Heli'l-'Aleviyyûn Şî'a?* (Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 1994), 11; Haşim Osman, *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, ts.), 30-31.

¹⁴Hamid Hasen, *Vechen li-vech emam'e-t Tarih* (Dımaşık: Matbaat İkrime, 1992), 146-147. Hamid Hasen, Nusayri isimlendirmesinin kökeninin Kuzey Irak'taki Nusayriyye dağlarına nispetle olduğunu iddia etmektedir: "Tarihçiler, eskiden veya şimdi, bilerek ya da bilmeyerek Nusayrîleri bazen Muhammed b. Nusayr'a, bazen de Ali b. Ebi Talib'in hizmetçisi Nusayr'a nispet etme yanlışlığına düşmüşlerdir... Kimi zaman da Muaviye'nin vezirlerinden biri olan Nusayr' a nispet etmektedirler. Ayrıca Nusayriyye dağlarına da nispet edilmektedir. Bu dağlar, doğuda Asi Nehri, batıda Akdeniz, kuzeyde Toros dağları ve güneyde Lübnan dağları arasında bulunmaktadır. Bazıları ise bu ismin Hıristiyanlık ile bağlantılı olduğunu söylemiştir! Veya Ensar ile... Nusayrilik'in nispeti konusunda ictihad eden tarihçilere şaşırımdım. Nasıl olur da Kuzey Irak'taki Nusayr dağını gözden kaçırdılar! Bu konuda düşünselerdi veya kültürlerinde olsaydı, bunu gözden kaçırmazlardı." demiştir.

kitabının yazarı Nusayri tarihçi Emil Abbas Âl-i Ma'ruf¹⁵, Ahmed el-Edib¹⁶ ve Ali Hasan¹⁷ gibi kişiler, ismin İbn Nusayr'a nisbet edildiğini kabul etmektedir. Birinci bölümdeki yazarların görüşü, batın ve gulatı¹⁸ Nusayrilik'ten ayırarak onu Ca'feriyye'nin bir parçası olarak kabul etmek içindir.

Hicri'nin dördüncü yüzyılın başlarından itibaren kaynaklarda Nümeiryiye isminin yerini Nusayriyye'nin aldığı görülmektedir. Bu ismi ilk olarak fırkanın liderlerinden Hasîbî *Dîvân*'ında kullanmıştır. Bu eserin dokuz yerinde fırkadan Nusayriyye olarak bahsedilmiştir.¹⁹ Hasîbî, bazı şiirlerinde kendisini İbn Nusayr'a nisbet ederek "Nusayri" olarak nitelendirmiştir. Hatta Kufe'yi Nusayriyye olarak nitelendirmiştir.²⁰ Hasîbî bu ismi kullandıktan sonra ismin yayıldığını ve fırkanın onunla tanınır hale geldiğini görüyoruz. Hasîbî, Nümeiryi ismini ise bir kez kullanmıştır²¹. Hasîbî'nin fırkanın kendisinden önce bildiği "Nümeiryi" ismini terk etmesinin sebebi ise belki de birçok kişinin Nusayriliği benimsemesinden sonra ve bir dâî olarak diğer kabile ve ırklardan insanları davet etmesini kolaylaştırmak için bir kabile ismi olan Beni Nümeyr'den kurtulma

---

¹⁵Yazar, Nusayri kökenlidir ve kitabının pek çok yerinde Haddâdiye kabilesinin Nemlaiyye koluna mensubiyetiyle övünmektedir.

¹⁶Emil Abbas Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam* (Lübnan: Dar'ul-Amel ves-Selâm, 2013), 27,190-191; Ahmed el-Edib, "Hivar Havle Akaid el-Aleviyyin fi Suriya", *alawis* (29 Nisan 2016). <https://alawis.net/?p=316> 03-12-2020.

¹⁷Buna el-Enba el-Hafiyye an eş-Şia el-Aleviyye kitabın sunuşunda yer verilmektedir. Bkz.Yusuf Halil Muhammed, *el-Enba el-Hafiyye an eş-Şia el-Aleviyye* (Beyrut: ed-Dar el-İslamiyye, 1996), 30. Burada bu isimlendirmeyi ve Alevi isimlendirmesinin, bölgelerini Suriye'nin geri kalanından ayırmak için Fransızlar tarafından kendilerine verildiğini kabul etmiştir. Ancak isim onlar tarafından sevilmiş ve kabul görmüştür.

¹⁸Bu, Nusayriyye şeyhlerinin Bâtînî kitaplarında gulata mensup olmalarıyla övündükleri zamandı. Hasîbî, gulatı överek şiirinde şöyle demiştir: "Hakk'a çağırınca gulata itaatle ona buyur derler, tekbir getirirler." İbrahim Abdullatif Murhic, *Şerh Divan el-Hasîbî* (Dar el-Mizan, ts.), 467. Bu konuda *Risalet-i Hidayet'i-l Müsterşid* kitabında Ebu Salih ed-Düleymi, Hasîbî'nin fırka üzerine olan faziletlerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Bununla gulatı ve irtifa ehline fayda sağlamıştır". Ebu Salih ed-Deylemî, *Risalet-i Hidayet'ül-Müsterşid,sta* (Beyrut: Dar lieclî'l-Ma'rife, 2006), 8/170. Ayrıca el-Ani'ye verdiği yanıtta övündüğünü söylemiştir: "Şüphesiz ki biz gulatız ve Emir'ü-n Nihal'in manalığıyla konuşan gulatız" a.g.e., s. 260.

¹⁹Hüseyin b. Hamden el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, thk. S, Habib (Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 2001), 34,43,64,77,90,95,99,106,133.

²⁰el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 106.

²¹el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 95; Haşim Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu ve Yelihi Kitab'ül-Mâ'ide* (Beyrut: en-Nur li-l Matbuat, 2011), 211.

gerekliliğinden kaynaklanıyordu. Nitekim Hasîbî döneminde çeşitli etnik kökenden gelen pek çok insan Nusayrîliği benimsemiştir.

Bundan sonra Hamza b. Ali, *er-Risâletü 'd-dâmiga fi'r-Raddi ale'l-Fasık* adlı eserinde fırka için aşağılıkla damgaladığı Nusayriyye ismini kullanmıştır²² Şüphesiz bu risale, fırkanın bazı gizli öğretilerini açıklayan tartışmalı bir risale olduğu için o dönemde meşhur olmuştur. Çünkü Nusayri şeyhlerinden birinin *el-Hakaik ve Keşfü'l-Mahcub* adlı risalesine yanıt olarak yazılmıştır. Dürziler ile Nusayriler arasındaki tartışmanın o dönemde şiddetlendiği görülmektedir.²³

Bu isim *er-Risâletü 'd-dâmiga'* dan sonra batını eğilimlere sahip Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin (ö. 449/1057) *Risalet el-Gufran*²⁴ ve Şehristânî'nin *el-Milel ve 'n-Nihal*²⁵ adlı eserlerinden zikredilmiş ve daha sonra Fırak ve'l-Makâlât kitaplarında yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu terim yayılırken Hamza b. Ali'nin fırkaya nisbet ettiği "Fedaihler" da ona eşlik etmiştir. Dolayısıyla Nusayrilerin bu dönemden sonra ismi kullanmaktan vazgeçmeleri bununla açıklanabilir. Hasîbî'nin öğrencisi Müntecebüddîn el-Anî'nin divanında da herhangi bir kullanımını bulunmamaktadır. Aksine bu dönemde kendilerini "Hasîbîler" olarak isimlendirmeye başladılar. Taberânî, fırkayı "Hasîbî Şiası" olarak isimlendiren ilk kişidir.²⁶

---

²²Hamza b. Ali: İlk ve en büyük Dürzi dâî ve Dürzilerin kutsal kitabı *Resâ'ilü'l-hikme*'nin üç yazarından biridir. H. 375 yılında doğmuştur. Ancak ölüm tarihi bilinmemektedir: Abdullah en-Neccar, *Mezheb ed-Duruz ve't-Tevhid* (Mısır: Dar el-Maarif, 1956), 123-128.

²³Nusayriler ile Dürziler arasındaki tartışmanın o dönemde ne kadar tırmandığını bize anlatabilecek bir metinde İbn el-İbri dört yüz otuz yılındaki olaylar hakkında şöyle demiştir: "İmam Kaim-Biemrillâh'ın Harran ve Rakka'nın sahibi Şebib b. Vessab en-Nümeysi orada hitap etti. Harran, o dönemde en önemli Nusayri merkezlerinden biriydi. Buna göre Nusayri ile Hamza bin Ali arasında geçen mektüplerin sebeplerinden biri bazı Nusayrilerin Dürziliğe geçmesinin yanı sıra siyaset olabilir. Bu da Suriye'nin aralarında bir rekabet arenası olduğunu göstermektedir. Ebu el-Ferac İbn el-İbri, *Tarih Muhtasar ed-Düvel*, thk. Antuan el-Yesui (Beyrut: Dar eş-Şark, 1992), 183.

²⁴Philip Hitti, *Tarih Suriya ve Lübnan ve Filistin*, çev. Kemal el-Yazici (Beyrut: Dar es-Sekafe, ts.), 153; Osman, *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika*, 31.

²⁵Hamza b. Ali, *er-Risâletü 'd-dâmiga, Resailü'l-Hikme* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 1986), 185; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/188.

²⁶Ebü Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *Kitâbü'l-Cevahir, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 3/377; Ebü Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *el-Hâvî fi 'ilmi'l-Fetâvâi, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 3/74; Ebü Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *er-Reddü ale'l-mürteddi, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Suriye: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 151,166,210; Ebü Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *Mecmû'u'l-A'yâd, Silsiletü't-*

Bazı araştırmacılar Nusayri teriminin Alevilerin kendisi tarafından hiç kullanılmadığını ileri sürmektedir²⁷. Hasîbî'nin bu ismi ilk kullanan kişi olduğunu kanıtladığımız için bu doğru değildir. Ancak Hasîbî'den sonra bu ismi kullanmayı bıraktılar. Nadir durumlar dışında, fırkayı tanımlamak için genel bir ad olarak kullanılmamıştır.

el-Mecmu' "ed-Düstür" kitabında Nusayriyye ismi açık bir şekilde dokuzuncu ve on birinci surede görölmektedir.²⁸

Fırka, 1920 yılından başlayarak bugün Suriye'de Aleviler olarak adlandırılmaktadır. Onlara bu isim Fransızlar tarafından verilmiştir. Bu isim grup üyelerinden büyük kabul ve onay görmüştür. Böylece Nusayrîyye teriminin fırka aleyhine olan karanlık tarihinden kurtulmuşlardır.²⁹ Türkiye'de ise Türk Alevilerden ayırt etmek için Nusayri, Fellahlar, Arap Uşakları ve Arap Alevileri olarak isimlendirilmektedir.³⁰ Türkiye'deki Nusayriiler, Arap Alevileri olarak anılmayı tercih etmektedir. Nusayri tabiri Suriye'de olduğu gibi Türkiye'de de olumsuz bir anlam ifade etmiyor. Terim, Suriye'de mezhepçi olarak kabul edilmekte ve bugünlerde sadece Sünni muhalefet tarafından kullanılmaktadır.

Türâsi'l-'Alevi (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 3/242,266,342. Nusayri şeyhleri kendilerini tanımlamak için Hasîbîler terimini çokça kullanmaktadır. Stefan Winter'a göre bu isim grubun Suriye kolunu tanımlamak için kullanılmaktadır ve Irak kolunu kapsamamaktadır. Stefan Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, çev. basil vatfe - Ahmed el-Atesi (İstanbul: harmoon center for contemporary studies, 2018), 390-391. Stefan Winter, Tarih el-Aleviyyin min Haleb ile'l Cumhuriyye't Türkiye, çev: Ahmed Nazar el-Etasi-Basil Vatfe (İstanbul, Merkez Harmon li-d Dirasat el-Muasira, M. 2018) s. 390- 391.

²⁷Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 24,390.

²⁸el-Mecmu' (ed-Düstur) el-Haydari kitabından. el-Bâkûratü's-Süleymâniyye eserinin bölümlerinden biridir. Bu isimlendirme, el-Kilâziyye'nin Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi'de yayınlanan ed-Düstur nüshasında yer almamaktadır. Süleyman el-Adenî, *el-Bâkûratü's-Süleymâniyye fî keşfi esrâri'd-Diyâneti'n-Nusayriyye*, ts., 25,27; Hüseyin b. Hamden el-Hasîbî - Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *ed-Düstur, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 14-28.

²⁹et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 448; Hitti, *Tarih Suriya ve Lübnan ve Filistin*, 45; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 390-391.

³⁰Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 228.

1.1.2. Muhammed b. Nusayr'ın Hayatı ve İlişkileri

Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr b. Bekr el-Basari en-Nümeyrî el-Abdi Nusari fırkasının ilk kurucusu olarak kabul edilmektedir.³¹ İbn Nusayr, Benî Nümeyr b. Âmir b. Sa'saa kabilesine mensuptur. Nümeyrî isimlendirmesi, mensup olduğu kabileden gelmektedir. Bu kabile, kuzey Araplarındandır.³² İbn Nusayr, Arap asıllıdır. Bu nedenle bazı çağdaş araştırmacıların İbn Nusayr'ın Farsî asıllı Benî Nümeyr'in azat edilmiş olduğu yönündeki görüşlerinin bir delili yoktur.³³

Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî³⁴, Basra'da yetişmiş³⁵, şehrin alimleri arasında yeri olan bir şahsiyettir.³⁶ Bu nedenle bazı tarihçiler ona el-Basri adını vermişlerdir. Daha sonra 220/835 yılında Bağdat'a hicret etmiştir. Dokuzuncu İmam Muhammed el-Cevad ile ölümünden

---

³¹Hüseyn b. Hamden el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübârâ*, thk. Mustafa el-Himsî (Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 1360), 380,399,582; İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 341; en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, 150; el-Gadairi, *er-Rical*, 99; Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, thk. Muhammed Cevad Meşkur (İran: Merkez İntişarat İlmi, 1360), 246; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 255,256; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/188.

³²Benî Nümeyr, Cemerâtü'l-Arab kabilelerinden biridir: Onlar herhangi bir ittifaka girmemiş kabilelerdir. Ali, *El-Mufassal Fi Tarih'i-L Arab Gable'l İslam*, 10/37.

³³Süleyman el-Halebi, *Taifet'ü-Nusayriyye* (Kuveyt: ed-Dar es-Selefiyye, 1984), 35; Ebu Musa el-Hariri, *el-Aleviyyun en-Nusayriyyun* (Lübnan: Dar lieclî'l-Ma'rife, 2002), 25; Takiy Şerafettin, *en-Nusayriyye - Dirasetün Tahliliyye*, ts., 14; Muhammed b. İbrahim el-Hamed, *en-Nusayriyye Hakikatüha Tarihüha Akaidüha*, ts., 3; Abdulkadir Şeybe el-Hamed, *el-Ediyan ve'l-Firak ve'l-Mezahib el-Muasira* (Riyad, 1433), 93. Ebu Şuayb'in Farslara nispet edilmesi belki de Nusayri inancının Farsî unsurlar içermesinden kaynaklanmaktadır.

³⁴İbn el-Esir, 232 yılında Halife Vâsik'e o zamanlar Necid'de yaşayan Benî Nümeyr hakkında yağma ve talan şikayeti gelmiştir. Bunun üzerine onlar Kumandan Boğa el-Kebîr'i gönderdi ve onlardan 1500 kişi öldürüldü. Daha sonra büyük bir bölümü ise Basra'ya kaçtı. Bkz. Ali İbn el-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, thk. Ömer Abdusselam (Beyrut: Dar el-Kitab el-Arabi, 1997), 6/104. İbn Nusayr'ın Basralı olması, devletin savaştığı kimselerden olduğu anlamına gelmektedir. Belki de İbn Nusayr, kendilerine yaptıklarının intikamını almak için devlete karşı çıkan bir gruba katılmıştır. Birçok Nümeyrî'nin daha sonra yaptığı şey buydu. Çünkü Benî Nümeyr kabilesi gulatın yuvası olmuştu. Bkz. İbn el-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, 7/288.

³⁵Bazı araştırmacılar İbn Nusayr'ın Kuzey Irak'tan geldiğini aktarmışlardır. Belki de bu, İbn Nusayr ile el-Makzun el-Sinjari arasındaki bir karışıklıktır. Bkz. Max Weiss, "Community, Sect, Nation Colonial and Social Scientific Discourses on the Alawis in Syria During the Mandate and Early Independence Periods", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 72.

³⁶el-Gadairi, *er-Rical*, 99; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 255-256.

üç ay önce bir araya gelmiştir.³⁷ Onuncu İmam Ali el-Hadi³⁸ ve On Birinci İmam el-Hasan el-Askeri ile çağdaştır. İmami kaynaklar onun İmam Hasan el-Askeri'nin ashabından olduğunu kanıtlamaktadır. et-Tusi, er-Rical adlı eserde şöyle demiştir: Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî, Ebi Muhammed el-Hasan b. Ali'nin (a.s.) ashabındandır".³⁹İmam el-Hasan el-Askeri'nin vefatından sonra Samarra'da yaşamıştır.⁴⁰

Ebû Şuayb, onun künyesidir⁴¹ Şuayb adında bir oğlu olduğu bilinmemektedir; ancak bu lakabı İmam ona takmış ve bununla meşhur olmuştur⁴²Dar es-Sultan'daki -orada çalışıyordu- künyesi buydu. İnsanlar ise ona Ebu Ca'fer diyordu.⁴³ Cafer adında bir oğlunun varlığına dair bir teyidimiz yoktur. Ancak bazı araştırmacılar⁴⁴ er-Risale el-Kuşayriyye'de adı geçen Mutasavvıf Cüneyd'in talebesi- "Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr'ın, Nusayriliğin kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî el-Abdî'nin oğlu olduğuna işaret etmektedir. er-Risale el-Kuşayriyye'de adı geçen Ca'fer'in başka bir kişi olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü tam adı "Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr b. el-Kasım el-Havas el-Huldi"⁴⁵Onun dedesinin adı Kasım'dır. Ebû Şuayb'ın dedesinin adı

---

³⁷İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Misriyye*, 283; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 255-256; Hasen Vesim - Muder et-Tacir, *Cami el-Beyan an İhvet-i Süleyman* (Suriye: Vezaratü'l-İ'lam es-Suriyye, 2018), 47.

³⁸el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100; Ebû Amr Muhammed b. Ömer el-Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, thk. Ahmed el-Hüseynî (karbalâ: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, ts.), 437.

³⁹Ebû Ca'fer Muhammed et-Tûsî, *Ricalü't-Tusi*, thk. Cevad el-Kayumi (Kum: Müesseset en-Neşr el-İslami, 1430), 402; Ebû Ca'fer Muhammed et-Tûsî, *el-Gaybe* (İran: Mektebet Neyneve el-Hadise, ts.), 398-399; Muhammed Bakır el-Meclisi, *Bihar'ul Envar* (Beyrut: Müesseset'ül Vefa, 1983), c.51/367,380.

⁴⁰el-Meclisi, *Bihar'ul Envar*, c.25/285; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 255-256.

⁴¹Hasîbî, isim ve bâb anlamlarını ayırmak için İmam'ın onu bu isimle künyelendirdiğini iddia etmektedir. Ebu Şuayb'ın isim ve bâb olarak ayrılması için şöyle denilmiştir: Bkz.Hüseyn b. Hamden el-Hasîbî, *Fıkhü er-Risâleti'r-Rastbaşıyye*, thk. Rava Cemal Ali, 2015, 100; İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Misriyye*, 121,283,287.

⁴²Vesim - et-Tacir, *Cami el-Beyan an İhvet-i Süleyman*, 47.

⁴³el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 583.

⁴⁴Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), c.1/23.

⁴⁵Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifil-Osmâniyye, 1962), 389; Abdülkerîm el-Kuşayri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd (Kahire: Dar el-Maarif, ts.), 134.

ise Bekir'dir⁴⁶ el-Gaybe kitabında İbn Nusayr'ın Ahmed adında başka bir çocuğunun olduğu zikredilmektedir.⁴⁷ Ebu el-Mutalib olarak da künyelenmektedir. er-Risale el-Mısriyye ve Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye'de Ebi'l Kasım olarak da künyelenmiştir. Aynı zamanda Arapça Ebu Talib ve Ebu el-Hasan olarak da künyelenmektedir.⁴⁸

İbn Nümeyr, onuncu imam Ali el-Hadi ve on birinci imam el-Hasan el-Askeri ile çağdaştır. Aynı şekilde Şia'nın on ikinci İmamı Muhammed el-Mehdi'nin gaybetine (260/874-328/940) şahitlik etmiştir.⁴⁹ Rivayetler, İbn Nusayr'ın kendi inançlarının İmamiyye inancından farklı olması nedeniyle İmamiyye içerisinde tecrit edilmesine yol açan sır halinden ve gizli kalma zorunluluğundan gulatı çıkarma konusunda şiddetli bir arzusu vardı. İbn Nusayr, İmamiyye'nin başına geçerek kendisini ve grubunu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Gulattan oluşan gruba, dokuzuncu İmam'ın ölümünün ardından meydana gelen Şii farklılaşmasından sonra İmam Hadi'nin imametini destekleyenlerdi. Daha sonra İmam'ın o dönemdeki zayıflığından ve Şiiler içindeki bölünmeler karşısında desteğe ihtiyacından yararlanarak; İmam Ali el-Hadi'nin "rabb" olduğunu, kendisinin ise onun peygamberi ve elçisi olarak gönderildiğini iddia etmiştir.⁵⁰ İmam o sırada Medine'de kalırken, halife kendisinden gözetim altında tutulması için Samarra'ya taşınmasını istemiştir.⁵¹ el-Kummi şöyle demiştir: "Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî, kendisinin elçi ve peygamber olduğunu ve Ali b. Muhammed'in (a.s.) onu gönderdiğini iddia etmektedir. Tenâsühü benimsemiş ve Ebu el-Hasan (a.s.) hakkında aşırıya giderek ilahlığını ileri sürmüştür".⁵²

---

⁴⁶el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 380,399,582; İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 341; en-Nevbahtî, *Firaku's-Şî'a*, 150; el-Gadairi, *er-Rical*, 99; el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 246; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 255,256; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/188.

⁴⁷et-Tûsî, *el-Gaybe*, 245.

⁴⁸el-Hasan b. Hamdan el-Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, thk. Rava Cemal Ali, 2014, 219; el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 582; İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 248; *Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, Fransa Millî Kütüphanesi, 6182 (Fransa Millî Kütüphanesi, gallica.bnf.fr, 6182), 41.

⁴⁹Bu dönem, İmam Hasan el-Askeri'nin ölümünü takip eden, Şiilerin birçok fırkaya ayrıldığı dönemdir. el-Kummi, Şia'nın 14 fırka olduğunu söylemektedir. İbn Babiveyh el-Kummi, Şiilerin hayret konusuna yanıt olması için "el-İmamet ve't Tefsira min'e-l Hayre" kitabını yazmıştı. Mehdi'nin gaybetine iman konusunda ayrılmışlardır.

⁵⁰en-Nevbahtî, *Firaku's-Şî'a*, 147.

⁵¹İmam, Medine'den getirildiği askeri şehir olan Samarra'da, halife ve polisinin gözü önündeydi.

⁵²el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100-101.

el-Keşşî şöyle dedi: "Fırka, Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî'nin peygamber olduğunu söylemiştir. Kendisinin elçi ve peygamber olduğunu ve onu Ali b. el-Askeri'nin (a.s.) gönderdiğini iddia etmiştir. el-Askeri'nin ilah olduğunu söylemiştir..."⁵³ Ancak Şii kaynaklarına göre, bu girişimi İmam Ali el-Hadi tarafından ret, inkar ve lanetle karşılanmıştır. Ayrıca el-Keşşî şöyle demiştir: "Nasr b. el-Sabbah dedi ki: İbn Baba adıyla bilinen el-Hasan b. Muhammed, Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî ve Faris b. Hatem el-Kazvini, bu üç kişi Ali b. Muhammed el-Askeri'yi lanetlemiştir"⁵⁴ Belki de bu lanet, Halife Mütevekkil'in, halifeliği üstlenmesinden sonra Abbasi devletindeki çöküşü durdurmak için muhalif hizipler ve gruplar, özellikle de devlet içindeki Şiiler üzerine yaptığı hamlenin ardından gelmiştir.⁵⁵ Ancak İbn Nusayr zekiydi; hemen çağrısından vazgeçti. onu Hasan el-Askeri'nin ashabından sayan İmamiyye kaynaklarına göre bu geri adımı ona el-Hasan el-Askeri'nin güvenini kazandırdı.

Şia arasında gulatın ilanı konusundaki ikinci girişime, İmam el-Hasan el-Askeri'nin (ö. 260/874) vefatından sonra bablık mertebesine gelmeye çalışması ve Şia'nın hayret dönemine girmesi eşlik etmiştir.⁵⁶ Kendisinin İmam'ın babı olduğunu ilan etmiştir. Ancak ikinci sefir Ebu Ca'fer Muhammed b. Osman el-Ömerî tarafından bu sefer lanetle karşılanmıştır⁽⁵⁷⁾. et-Tusi, *Gaybet* kitabında bu konuda bazı rivayetlere yer vermiştir: "Muhammed b. Nusayr, Ebi Muhammed el-Hasan b. Ali (a.s.) ashabındandır. Ebu Muhammed vefat ettiğinde, Ebu Cafer Muhammed b. Osman'ın makamını, zamanın İmamı'nın ashabı olduğunu ve onun bablığını iddia etmiştir. Ancak Allahu Teala onun küfrünü ve cehaletini ortaya çıkarmış ve Ebu Ca'fer Muhammed b. Osman ona lanet etmiştir.⁵⁸". Ondandır uzaklaşmıştır. "Bu eş-Şerii'den sonra

---

⁵³el-Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, 437.

⁵⁴el-Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, 438.

⁵⁵Mütevekkil, H. 232 yılında Hilafet'in başına geçmiştir. Tarih kitapları, H. 219- 270 dönemi arasında 18 devrim kaydetmiştir. Bu devrimler genellikle başarısız olmuş ve Abbasi devleti tarafından ortadan kaldırılmıştırEbü'l-Ferec el-İsfahânî, *Meḳâtilü't-Ṭâlibiyyîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.), 478.

⁵⁶Bu dönem, İmam Hasan el-Askerî'nin vefatı ve ondan sonra Şiilerin ayrılmasının ardındanı.

⁵⁷İsnâaşeriyye nezdinde kabul edilen ilk sefirdir et-Tûsî, *el-Gaybe*, 223. O zamanlar askeri karargah olan Samarra'da kalmak zorunda kaldığı için el-Askeri olarak isimlendirilmiştir. Bkz. el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 191.

⁵⁸et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244.

olmuştur".⁵⁹ Öyle görünüyor ki İbn Nusayr, tabanının İmamiyye arasındaki zayıflığını fark etmiştir. Bu nedenle İkinci Sefir'den kendisine merhamet etmesini istemeye ve Şii toplumu içindeki yerini korumak için ondan özür dilemeye gittiği anlaşılmaktadır.⁶⁰ Ancak eli boş dönmüştür. et-Tusi şöyle der: "Ebu Talib el-Enbari, Muhammed b. Nusayr zuhur ettiğinde Ebu Cafer (r.a.)'in ona lanet ettiğini ve ondan uzaklaştığını söylemiştir. Kendisine bu konu ulaşmıştır. Hemen Ebu Ca'fer'e gitmiş ve ondan af dilemek istemiştir. Ancak Ebu Ca'fer ona izin vermemiş ve onu eli boş göndermiştir."⁶¹

Hasîbî'nin *el-Hidâyetü'l-kübrâ*'sında ise Ebu Şuayb'ı savunan birkaç rivayete yer verilmektedir. Hasibi, İmam Ali el-Hadi döneminde ona "nisbet edilen" aşırı inancını ve sözlerini reddetmektedir. Aksine Ebu Şuayb'ın İmam Ali el-Hadi ve İmam el-Askeri ile olan ilişkisini ve dostluğunun devam ettiğini ve İmamların kendisine güvendiğini zikretmektedir. Ayrıca bu iki İmam'ın, İbn Nusayr'ın aşırılığı benimsemesini reddederek onu savunduklarına işaret eden bazı rivayetlere de yer vermiştir. İmam el-Hasan el-Askeri'nin dilinden ona bablık mertebesinin verildiğini söylemiştir.⁶² Bu rivayetlerden birisi de Ali b. Abdulgıfar'dan gelmiştir: "Muhammed b. Nusayr hakkında söylenenler fazlaydı. Bunun üzerine İmam el-Hasan el-Askeri'ye yazdım: 'Efendim! Muhammed b. Nusayr, zatınız hakkında ilah olduğunuzu söylemektedir. Bana bu konuda ne yapmam gerektiğini söyleyin. Cevaben bana: "Ne dediklerini çok iyi biliyoruz, onları zorlayacak değilsin. Onlara yalnızca bizim Rabbaniler olduğumuzu söyledi. Selman, Emiru'l Müminin'in hucceti olduğu gibi Muhammed b. Nusayr da benim bu hidayet huccetim olduğu halde nasıl olur da bunu söyler."⁶³ dedi."

Hasîbî'nin yer verdiği rivayetler, İbn Nusayr hakkında lanetin Ebu'l Hattab'ın laneti gibi olduğuna işaret etmektedir, Çünkü daha sonra şöyle demiştir: "Bunu, ikisi hakkında lanet çıkınca

---

⁵⁹Bkz. et-Tûsî, *el-Gaybe*, 246; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/17,165.

⁶⁰Stefan Winter, gulat ve Şia'nın o dönemde iç içe geçmiş tek bir toplum olduğunu ve Beni Büveyh dönemine kadar ayrışma olmadığını söylemektedir. Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 37-38.

⁶¹et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244-245. Rivayet doğru ise ki bu rivayet en-Nevbahtî veya el-Kummi'de yer almamıştır. Aynı şekilde Nusayrilik kitaplarında da geçmemektedir. Bu nedenle doğruluğuna ilişkin ciddi soru işareti meydana getirmektedir.

⁶²el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 582-587.

⁶³el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 584.

Ebu'l Hattab ve Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî'nin haberlerinde zikrettik. Ancak insanların erdemleri gizlenmekten daha fazlasıdır"⁽⁶⁴⁾. Aynı şekilde Taberânî, laneti İbn Nusayr'ın Halife tarafından katledilmesinin engellenmesi için bir rahmet olarak açıklamıştır.⁶⁵

Winter, Emir Muezzi'den İbn Nusayr'ın öğretisinin içeriği nedeniyle lanetlenmediğini, bilakis bunu açığa vurduğu için lanetlendiğini aktarmaktadır.⁶⁶ Nusayri yorumlarının desteklediği görüş de lanetin İbn Nusayr'ı korumak için olduğu yönündedir.

1.1.3 İbn Nusayr'ın Bablığı ve Manâ'ya Çağrısı

İmam, genel olarak Şii düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. İmamet doktrini, Şiiğin dayandığı belkemiğidir. İmamlar Şii tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Şii gruplar için manevi ve stratejik bir çekim merkezi ve ilmi bir mercii idiler. Dini ve ilmi yalnızca onlardan öğreniyorlardı. Bu yüzden aralarında meydana gelen birçok bölünmeye rağmen Şii gruplarla ilişkilerini sürdürdüler. On Birinci İmam el-Hasan el-Askerî'nin görünürde bir sonuç olmaksızın ölümü, Şii saflarında büyük bir liderlik ve manevi boşluk yarattı. Etkileri, Şii cemaatinin on dört⁶⁷ veya on beş fırkaya⁶⁸ bölünmesiyle sonuçlandı. el-Mesûdî, yirmi fırka olduğunu ileri sürdü.⁶⁹ Şiiilerin sistemi tek imam üzerinde ittifak etmeleri konusunda bozuldu.⁷⁰ Bu liderlik boşluğunu doldurmak için Şii düşüncesinde sefaret, niyabet ve bablık fikri ortaya çıkmıştır. Vekalet ise İmamlar döneminden beri vardı.⁷¹ Bu dönemde Vekalet, niyabet ve sefarete evrilmiştir.

---

⁶⁴el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 587.

⁶⁵Maymûn ibn al-Qâsim Ṭabarânî, *Kitâb al-ma'ârif by Abû Sa'îd Maymûn B. Qâsim al-Ṭabarânî: critical edition with an introduction*, thk. Me'ir Mikha'el Bar-Asher - Arie Kofsky (Leuven: Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 2012), 145.

⁶⁶Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 38.

⁶⁷en-Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şî'a*, 153.

⁶⁸el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100-101.

⁶⁹Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Beşşar Awad Ma'ruf (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 112.

⁷⁰et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 254-255.

⁷¹Esas vekilin vazifesi, İmam adına para toplamak ve bazı mektupları iletmektir. Vekil ağı, vekalet ve bablık iddia edenler hakkında daha fazlası için bkz. Ca'fer el-Muhacir, *et-Tarih es-Sirri li'l-İmame* (Beyrut: Merkez el-Hadara, 2015), 56.

1.1.3.1. Sefaret, Niyabet, Vekalet ve Bablık İnançının Ortaya Çıkışı

Sefaret, niyabet ve vekalet, Şii literatüründe eşanlamli terimler gibi gözükebilir. Ancak aralarında umum ve husus farkı vardır. Her bir sefir veya naib vekildir, her vekil, sefir veya naib değildir. Ayrıca İsnâaşeriyye'de dört şer'i sefire (es-süferâu'l-erbaa) denildiğinde sefir ve naib birbirinden ayrılmaktadır. Bazen de onu vekiller olarak isimlendirmektedirler. Naib veya sefirin görevi, İmam'la buluşmak, ondan öğretileri ve soruların cevabını almaktır. Buna ek olarak İmam adına para toplamak görevi vardır. Bu ana görevidir, Ancak İmam'dan bağımsız değildir.⁷²

İsnâaşeriyye Şiası, gaib İmam'ın dört naibi olduğunu kabul etme üzerine kuruludur ve onların süresi Mehdî Muntazar'ın küçük gaybeti (el-gaybetü's-suğrâ) dönemiyle sınırlıdır. Onlar sırasıyla:

1- Osman b. Sa'id el-Ömeri (Semmân). Niyabeti 260/874- 265/879 yılları arasında sürmüştür.

2- Muhammed b. Osman el-Ömeri, 265/879- 305/918.

3- el-Huseyn b. Rûh en-Nevbahtî. Niyabet dönemi 305/918- 326/938 yılları arasındaydı.

4- Ali b. Muhammed es-Semrri. Sefareti 326/938-329/940 yılları arasındadır. Bununla beraber gaybet-i suğra bitmiş ve gaybet-i kübra yani gaip imamla buluşma başlamıştı.⁷³

Aslında Nevbahtî'nin *Fıraku's-Şi'a* ve el-Kummî'nin *el-Makalât ve'l-fırak* gibi erken Şii kaynaklarında dört sefirin zikredildiğini görememekteyiz. Küleynî'nin onlar hakkındaki rivayetleri, kendileriyle Bağdat'ta uzun bir süre çağdaş olmasına rağmen az ve dolaylıdır.⁷⁴ Stefan Winter şöyle demiştir: "Gaybet-i suğra döneminde saklı imamla iletişime devam eden dört sefir düşüncesi, ancak bir asır sonra Büveyhilerin döneminde ayrı ve resmi bir inanç haline gelmiştir."⁷⁵

---

⁷²İkisi arasındaki fark hakkında dahası için bkz. Muhsin Ali Usfur, *Zahirat el-Gaybe ve Dava es-Sefara fi Zilli İmamet el-Mehdi el-Muntazar* (Kum: Müesseset-ü İsmailiyan, 1412), 165,167,170,180; Hasan ez-Zâlimi, *Vukela el-İmam el-Mehdi fi Zaman el-Gaybe es-Suğra min gayri es-Suferâ* (Beyrut: Dârü'l-Müttekîn, ts.), 43,75,60.

⁷³et-Tûsî, *el-Gaybe*, 214,218,223,241.

⁷⁴Merkez el-Ebhas el-Akaidiyye <https://www.aqaed.com/faq/3881/> Erişim: 04.09.2021.

⁷⁵Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 39.

Bu dönemde -gaybet dönemi- ve bu atmosfer içinde bablık fikri ortaya çıktı. Bâblik Şiiler arasında ortaya çıkmıştır. et-Tusi, el-Hasan eş-Şerii'nin bablığı iddia eden ilk kişi olduğunu söylemektedir.⁷⁶

Bu dönemde Nevbahtî ve el-Kummî gibi muasır alimlerin Babiyye'yi terim olarak kullandığını görmüyoruz. Bilakis, nübüvvet ve risalet iddia ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Daha sonra Babiyye ile kastedilen buydu. Ancak bu durum, Babiyye'nin bir terim olarak kullanılmasından ve istikrar sağlamadan önceydi. Sonra bu terim, başlangıçta yalnızca gulat tarafından kullanılmamasına rağmen gulat ile sınırlı kaldı. Aynı şekilde İmamiyye Şiası da bu terimi vekil ve sefir anlamında kullanmıştır.⁷⁷ Ca'feriyye'nin bu terimi kullanmaktan kaçınması, gulat tarafından çokça kullanılmasından dolayıdır. Hatta et-Tusi bablık iddiasında bulunanları *el-Gaybet* eserinde toplamıştır.⁷⁸

Nusayrîliğin inançlarından ve İmamlara bakış açılarından kaynaklanan daha farklı bir Bab inancı vardır. Nusayrilikte bab, manaya ve bâtinî ilme ulaşma yoludur. "Sin" harfi ile simgelenmektedir.⁷⁹ Bunu Rasulullah (s.a.v.)'a nisbet edilen şu hadise dayandırmaktadırlar: "Kim ilim isterse baba ulaşsın".⁸⁰ Her imamın kendisine özel bir babı vardır. Babların her biri menziledir. İmamların ilmi ve sırrı bablardadır.⁸¹ Kim girmek isterse baba gitsin.⁸²

---

⁷⁶et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244.

⁷⁷Tabersi, dört sefiri şu sözleriyle ifade etmiştir: "Gaybet zamanında razı olunan bablar ve methedilen sefirler" demiştir. Ebû Mansûr et-Tabersî Ahmed b. Ali, *el-İhticâc* (İran: İntişârât eş-Şerîf er-Radî, 1380), 250; Osman, *Heli'l-Aleviyyûn Ş'â?'*, 73. Kamus er-Rical'de İmamiyye'nin el-Huseyn vb. Ravah'ı bab olarak adlandırdığına yer verilmektedir. Bkz. Muhammed Takî et-Tüsterî - Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, *Kamûsü'r-ricâl* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1430), 446. Emil Al Maruf, Haydar Abdülkerim'in el-Ebvab adlı kitabında sefir ve vekilin babın görevinden farklı olduğunu söyleyen ilk kişi olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/21.

⁷⁸et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244-254. Bazı İmamiyye alimleri, imamların bablarının Nusayri bablarının sırasına benzer olduğunu zikretmiştir. Bkz. İbni ebi Selec el-Bağdadi, *Tarihü'l-Eimme, Mecmua Nefsiyye Fi Tarihü'l-Eimme*, thk. Muhammed Rıza el-Hüseyni (Beyrut: darül-Kâri, 2002), 27; Muhammed Rıza el-Hüseyni, *tarih Ehlü'l-Beyt* (Beyrut: müesseset'ü Alulbeyt, 1990), 145.

⁷⁹el-Gariri, *el-Cuzur et-Tarihiyye ve'n-Nefsiyye li'l-Guluvv ve'l-Gulat*, 19.

⁸⁰et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 254; el-Hariri, *el-Aleviyyun en-Nusayriyyun*, 22.

⁸¹Bkz. el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 548-578.

⁸²İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Misriyye*, 260. Sırasıyla imamların babları: Selman el-Farisi, Kays b. Varaka, Reşid el-Haceri, Ebi Halid Abdullah b. Galib el-Kabili, Yahya b. Ma'mer b. Umm et-Tavil es-Sumali, Cabir b.

Hasîbî, babın anlamı için şöyle demiştir: "Bab'a Bab denildi, çünkü o, Allah'ın İlmini edindi ve ondan her şeyin ilmini edindi. ".⁸³ Babın Bâtınîlik içerisindeki vazifesi hakkında ise Hasîbî şöyle demiştir: "Bab, alemleri ve diğer mertebeleri disipline eder. Onlara efendisini öğretir. Onlara melekî ilimlerin bilgisini kolaylaştırır. Onların görüşlerini bildirir. Onları, kendi zamanının ehlinin ulaşacağı en yüksek mertebeye ulaşana kadar Yaratıcı'nın bilgisiyle besler. Böylece ilim mertebesine çıkarlar ki bu tâbi olanların mertebesidir."⁸⁴

1.1.3.2. Muhammed b. Nusayr'ın Bablığı ve Manâ'ya Çağrısı

Nusayrilere göre İmam Hasan el-Askeri, diğer imamlar gibi imam suretinde zuhur etmiş "Mana" olup daha sonra ortadan kaybolmuştur. İsmi, oğlu Muhammed b. el-Hasen'in şahsında kalmıştır. İsmi onda kaldığı için kendisi "Bab" olarak zuhur etmiş, Muhammed el-Hasen'in gaybiyeti ile birlikte "İsim" onun "Bab"ı Muhammed b. Nusayr da zuhur etmiştir. Böylece İbn Nusayr, hem "Bab" hem de "İsim" olmuştur. İşte bu Muhammed b. Nusayr'ın iddiasını teşkil etmektedir. Zira kendisi, Muhammed el-Hasen'in vefatından sonra, "Arayanın benden öte bulacağı bir matlabı yoktur"⁸⁵ demiştir. Yani kendisi İmam'ın gaybiyetinden sonra hem "Bab"ı hem de "Mana"nın ismi olup bunlar daha sonra kendisinde zuhur etmiş ve ondan sonra da kimse zuhur etmeyecektir. Böylece el-Makalat ve'l-Fırak kitaplarında kendisine atfedilen peygamberlik ve ilahlık sözünün mahiyetini anlamış oluyoruz. Buna göre kendisi, bu sözle Allah'ın zatında kendisini nebi Muhammed olarak görmektedir⁸⁶.

Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ* adlı eserinde Muhammed b. Nusayr'ın bablığına işaret eden pek çok rivayet zikretmiştir.⁸⁷ Muhammed b. Cündeb'in İmam el-Hasan el-Askeri'den naklettiği ve *er-Risale el-Mısriyye*'de yer alan bir rivayette şöyle geçmektedir: "Muhammed b. Nusayr, babımızdır ve müminlere karşı hucetimizdir. Şek ve yakın karanlığındaki nurumuzdur. O, Selman

---

Yezid el-Cu'fi, Ebu Hattab Muhammed b. Ebi Zeyneb el-Kahili, el-Mufaddal b. Ömer el-Cu'fi, Ömer b. el-Furat ve Muhammed b. Nusayr en-Nümeyr'dir. Bkz.el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 539-585; *Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, 6182, 192-193.

⁸³Hüseyin b. Hamden el-Hasîbî, *kitab'ül Ukud*, 38.

⁸⁴el-Hasîbî, *kitab'ül Ukud*, 37.

⁸⁵el-Hasîbî, *Fıkhü er-Risâleti'r-Rastbaşıyye*, 98; İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 328.

⁸⁶er-Risâletü'r-Rastbaşıyye muhakkikinin Mukaddimesi el-Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, 36. 6

⁸⁷el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 380,399,582.

mahallindeki saklı incidir ve bablarımızdan bir babdır. Kim onun hakkında şekke düşerse veya reddederse Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olur".⁸⁸

Belki de Hasîbî'nin *el-Hidâye* kitabındaki esas hedefi, dört sefiri mal toplamak için vekil olarak kabul etmesiyle Nusayriler ile İmamiyye arasında ortak bir formül bulmaya çalışmaktı. Aynı zamanda Hasîbî, İbn Nusayr'ı ilmin babı olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Öte yandan Nusayri kaynaklara göre babların en önemli vazifelerinden biri Manâ'ya çağrı, yani İmam'ın rububiyetini ilan etmektir. Ebu'l-Hattab, İmam Ca'fer es-Sâdık'ın Manalığını açıkça dile getirmiştir. İbn Nusayr ise el-Hasan el-Askeri'nin Manalığına çağrıda bulunmuştur.⁸⁹ el-Cillî şöyle demiştir: "Ömer b. el-Furat ve Ebu Şuayb çeşitli yerlerde Ayn'ın Manalığına ve İsim'in İsmiyetine çağrıda bulunmuştur".⁹⁰

Gulat içerisindeki meydan yalnızca İbn Nusayr'a has değildi. Onlardan pek çoğu bablık iddia etmiştir. Bu kişilerden en etkilisi, Nusayri kaynakların bablık makamında İbn Nusayr'a rakip olarak gösterdiği İshak el-Ahmer'dir⁽⁹¹⁾. Bu rekabet, Hattabiyye'nin kollarından biri olarak kabul edilen ana grup Mufaddaliyye'ye gölge düşürmüştür. Böylece tarih sahnesinde Muhammed b. Nusayr en-Nümeiryi'yi takip eden Nümeiryiyye ve İbn Nümeiryi'nin rakibi İshak el-Ahmer'a nisbet edilen el-İshakiyye ortaya çıkmıştır. Bu bölünme, daha sonra adı unutilan Mufaddaliyye tarihinin en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Mufaddaliyye artık Nümeiryiyye ve İshakiyye olarak iki yeni isim taşıyordu. Uluhiyyet, yaratılış aşamaları ve diğer konularla ilgili birçok fikirde benzerlik olmasına rağmen, bu bölünme her mezhebin kendisini farklı kılan bazı inançlarla farklılaşmasına neden olmuştur. Tarihsel ilişki ve aralarındaki çetrefilli sürtüşme, daha sonraki dönemlerde meydana gelen bölünmeler üzerinde etki bırakmış olduğunu düşünüyoruz.

---

⁸⁸İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 327.

⁸⁹İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 270-302.

⁹⁰Muhammed b. Ali el-Cillî, *Risâletü'l-Endiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 2/331.

⁹¹O, Ebu Yakub İshak b. Muhammed en-Neha'i'dir ve geçirdiği bir hastalıktan dolayı yüzünü kırmızıya boyadığı için kendisine "Ahmar:Kırmızı" lakabı takılmıştır. es-Sırat adlı kitabı yazmıştır (Bkz.Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, c.1/188-189; Heins Halm, *el-Ğenusiyye fi'l-İslam*, çev. raid albaş (Beirut: Maktabatül-Fikir el-cedid, 2003), 195-197; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), c.2/71.

1.1.4. Muhammed b. Nusayr'ın Gulat Dairesi ve Nusayrîliğin Doğuşu

Nusayriyye fırkası, Mufaddaliyye'den gelmektedir. Eş'arî, Mufaddaliyye için şöyle demiştir: “Hattabiyye gulatından doğan bir fırkadır. el-Mufaddal b. Ömer'e nisbetle Mufaddaliyye olarak isimlendirilmiştir. Hattabiyye'nin diğer grupları gibi bunlar da Ca'fer'in rububiyetini dile getirmektedirler. Ona nübüvvet ve risalet isnad ederler. Ancak Ebi'l Hattab'ın beraatine muhalefet etmektedirler.⁹² Çünkü Ca'fer ondan beraatini izhar etmiştir⁹³ Mufaddal b. Ömer, oğlu Muhammed ve Muhammed b. Sinan ez-Zahiri gibi diğerleri İmamet kisvesi giydirerek bu gulat grubunu muhafaza etmeyi başarmışlardır. Şia ricali kitaplarının onları gulat olmakla itham etmelerine rağmen İmamiyye kitaplarında imamlardan naklettikleri rivayetlerden İmamiyye altında gizlendiklerine dair bir delil de yoktur. Klasik kaynaklara göre, Muhammed ibn Nusayr'dan önce sonuncusu eş-Şeriy'i olan birkaç kişi bu grubun başına gelmiştir.⁹⁴ Nusayri kaynakları ise, Ömer b. el-Furat'ı İbn Nusayr'dan önceki bab olarak kabul etmektedir.⁹⁵

Rivayetler, İbn Nusayr'ın hayatının erken bir döneminde Şia dairesine girdiğini göstermektedir. İbn el-Gadairi, İbn Nusayr'ın Basra'da yaşadığını ve Basra alimlerinden biri oluncaya dek orada ilim aldığını söylemektedir. Görünen o ki, merkezi olarak Basra ile olan ilişkisi bundan sonra da devam etmiştir. en-Nahle adlı rivayetinde (hurma ağacı rivayeti) Hasîbî, İmam e-Hasan el-Askeri döneminde geçen bir olaya yer vermiştir. Bu rivayette İbn Nusayr'ın tabiilerinden bir grupla buluşup toplanması hakkında bilgi vermektedir. Buluşmaya İshak el-Ahmar da gelmiştir. Toplantı, İbn Nusayr'ın Basra'daki evindeydi. Buradan destekçileriyle olan ilişkisinin ve çağrısının güçlü olduğunu görmekteyiz.⁹⁶ İlişkileri, sadece göç ettiği Bağdat ve Samarra ile sınırlı

---

⁹²Ebu Zeyneb, Muhammed b. Miklas el-Esedi el-Kufi. Bkz.İbnü'l-Mutahhar el-Hasen b. Yûsuf el-Hilli, *Hulâşatü'l-aqvâl fî ma'rifeti'r-ricâl* (İran: Müssetü'n-neşri'l-İslâmî, 1417), 392.

⁹³el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 13-29; Ca'fer ed-Dendeşi, *Medhal İla'l Mezheb el-Alevi en-Nusayri* (İrbid, 2000), 15.

⁹⁴et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244. et-Tusi, onu kendisine ait olmayan makamı iddia eden ilk kişi olarak kabul etmektedir. Vekalet iddiasında bulunan ile bablık talebinde bulunan arasında bir fark bulunmadığı dikkat çekilmektedir. el-Fark beyne'l-fırak, s. 239, el-Isfarayini, et-Tebzir fi'd-Din, s. 129.

⁹⁵el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 584.

⁹⁶el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 399.

kalmamıştır. Bilakis, Basra'da da bulunmaktaydı. Çağrısının Basra'da bu kadar güçlü olmasından dolayı orada İbn Nusayr'a bir türbe inşa etmişlerdir⁹⁷

İbn Nusayr'ın sahip olduğu karizma ona fikirlerinin yayılmasında ve Mufaddaliyye'den miras kalan gulatı ihyasında yardımcı olmuş gibi görünmektedir. İbn Nusayr'ın karizmasının en açık kanıtı, onun inancını benimsemiş veya onu fayda sağlanabilecek karizmatik bir lider olarak görmüş olan ve Abbasi yönetiminde görev yapan Muhammed b. el-Hasan b. el-Furat'ın desteğini kazanmasıdır.⁹⁸ Hasîbî, İbn Nusayr'ın Dar es-Sultan'da bizzat görev yaptığını zikretmektedir.⁹⁹

İbn Nusayr'ın çağrısı, o sırada Bağdat yakınlarında ikamet eden kabilesi Benî Nümeyr'de etkili oldu. Bu nedenle başlangıçta yaptığı çağrı Nümeyrîyye olarak nitelendirilmiş ve dini olduğu kadar bir aşiret hareketi olarak da kabul edilmiştir.¹⁰⁰ İbn Nusayr tarafından gulatın burada yaygınlaşmasından sonra düşüncesi için bu ortam verimli hale gelmiştir.¹⁰¹ Belki de Benî el-Furat, onların üzerindeki siyasi nüfuzu yaygınlaştırmak için uygun bir ortam gördü ve bu nedenle Muhammed b. Musa b. el-Hasan b. el-Furat¹⁰², İbn Nusayr'ın çağrısını destekledi.¹⁰³

Buna rağmen Benî Nümeyr'in ilim ve telifle pek fazla uğraşmadığı bilinmektedir. Görünüşe göre rolleri, maddi ve fiziksel desteğe odaklanmıştı. Bununla birlikte *Divan'ında* Benî Nümeyr'e mensubiyetini dile getiren Müntecibüddin el-Ani, Benî Nümeyr'e mensup olan

---

⁹⁷el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 582.

⁹⁸el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100; en-Nevbahtî, *Fıraku's-Ş'ra*, 87; Ebü'l-Hasen Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedânî el-Makdisî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, thk. Albert Yûsuf Ken'ân (Beyrut: el-Matbaatü'l-Katulikiyye, 1958), 46; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladî's-Şam*, 1/191.

⁹⁹el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 582.

¹⁰⁰Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 39,85. Benî Nümeyr, Bağdat'tan Kuzey Irak, Suriye ve Harran'a göç etmiştir. İttifaklar kurarak bazı dönemlerde iktidara gelmişlerdir. O dönemde gulatın merkeziydi. Bkz. Max Oppenheim, *el-Bedu*, çev. Michel Kilo (London: Dârü'l-Warak, 2007), c.1/339-341; Muhammed İzzet Derveze, *el-'Arab ve'l-'urûbe fî hikbeti't-teğallübi't-Türkî* (Dımaşık: Dar'ül-yakaza el-Arabiyye, 1959), 107-111. Ayrıca bkz. Ali Rava'nın el-Usayfer kitabının tahkikiyle başladığı araştırma, Muhammed İbn. Şub Harranî - Rava cemel Ali, *el-Üsayfir*, 2016, 32.

¹⁰¹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladî's-Şam*, c.1/189.

¹⁰²Muhammed b. Musa b. el-Furat, Uzun yıllar bakanlık yapan ünlü bakan İbn el-Furat Ali b. Muhammed b. Musa'nın babasıdır. H. 312 yılında öldürülmüştür. Bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Müessesetü'r-Risale, 1985), c.11/290.

¹⁰³el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 101; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladî's-Şam*, c.1/190-191.

alimlerden olarak bilinmektedir.¹⁰⁴ Bu durum Beni Furat'ın fırkayı desteklemekteki büyük rollerini açıklamaktadır.

İbn Nusayr'ın beş yetimi vardır: Muhammed b. Cündeb, Ali b. Ummü'r-Rukâd, Fazeveyh el-Kürdi, İshak b. Ammar el-Kufi ve Ahmed Muhammed b. el-Furat el-Katib.¹⁰⁵ Yetimleri dışında tabiisi olarak zikredilenler de vardır: Muhammed b. İsmail el-Haseni, Asker b. Muhammed el-Farisi ve Ebu Abbad el-Basri.¹⁰⁶

1.1.5. Vefatı

Nevbahtî ve el-Kummî gibi İmamiyye'nin tarihi kaynaklarında, et-Tavil ve Hasîbî'nin *el-Hidâyetü'l-kübrâ* gibi Nusayri kaynaklarda İbn Nusayr'ın vefat tarihi kaydedilmemiştir. Yine diğer Nusayri eserlerde de onun vefat tarihine rastlanmamaktadır. Ancak el-Kummî, tarihi bilinmeyen bir rivayette İbn Nusayr'ın ölüm anından bahsetmektedir. Bu rivayet, Nusayri kaynaklarda bulunmamaktadır. Bildiğimiz ise, İbn Nusayr'ın ikinci sefir Ebu Ca'fer dönemine kadar yaşadığıdır.¹⁰⁷ Bazı kaynaklar vefatının H. 270 yılında olduğunu nakletmektedir. Meşhur olan budur.¹⁰⁸ Bazı kaynaklar ise H. 297 denmektedir.¹⁰⁹ Hâşim Osman, İbn Nusayr'ın H. 259 yılında vefat ettiğini söylemektedir.¹¹⁰ Hasîbî döneminde Basra'da ona ait bir türbe bulunmuştur.¹¹¹

---

¹⁰⁴el-Müntecib el-Ani Benî Nümeyr'i övgüsünde şöyle diyor:

Nümeyr'in taşan cömertlik denizinden her içen serinler
Yakinen dostlarım ve din kardeşlerimdir
Öyle bir kavim ki her isteyen muradına erer, her ulvi ve nuraniye erişir
Onları hoşnut et ve Allah'a sarıl, Rabbi'l Ali'den başkası fanidir

¹⁰⁵İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 341. Ebu el-Abbas el-Katib, İbn Nusayr'ı destekleyen bakan Muhammed b. el-Hasan b. el-Furat'ın oğlu Ahmed b. Muhammed b. el-Furat ve geniş nüfuzlu bakan İbn el-Furat'ın kardeşi. H. 291 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/886; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Dımaşık: Müessesetü'r-Risale, 1985), 11/290; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/188; Kazım el-Musevi (ed.), *Dairat el-Maarif el-İslamiyye el-Kubra* (Tahran: Merkez Dairat el-Maarif el-İslamiyye el-Kubra, 1988), 2/628.

¹⁰⁶İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 199.

¹⁰⁷el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100-101.

¹⁰⁸Muhammed el-Hatib, *el-Harekat el-Batiniyye fi'l-Alem el-İslami* (Ürdün: Mektebetül-Aksâ, 1986), 323; Mahmud Ramazan, *et-Tasavvuf ve Tarikat el-Hasîbî* (Suriye: Dârul- A'râf, 2012), 12.

¹⁰⁹Ramazan Mahmud, *el-Hasîbî ve'l-gulât mine's-Şia*, 2015, 106.

¹¹⁰Osman, *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika*, 128.

¹¹¹el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 582.

1.1.6. Eserleri

İbn Nusayr'a birkaç eser atfedilmiştir:

1- *el-Ekvar ve'l Edvar el-Nuraniyye*: Kendisine nisbet edilen en önemli eserlerden sayılmaktadır. Hasîbî'nin Nusayri inanç sistemini ilham aldığı kaynaktı. Ancak bu kaynağın İbn Nusayr'a nisbeti doğru değildir. İbn Nusayr, kitabın İshak el-Ahmar'da da bulunduğunu söylemektedir. İbn Nusayr, kitabı Abdullah b. Galib el-Kabuli'den rivayet etmiştir.¹¹²

2- *Kitab el-Misal ve's-sura*.

3- *el-La'ne*.

4- *Mesail Yahya b. Muin*

5- *Kitab et-Te'vil fi Müşkil et-Tenzil*¹¹³

6- Taberânî'nin, *el-Havi fi 'İlmi'l-Fetavi* kitabında zikrettiği konular. Ancak diğer kaynaklar bunun et-Taberânî'ye ait olduğuna işaret etmektedir¹¹⁴

7- *el-Kafi li'd-Dıd el-Menafi*, et-Taberânî, bunun İbn Nusayr'ın olduğunu söylemiştir. et-Taberânî, yeniden içinde birçok değişiklik meydana geldikten sonra onu yeniden üretmiştir.¹¹⁵

8- *Kitab el-Fıkh*, el-Cenân el-Cünbülani bunu kitabı İzah el-Mısbah'ta zikretmiştir¹¹⁶

9- *Kitabu Ekrabü'l-Esanid*, el-Cenân el-Cünbülani bunu zikretmiştir.¹¹⁷

---

¹¹²Ebu Şuayb Muhammed İbn Nusayr, *el-Ekvârî'n-Nûrâniyye ve'l-Edvârî'r-Ruhaniyye, Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Mûsa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 1/114.

¹¹³Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/429.

¹¹⁴et-Taberânî, *el-Hâvî fi 'İlmi'l-Fetâvâi, sta*, 3/53; el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevi*, 22,24.

¹¹⁵et-Taberânî, *el-Hâvî fi 'İlmi'l-Fetâvâi, sta*, 3/53; el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevi*, 1/23; Hatim et-Tubani, *et-Tecrid, Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/115.

¹¹⁶el-Cinan el-Cünbülani, *Îzâhü'l-Misbâhi'd-Dâlli 'alâ Sebîli'n-Necâh, Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 1/269.

¹¹⁷el-Cünbülani, *Îzâhü'l-Misbâh, sta*, 1/272.

Görünüşe göre çoğu ondan önce yazılmıştı. Friedman, İbn Nusayr'ın yazılarının İran dininin özelliklerini ve etkilerini taşıdığını belirtmiştir¹¹⁸ Sözlerine İbn Nusayr'ın, bir müellif ve yazardan ziyade bir ustad olduğunu da eklemiştir.¹¹⁹

1.2. Muhammed b. Cüdeb Dönemi

Şii kaynakların, fırkanın lideri olarak İbn Nusayr'ın yerini alan şahsiyet hakkındaki görüşleri çelişkilidir. İmamiyye kitaplarında İbn Nusayr takipçilerinin, her birinin bir lideri bulunan üç gruba ayrıldığına işaret eden bir rivayet yer almaktadır. Bunlar: 1- Ahmed b. Muhammed b. Nusayr 2- Ahmed b. Muhammed b. Musa b. el-Furat 3- Ahmed b. Ebi'l Hüseyin b. Bişr b. Zeyd.¹²⁰ İbn Nusayr'ın Yetimlerinden biri olan Ahmed b. el-Furat dışında diğerleri Nusayri kaynaklarında zikredilmemektedir. Nusayri kaynakları, İbn Nusayr'ın halefi hakkında iki isim arasında kalmaktadır. Bazı Nusayritari hçileri, Muhammed b. Cüdeb'in İbn Nusayr'ın halefi olduğunu düşünmektedir.¹²¹ *el-İmam Ali vel-Aleviyyun*¹²² kitabının müellifi ve Emil Âl-Maruf¹²³ gibi diğer tarihçiler ise Abdullah b. Muhammed el-Cünbülani'nin İbn Nusayr'ın bir sonraki fiili halefi olduğu görüşündedirler.

Öte yandan tarih kitaplarında Muhammed b. Cüdeb hakkında fazla bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca *Hayru's-Sani'a* kitabında da ondan bahsedilmemektedir.¹²⁴ Ancak İbn Nusayr'ın yetimi olduğu bilinmektedir¹²⁵ Bâtınî-Nusayri kitaplarında yer alan rivayetlere göre Muhammed b. Cüdeb'in Ebu Şuayb'a en yakın kişilerden biri olduğunu görmekteyiz. Kendisine birçok etkinlik, toplantı ve buluşmada eşlik etmiştir. Dahası o, Ebu Şuayb'ın İmam Hasan el-Askeri

---

¹¹⁸Yaron Friedman, "Makalat el-Hasîbî", çev. Abdurrahman Keyhani, (2011), 7.

¹¹⁹Yaron Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs: an introduction to the religion, history, and identity of the leading minority in Syria* (Leiden ; Boston: Brill, 2010), 16; İbnü'l-Mimar el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 83-84.

¹²⁰el-Kummî, *El-Makâlât Ve'l-Firak*, 100-101; et-Tûsî, *el-Gaybe*, 244-245.

¹²¹et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 256.

¹²²el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 95.

¹²³Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/195.

¹²⁴Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 43.

¹²⁵İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 23.

ile yaptığı toplantılara katılanlardandır. İbn Nusayr ile İshak el-Ahmar'ın ihtilafına şahittir.¹²⁶ İbn Nusayr'ın şerh ettiği *el-Ekvar ve'l-Edvar* kitabında yer alan bazı metinlerden İbn Nusayr'ın, Muhammed b. Cündeb'in kendisinin halefi olmasını istediği anlaşılmaktadır.¹²⁷

Nusayri kaynaklarına göre Muhammed b. Cündeb'in, İbn Nusayr'ın öğrencisi olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle yetimlerin en büyüğü sayılmıştır. Dini hiyerarşide mana, isim ve babdan sonra gelmektedir.¹²⁸

İbn Cündeb'in rolü, Ebu Şuayb'tan haleflerine en çok ilim rivayet nakleden kişi olmasıyla öne çıkmaktadır. İbn Nusayr'a nisbet edilen rivayet ve kitapların çoğu Muhammed b. Cündeb yoluyla gelmiştir. Kendisinin davette veya oluşumda bulunduğu ya da kitap telif ettiği rivayet edilmemiştir. Bu nedenle fırka, onun döneminde gelişmemiş, küçük bir topluluk şeklinde varlığını sürdürmüştür. Fırka, İbn Cündeb döneminden halefi el-Cünbülani dönemine kadar devam eden sayıca küçülmeye tanıklık etmiştir. Fırka, İbn Nusayr'ın sözlerini kabul eden bazı Şiiilerden oluşuyordu. Irak'ta, özellikle Samarra ve Bağdat'ta bulunuyorlardı.¹²⁹

Muhammed b. Cündeb, şeyhinden kısa bir süre sonra ölmüştür. bu durum bazı kaynakların onu neden İbn Nusayr'ın halefi olarak görmedikleri açıklar niteliktedir. Rolü, gulat ilminin seleften halefe rivayet ve nakledilmesine odaklanmıştır. İbn Cündeb, arkasında herhangi bir kitap, risale veya eser bırakmamıştır.

1.3. Abdullah b. Muhammed el-Cenan el-Cünbülani Döneminde Nusayrilik

Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Farisi el-Cünbülani (H. 235-287)(849-900) Ebu Şuayb ve yetimi Muhammed b. Cündeb'in halefi olarak fırka liderliğine geldi. Nusayriyye kaynakları, onun fırkaya tasavvufi bir boyut kazandırdığını pek çok kez tekrar

---

¹²⁶Muhammed el-Bağdadi, *el-Mecalis'ün-Nümevriyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Mûsa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 11/7,76.

¹²⁷İbn Nusayr, *el-Ekvârî'n-Nûrâniyye ve'l-Edvârî'r-Ruhaniyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 1/53,58.

¹²⁸Yetim mertebesi, Nusayri inancında büyük nûrânî alemin mertebelerinden biridir. Bkz. Ismet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, 338.

¹²⁹Friedman, *The Nusayri-'Alawîs*, 17; İbn Nusayr, *el-Ekvârî'n-Nûrâniyye ve'l-Edvârî'r-Ruhaniyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 33,41,55.

etmiştir.¹³⁰ Ancak fırkanın tamamının bâtinî karakter üzerine kurulu olduğu için mezhebe kattığı bu özel tasavvufi boyutun mahiyeti niteliği akademik camiada tartışma konusu olmuştur

El-Cünbülani adından da belli olduğu gibi Farisi kökenli, Irak'ın güneyinde bulunan Vasit ve Kufe arasındaki Cünbûla kasabasındandır. Burada Şeyh Hasîbî ile tanışmıştır.¹³¹ İlim alarak yetişmiş ve felsefe öğrenmiştir. Tasavvufî bir eğilimi olduğu bildirilmektedir. *İmam Ali vel-Aleviyyun* kitabının müellifi, Muhammed b. Nusayr'ın el-Cünbülani'den ilmi ve takvası nedeniyle kendisinden sonra mezhep lideri olmasını istediğini iddia etmektedir.¹³² el-Cünbülani, İbn Nusayr'dan nakledilen rivayetlerin büyük çoğunluğunun ilk ravisi konumundadır. Dini makamı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir grup onun beşyüz yetimden olduğunu söylemektedir. Diğer bir grup ise öyle olmadığını düşünmektedir. Doğumu 235/849, vefatı ise 287/900 civarındaydı ve ardından sekiz öğrenci bırakmıştır.¹³³

Kaynaklarda Cünbülânî'nin iki eseri olduğu zikredilmektedir: 1- *Kitab el-İzah fî Sebîli'n-Necâh* ¹³⁴Bu eserde kitaba koyduğu *Îzâhü'l-Misbâhi'd-Dâlli 'alâ Sebîli'n-Necâh* başlığını açıklamaktadır¹³⁵ 2- *er-Risâletü'l-Cünbülaniyye*.¹³⁶

Fırka, İbn Nusayr'dan sonra bir küçülme yaşamıştır. Friedman bunu kendisinden sonra gelenlerin İbn Nusayr'ın sahip olduğu karizmaya sahip olmamasıyla açıklamaktadır¹³⁷ İbn Nusayr'ın ölümüyle ortadan kalkan bablık mertebesi, fırkada büyük bir manevi liderlik boşluğu bırakmıştır.

---

¹³⁰et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 256.

¹³¹et-Tavîl, el-Cünbülani'nin Hasîbî ile Mısır'da tanıştığını iddia etmektedir. Ancak bu konuyu daha sonra tartışacağız. Bkz. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 258.

¹³²el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 95; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/195.

¹³³İsmet'ü-t Devlet, *Er-Risâletü'l-Mısriyye*, nüsha 3, s. 400.(er-Risale el-Mısriyye'nin 3. nüshasının sonunda birkaç sayfa eklidir, ancak Pensilvanya Üniversitesi el yazmasında bulunmamaktadır) el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 258; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 258; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/195.

¹³⁴Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/429; el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 96.

¹³⁵el-Cünbülani, *Îzâhü'l-Misbâh,sta*, 1/240. Nusayri inancının kökenini içermektedir

¹³⁶Bkz. el-Cinan el-Cünbülani, *Mecmuat el-Cinan el-Cünbülani*, thk. Selman Asad (Lazıkiyye, 2002), 6-40.

¹³⁷Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs*, 16-17.

Öte yandan, el-Cünbülani'nin vefatının (287/900) hemen ardından bazı Nusayri ileri gelenleri ve şeyhleri tarafından Nusayriyye ve İsmailiyye'yi birleştirme girişimi gerçekleştirilmiştir. Hasîbî bu kişiler arasında değildi. O zamanlar yaşı küçüktü (260/873 yılında doğmuştur.). Irak'ın Ane bölgesinde dini bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Bağdat, A'ne ve Nusayriyye Dağı'ndan ulemaları katılmıştı.¹³⁸ Ancak ittifakta başarısız olmuşlardı.¹³⁹

Bu birleşme girişiminin motivasyonuna dair soru işareti bulunmaktadır. Tarih, bize o dönemde Şiileri birleştirmeye yönelik herhangi bir girişimden bahsetmemektedir. Aksine el-Makalat ve'l-Fırak kitapları, fırkalarının ardı ardına bölünmesiyle doludur. Belki de sebebi, fırkanın Muhammed b. Nusayr'ın ölümünden sonra tanık olduğu zayıflık ve gerilemeden kaynaklanmaktadır. Fırka, mekansal olarak Irak ve Suriye'deki ayrı bölgeler arasında dağılmıştır. Nusayrilerin bu ana kadar temel konular dışında entelektüel, ideolojik ve örgütsel olarak belirginleşmediğini göz önünde bulundurduğumuzda¹⁴⁰ bütün bunlar, her birini tehdit eden bir dış tehlike ile ilişkilendirilebilir.¹⁴¹

1.4. Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî Dönemi'nde Nusayrîlik

Nusayrilerin tarihi, genel olarak bu tarihi şekillendiren şahsiyetler etrafında döner. Bu Süreci Muhammed b. Nusayr ve el-Cünbülânî gibi fırkanın merkezi şahsiyetleri üzerinden incelemeye başlamıştık. Burada da Nusayri inancının kristalleşmesinde, mezhebin inancını Irak, Şam ve Harran'da yaymaya çalışarak mezhebin örgütlenmesinde ve davetin genişlemesinde çok önemli bir rolü olan Hasîbî ile devam edeceğiz.

---

¹³⁸Bir bütün olarak mezhebin yaşadığı güçsüzlüğe rağmen, davetin Diyarbakır gibi Irak'ın dışına ve Bilad'üş-Şam'ın sahil kıyılarına ulaşması, İbn Nusayr döneminden sonra Nusayriliğe davet faaliyetlerinin varlığına işaret etmektedir.

¹³⁹et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 258.

¹⁴⁰Bu ilk bir araya gelme çağrısıdır. Nusayri-İsmaili tarihi, hepsi başarısız olan bir araya gelmeye yönelik birkaç girişime daha tanıklık etmiştir. "Tarih el-Aleviyyin fi Bilad eş-Şam kitabını okuduğum sırada diğer girişimlerle karşılaştım ancak onları kayıt altına almadım.

¹⁴¹Abbasi Halifesi Ali el-Mütevekkil Billah 289/901 yılında iktidara gelmiştir. Karmatîler ile savaşmıştır. Hükümdarlığı heybetliydi. H. 291/903 yılında Karmatîler'i yok etmiştir. Bkz. Celâleddin es-Süyûtî, *Tarihu'l-ğulefâ'*, thk. Hamdî ed-Demirtaş (Nizar el-Baz, 2004), 273.

1.4.1. Adı ve Künyesi

Tam adı, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî el-Cünbülânî olup¹⁴² dedesi Hasîb'e nispetle Hasîbî diye anılmıştır. Hasîbî'nin *Divan*'ında şöyle geçmektedir:

“*Bekliyor Hasîb'in Oğlu,¹⁴³ Çıkacak Bir Aydınlik Ortaya Çıkacak*”¹⁴⁴

Hasîbî'nin isminde yer alan el-Cünbülânî nisbesi ise , Hasîbî'nin şiirinde de belirttiği gibi hayatının başlangıcını geçirdiği Cünbülâ'dan alır.¹⁴⁵ Nusayrî kaynaklarında Hasîbî, “Şeyh” ve “Şeyhüddin” şeklinde de geçmektedir.¹⁴⁶

1.4.2. Doğumu ve Çocukluğu

Nusayrilerden bahseden hemen hemen tüm çağdaş kaynaklar, Hasîbî'nin Mısırlı olduğu konusunda hemfikirdir. Bu görüşü ilk kez M. Emîn Gâlib et-Tavîl ortaya atmış ve Hasîbî'nin Mısır ziyareti sırasında el-Cenân el-Cünbülânî ile tanıştıktan sonra fırkaya katıldığını ifade etmiştir.¹⁴⁷ Fakat Nusayrî kaynaklarında bu iddianın hiçbir delili yoktur.¹⁴⁸ Friedman ve Haşim Osman gibi pek çok araştırmacı, Hasîbî'den nakledilen metinlere dayanarak, onun doğuştan Iraklı olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda Hasîbî, İmam Hasan el-Askerî'nin vefat ettiği sende 260/874 senesinde Vasîf ile Kûfe arasında bulunan Cünbülâ kasabasında doğmuş ve orada yetişmiştir.¹⁴⁹

Diğer taraftan Hasîbî de, *Dîvân*'ında kendisinin Cünbülâ kasabasında doğduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁰

---

¹⁴²İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *İ'zahu'l-iştibah*, thk. Muhammed el-Hassün (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1414), 19.

¹⁴³Yani Hasîbî, bir nurun çıkması beklemektedir.

¹⁴⁴el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 32; el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 50.

¹⁴⁵el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 152; el-Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, 43.

¹⁴⁶Bunu Bâtını-Nusayri çoğu kaynakta görmek mümkündür.

¹⁴⁷et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 256.

¹⁴⁸el-Musa, Hasîbî'nin Mısır asıllı olduğunu ifade ederek *Hayru's-sanîa*' adlı eserin bu biyografinin kaynaklarından biri olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu eser mevcut olmadığı için bu bilginin eserde bulunup bulunmadığını teyit edemiyoruz. Bu eser, et-Tavîl'den de nakledilmiş olabilir.

¹⁴⁹Friedman, *The Nusayrî- 'Alawîs*, 17; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 29-32; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/195.

¹⁵⁰el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 96; el-Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, 42.

1.4.3. Öğrenimi ve Davet Çalışmaları

Nusayri kaynaklarına göre Hasîbî, önemli bir ailede Şii bir çevrede doğmuştur. Amcası, Ali el-Hâdî en-Nakî'nin kapısındaki Murabıtlardan biriydi.¹⁵¹ Hasîbî, Hz. Peygamber'i ve on iki imamı anlattığı *el-Hidâyetü'l-kübrâ*'da babası Hamdan ve amcası İbrahim kanalıyla kendisine ulaşan bazı rivayetlere yer vermiştir.¹⁵² Hasîbî'nin öğrenimine ve batınilikle ilgili bilgisine gelince, kendisi öğrencisi el-Cillî'ye, babası ve amcasının dini meseleler hakkında konuşurken dinlediğini, ama onu bundan men ettiklerini ifade etmiştir. Bu yüzden bir rüyada Muhammed b. Nusayr'ın onunla konuştuğunu görmüştür. Bu rüyasını babasına ve amcasına anlatır. Bunun üzerine onu, daha sonra kendisine dini sırları öğretecek olan hocası Cünbülâ şeyhine götürürler. Nitekim onlara göre Nusayri akidesi konusunda ehil ve yetkin olmayan birinden ilim almak caiz değildir.¹⁵³

Hasîbî, Şeyh el-Cünbülânî'nin derslerine katıldığında on dört yaşındaydı. Cünbülânî'nin 387/997 yılında öldüğü göz önüne alındığında Cünbülânî ile yaklaşık on üç yıl geçirdi. Cünbülânî'den Nusayrî akidesi yanında pek çok ilim öğrendi. Cünbülânî, söz konusu akideyi Muhammed b. Cündeb'den, o da bir dinî unvan olan "bab" lakaplı İbn Nusayr'dan almıştır. Kendisinden fırkanın temel inanç konuları aktarılmıştır ki bunlar daha sonra Hasîbî'nin Nusayri inanç felsefesinin temellerini atmak için dayanacağı esaları oluşturacaktır. Friedman, Hasîbî'nin Cünbülânî'den aldığı bâtinî ilimle yetinmediğine dikkat çekerek onun batınilikkonusundaki bilgisini genişletmek için başka birilerinin meclisine de katıldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda kendisi 314/926 senesinde Kerbela yakınlarındaki Taraba kasabasında Muhammed b. Nusayr'ın öğrencisi olan ve Ali el-Hâdî en-Nakî ve imam Hasan el-Askerî ile tanıştığını iddia eden Ali b. Ahmed adında yaşlı bir adamla tanışmıştır. Bu tanışma ve buluşma, aşure günü gerçekleşmiş ve Ali b. Ahmed'in yüz elliden fazla öğrencisi katılmıştır. Bu buluşmada Ali, Bâtînilikte aşure gününün anlamını ve imam Hasan el-Askerî'nin Muhammed b. Nusayr'i nasıl kutsadığını sadece Hasîbî'ye açıklamıştır.¹⁵⁴

¹⁵¹el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 171.

¹⁵²el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 83-95.

¹⁵³Muhammed İbn Şu'be el-Harranî, *Risâletü İhtilâfü'l-Alemayn, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 4/297-299.

¹⁵⁴Friedman, *The Nusayrî- 'Alawîs*, 19; Friedman, "Makalat el-Hasîbî", 8.

Ali b. Ahmed Tarabâî, dini bir ayin gerçekleştirerek Hasîbî'yi Taraba'daki halefi olarak tayin etti. Bu atama ile Hasîbî, Cünbülânî ve Ali b. Ahmed Tarabâî'nin halefliğini devralmış oldu. Zamanının en önemli iki şeyhinin dini sırlarını miras alarak Nusayriyye fırkasının ruhani lideri oldu.

Hasîbî, tasavvufi tecrübesini şiirleriyle anlatmıştır. Bâtınlık üzerine bir divan vücuda getirmiştir. Bu divan, inancına ne derece kani olduğuna ve batını fırkası içindeki yüce statüsüne göstermektedir. Nusayrî inançlarının temele inanç esasları tarihinin bu erken döneminde belirginlik kazandı. Bu esaslar, "Mana"nın dünyada tecellisi, “ayn”, “mîm”, “sîn” şeklinde sembolize edilen kutsal üçlü, tenasüh ve şeriatın Hasibi'nin yazı ve görüşleri çerçevesinde bâtinî yorumundan oluşmaktadır¹⁵⁵.

Daha sonra Bağdat'a giderek oraya yerleşti. İslam düşünce tarihinin fırtınalı bir döneminde fikir, inanç ve fitnelerin kol gezdiği bir ortamda bulundu ve elli iki yaşına kadar Bağdat'ta kaldı. Bu dönemde birçok Şii âlim, gulât ve sûfî ile tanıştığı için ilmî olgunluğunu ve zekâsını tamamlamıştır. Zahiri bilgilerinin çoğu bunlardan nakledilmiştir. Nitekim *el-Hidâyetü'l-kübrâ*'da yer alan rivayetlerin çoğu, bunların rivâyet zinciri ile gelmiştir. Hasîbî, imam Hasan el-Askerî ile görüşen altmıştan fazla şeyh ile tanıştığını ifade etmiştir. Ebû Saîd et-Taberânî, bu isimlerini çoğunu zikretmiştir. Hâşim Osman, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*'da Hasîbî'nin kendilerinden rivayet ettiği kişilerin isimlerini bir araya getirmiştir.¹⁵⁶ Bu, onun bâtinî inanın lideri olmasına rağmen İmamiyye âlimleri ve râvîleri ile olan münasebetlerinin boyutunu ortaya koymaktadır.

Hasîbî'nin ne derece bilgili ve âlim bir kimse olduğunu göstermek için bazı Nusayri kaynakları, onun hem İmâmiyye Şîası'nın önde gelen âlimlerinden İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 329/941) hem de Hallac ile münazara yaptığı kaydetmektedir.¹⁵⁷

Hasîbî, devletin İsmâiliyye ve Karmatîlere karşı başlattığı hamlede Karmatî olmak ve bu firkanın propagandasını yapmakla suçlanarak Bağdat'ta hapse atıldı. Hicri dördüncü yüzyılın

---

¹⁵⁵Friedman, “Makalat el-Hasîbî”, 8.

¹⁵⁶Bkz.Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *el-bahs ve'd-delale fi müşkile'r-risale*, 110-111; el-Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, 59; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 34.

¹⁵⁷Haşim Osman, *el-Hasîbî hayatuhu ve asaruhu*, s. 26 .Ramazan, *Hasîbî ve'l-gulât mine'ş-şiia*, 42.

başlarında tırmanan gerilim sonunda Hallac idam edildi.¹⁵⁸ Hasîbî, kendisine yöneltilen suçlamalarla ilgili olarak “Hak olan dini mezhebi benimsemiş olmama rağmen Karmatî olmakla, onlara dâhil olmakla itham edildim.” demiştir.¹⁵⁹

Hasîbî'nin Bağdat'ta batını doktrinini alenen savunması, onun Karmatîlikle suçlamasını kolaylaştırmış görünmektedir. Bu nedenledir ki Bağdat valisinin doğrudan emriyle hapsedilmişti. Ne zaman hapsedildiği ile ilgili kesin tarih bilinmiyor. Ancak rivayetler H 314-333 yılları arasında olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰ Hasîbî, hapisanede hastalanmış, bu hastalığı sebebiyle görme yetisi kaybetmiştir.¹⁶¹ Üç yıl sonra da serbest bırakılmıştır.

Hasîbî'nin hapisten çıktıktan sonra yaptığı seyahatlerin izini tam olarak tespit etmek kolay değildir. Ama bu seyahatlerin Suriye ve Irak arasında döndüğü görülmektedir. Bu bağlamda Hasîbî, hapisten çıktıktan sonra Şam'a gitti ve orada “Şamiyye” olarak bilinen on yedi öğrenci yetiştirdi. Daha sonra şiirinde de ifade ettiği gibi, Şam halkına yönelik hoşnutsuzluğundan ötürü bölgeyi terk etti.¹⁶² Ardından 336/948 yılında Büveyhîlerin Irak'ta yönetimi ele geçirmesiyle Irak'a döndü. yeniden Irak'ta Kûfe yakınlarındaki Taraba'ya gelen Hasibi'nin oradaki müritlerinin sayısını yüz kırk kişiye ulaştırdığı nakledilmiştir..¹⁶³

Daha sonra Halep'e döndü. Hasîbî'nin fırkasını özgürce örgütlediği tek yer Harran'dı. Bu, Harran'ın Gnostisizist bir doğaya sahip olmasından ileri gelmiş olabilir. Nitekim bölge, Muhammed b. Nusayr'ın kabilesi olan Nümeyr Oğulları kabilesinin yeni yerleşim yeri idi. Ayrıca Şii ve Gâliyye'nin kuluçka merkezi niteliği taşıyordu¹⁶⁴.

---

¹⁵⁸Ramazan, *Hasîbî ve 'l-gulât mine 'ş-şii*, s. 39.

¹⁵⁹el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 202.

¹⁶⁰Yaron Friedman, *Makalat el-Hasîbî*, 10.

¹⁶¹Musa, *el-İmam Ali ve 'l- 'Aleviyyîn*, 95.

¹⁶²Bu cümlede “öğrenci” şeklinde çevrilen kelime, Arapça الولد olup Nusayri kaynaklarda şeyhinden dini sırrı öğrenen öğrenci anlamında kullanılmaktadır.

¹⁶³Friedman, “Makalat el-Hasîbî”, 11.

¹⁶⁴Harran, Gnostisizm ve dini düşüncede uzun bir geçmişe sahiptir. Yıldızlara ve gezegenlere tapanların merkezi niteliğindedir. Şehir, Babil tanrısının (Sin، القمر) tapınağının binası idi. el-Mes'ûdî el-Hüzelfî (ö. 345/956), Abbasi döneminin başlangıcına kadar varlıklarının devam ettirdiklerini kaydetmiştir. Kendisi Harran ziyareti sırasında onlarla tanışıp konuştuğunu ve içindeki Sin'in tapınağı gördüğünü ifade etmiştir. Bu mabet, hicri beşinci yüzyılda, onlardan sonra gelen Nemir Oğulları tarafından yıkılmıştır. İbnü'n-Nedim

Hasîbî, Harran'da elli bir öğrenci yetiştirdi.¹⁶⁵ Bunların on yedisi Şamlı, on yedisi Iraklı, kalan on yedisi ise Harranlı idi.¹⁶⁶ Nusayriliğin yayılmasında kuşkusuz bu öğrencilerin önemli bir rolü olmuştur. Nusayri elyazmalarında da görüldüğü üzere "müminler" Irak, Mardin, Diyarbakır, Antakya, Taberya ve diğer farklı bölgelerde bulunuyorlardı. Hatta Mısır'a kadar ulaşmışlardı.¹⁶⁷

Hasîbî, öğrencileri arasından iki halef seçti. Halep'teki halefi olarak Muhammed b. Ali el-Cillî'yi, Irak'taki halefi olarak ise Seyyid Ali el-Cisrî'yi seçti.¹⁶⁸ Yine Burada Hasîbî'nin yolunu takip eden Hasan b. Şube el-Harranî liderliğindeki Harranî kolu ortaya çıktı. Kendisi, İsnâaşeriyye'nin kaynakları arasında sayılan *Tuhafü'l-Ukûl an Âli'r-Resûl* kitabını telif etmiştir. Onun batını eserleri arasında *Hakaikü esrari'd-Din*, *Mesailü Hasan İbn Şu'be* vb. de vardır.¹⁶⁹ Nusayrîlik inancı, bu eserler sayesinde kök salmıştır. Bu nedenle Harran'da oluşan dini gelenek, Nusayrîlerin inançları üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bunlar arasında Hasîbî'nin öğrencisi Rastbaş ed-Deylemi¹⁷⁰ ve bir Yahudi olan Harun es-Sâîğ de vardı. Kendisi daha sonra Nusayrilere katılmış ve Hasîbî'ye yönelttiği sorulardan oluşan önemli bir risale kaleme almıştır.¹⁷¹

1.4.4. İlmî Rolü ve Eserleri

1.4.4.1. İlmî Rolü:

Hapis hayatı, Hasîbî ve daveti üzerinde büyük etki bıraktı. Bu nedenle insanları açıktan inancına davet etmeye başladıktan sonra davet konusunda takiyyeye başvurdu. Şam ve Halep'e yönelerek fırkası için Irak dışında başka bir derinlik bulmaya çalıştı. Bu nedenle takiyye yöntemini

---

(ö. 385/995), Harran Sâbiîlerine ait el-Ma'un'u ettiğini ve onlarla görüştüğünü söylemiştir. Bkz. Michel Tardieu, *Sâbiîatü'l-Kur'an ve Sâbiîatü Harran* (Suriye: Dar'ül-Kelime, 1999), 5-15; Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes'ûdî, *Mürücü'z-zehab*, thk. Es'ad Dağır (Kum: dârü'l-hicre, 1409), 2/238; Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Darül-Ma'rife, 1978), 389; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/341.

¹⁶⁵el-Hasîbî - et-Taberânî, *ed-Düstur,sta*, 5/27.

¹⁶⁶İsimler için Bkz.el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 87-88.

¹⁶⁷Winter, Bruno Paoli'nin Hasîbî ve halefleri döneminde davetin yayıldığı bölgelerin izini, Hasîbî'nin müritlerinin biyografileri üzerinden sürdürdüğünü ifade etmiştir. Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 46.

¹⁶⁸Friedman, "Makalat el-Hasîbî", 10.

¹⁶⁹Bkz. Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi, c. 4+5.

¹⁷⁰Hasîbî'nin 328/940 yılında vefat eden Iraklı öğrencilerindendir. Hasîbî, *er-Risâletü'r-Rastbaşiyye* adlı risalesine onun adını vermiştir. Bkz. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/207.

¹⁷¹el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 88; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/215.

kullanarak ve çok iyi bildiği Şiilik kisvesi altında davetine yeni takipçiler aramak üzere Şam'a gitti. Davet yöntemi olarak gizliliği o kadar benimsedi ki oğluna "sırrı" adını verdi.¹⁷² Takip ettiği bu yeni yaklaşım, başlangıçta Şiiler arasında ileri bir konum elde etmeye çalışan Muhammed b. Nasır'ın yaklaşımının bir devamı niteliğindedir. Fakat başarısızlığından sonra yeniden takiyye yapmaya başladı ve İmamiyye'yi kendi fikirleri için bir kuluçka ve bir kılıf olarak kullandı.

Hasîbî'nin uzun yıllar boyunca aldığı güçlü din eğitimi, Irak'taki Şî-Büveyhî Hanedanları ve çevresi ile Halep'teki Şii Hamdânîler arasında kendisine bir yol çizmesine yardımcı oldu. Ayrıca Bâtîni ilimlerdeki yetkinliğinin de ona büyük faydası oldu. Kendisi, *el-Ekvar ve el-Edvar* kitabı ve Mufaddal b. Ömer'in kitapları gibi gâliyye yanlılarından aktarılan Bâtîni kitaplarına dayanarak ve şiirlerinde de bahsettiği İran, Irak ve diğer ülkelerdeki felsefi kalıntılardan ilham alarak gâliyye [aşırı Şîî] inançlarını yeniden temellendirdi ve kristalleştirdi.¹⁷³

Hasîbî, geride birçok kitap ve eser bırakmış, bunların otuz kitabı aştığı söylenmiştir.¹⁷⁴ Taberânî bunları iki kısma ayırmıştır. İlki İmâmiyye yönelik zahiri kitaplarıdır. Bu kitaplar, İmâmiyye'nin bazı düşüncelerini ihtiva etmekle beraber ve Nusayri inancına dair bir işarete rastlanmıyor. Çünkü bu eserlerde takiyye söz konusudur. İkincisi ise Bâtîni olup Nusayri akidesini taşıyan kitaplardır.¹⁷⁵ Hasîbî'nin uyguladığı takiyyeye örnek olarak kendisi, Hz. Ali'nin katili Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem el-Murâdî el-Himyerî el-Kindî'yi (ö. 40/661) *el-Hidâyetü'l-kübrâ* adlı kitabında kınarken *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye* adlı eserinde övmüştür. Yani söz konusu kişiyi zahiri kitaplarında kınananlar arasında zikrederken batîni kitaplarında övülenler arasında saymıştır.¹⁷⁶

En önemli Zâhirî kitapları arasında on iki imamı anlattığı, İmamiler arasında Bâblık fikrini yaymaya çalıştığı ve çeşitli isimlerle anılan *el-Hidâyetü'l-kübrâ* isimli kitap yer almaktadır. Muhammed Emîn Gâlib et-Tavîl, kitabın Hasîbî tarafından Seyfüddevle el-Hamdânî'ye (ö.

¹⁷²Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 200.

¹⁷³el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 91-92.

¹⁷⁴el-Hasîbî, *Ebvabü'l-Eimme*, 16.

¹⁷⁵et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/291-292.

¹⁷⁶el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, 205; ed-Deylemî, *Risalet-i Hidayet'ül-Müsterşid,sta*, 8/276.

356/967) ithaf edildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁷ İbn Hacer, Hasîbî'nin Seyfüddevle'ye ziyaretler yaptığını belirtirken¹⁷⁸ Haşim Osman, Hasîbî'nin söz konusu kitabın yazarı değil bir anlatıcısı olduğunu ve Hasîbî ile Seyfüddevle el-Hamdânî arasında herhangi bir görüşme olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁹ Fakat kitapta yer alan delil ve rivayetler, kitabın kendisi tarafından telif edildiğini ortaya koymaktadır. Ebû Saîd et-Taberânî ve *Risâletü'l-musriyye* yazarı tarafından ifade edildiği gibi, söz konusu eseri, Seyfüddevle el-Hamdânî'ye ithaf etmiştir.¹⁸⁰

Bâtını türünde kaleme aldığı eserlerinin başında *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye* adlı kitap gelmektedir.¹⁸¹ *Rastabaş*, “Dosdoğru ol” anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Hasîbî, bu eserini öğrencisi Adudüdevle Rastabaş ed-Deylemi'ye ithaf etmiştir.¹⁸² Eser, Nusayrî inancının temellerini ihtiva etmekte olup¹⁸³ bu temelleri gâliyye kaynaklarından edindiği bilgilere dayanarak formüle etmiştir. Eserde büyük nurani âlem, küçük cismanî âlem, edvâr ve ekvâr, Mananın cismanî alemde görünmesi, “ayn”, “mîm”, “sîn” şeklinde özetlenen mukaddes üçlü, tenasüh akidesi ve ayrıntıları ile Nusayrî inancının diğer detayları ele alınmıştır. Hasîbî, bu eseri *Fıkhu'r-risale* adıyla şerh etmiştir. Daha sonra Ebû Saîd et-Taberânî, *el-Bahsu ve'd-Delaletü fi Müşkilü'r-Risale* adıyla şerh etmiştir. Bütün Nusayrilerce muteber olan bu eser onların temel kaynak kitabıdır. Ebû Saîd et-Taberânî, söz konusu eserin değerini “Bütün tali hususların dallanıp

---

¹⁷⁷Hamdânîler, Hamdan b. Hamdun Tağlibî'ye mensuptur. Musul kolunun kurucusu Ebü'l-Heycâ'nın en ünlü iki oğlundan ilki Nâsirüdevle Hasan, Musul'da Hamdânî devletini kurmuş, ikincisi ise Halep'te Hamdânî devletini kuran 293/905 Seyfüddevle Ali'dir. Kendisi 333'te Halep'i tamamen ele geçirmiş ve 392/1001 yılında düşmesiyle sona ermiştir. Bkz. es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/240.

¹⁷⁸İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 2/279.

¹⁷⁹et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259-260; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 33-43.

¹⁸⁰et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/239.

¹⁸¹Hasîbî, kitabında “**Rastabaşî**” adından bahsetmemiştir. Sadece *er-Risale* şeklinde ifade edilmiştir. Kendisinin diğer risalelerinden ayırt etmek üzere Rastabaş **ed-Deylemi'ye** ithaf ettiği için daha sonra bu ad konulmuştur.

¹⁸²Adudüdevle Ebû Şücâ' Fennâ Hüsrev b. Rükniddevle (ö. 372/983). Fars melikliği yapmış, ardından Musul'u ve ada ülkelerini ele geçirmiş, İslâm tarihinde “şâhinşah” unvanını ilk defa o kullanmıştır. Bağdat'ta vefat edip Necef'te defnedilmiştir. Nusayrî kaynaklarında Rastabaş Deylemi olarak geçmektedir. Hasîbî, bir risalesini ona ithaf etmiştir. Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 16-249; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 260; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/205-207.

¹⁸³M. Emîn Gâlib et-Tavîl, Hasîbî'nin bunu Muizzüdevle Büveyhi'ye ithaf ettiğini ifade etmiş, Haşim Osman, bunu reddetmiştir.

budaklandığı asılların aslı eserdir”¹⁸⁴ şeklinde ifade etmiştir. Başka bir yerde ise “Kendisinde sımsıkı sarıldığımız ve ihtilaflar durumlarında başvurduğumuz mushafımızdır”¹⁸⁵ şeklinde ifade etmiştir. Eser yakın zamanda tahkik edilerek neşredilmiştir.

Hasîbî'nin hem örgütsel hem de ilmi olarak fırkayı geliştirmede oynadığı büyük rol nedeniyle, Nusayriler ona nispetle anılmış ve kendilerine onun adını vererek “Hasîbîler” demişlerdir.¹⁸⁶ Nusayri inancının öğretisi olarak bilinen bir risalede “Bütün ülkelerde bizim için dinleri kurallar bütünü haline getiren şeyhimiz kimdir?” şeklindeki doksan dokuzuncu soruya "O bizim efendimiz Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'dir." şeklinde cevap verilmektedir.¹⁸⁷ Dolayısıyla Hasîbî, Nusayri inancını temellendiren ve onu ülkelerde yayan kişidir. Friedman, Hasîbî'nin mezhepte işgal ettiği konumun, tanrılaştırma noktasına ulaştığı için¹⁸⁸ kurucu konumundan daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹ Dolayısıyla Hasîbî olmasaydı, oluşumları sırasında pek çok gâliyye mezhebi gibi Nusayriler de ortadan kalkacaktı. Nusayri tarihçisi Âl-i Ma'ruf da bu görüşe katılarak Nusayriyye mezhebinin temelini oluşturan kişinin iddia edildiği gibi Muhammed b. Nusayr değil Hasîbî olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

Hasîbî'nin yaptığı önemli işlerden biri de Nusayriler ile İshâkîlerikendi liderliği altında birleştirmesidir.¹⁹¹ Ünlü İshâkiyye lideri İsmail b. Hallad'ın Hasîbî'nin sözlerinden getirdiği

---

¹⁸⁴et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 248.

¹⁸⁵Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, *er-Risâletü'l-Mürşide,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 3/175.

¹⁸⁶*Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, 6182, 19; Samuel Lyde, *El-Lüğüzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*, çev. Seyyid Muhammed Zeki, 2018, 43.

¹⁸⁷*Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, 6182, 19.

¹⁸⁸Friedman, *The Nuşayrî- 'Alawîs*, 33.

¹⁸⁹Nusayri tarihinde Hasîbî'yi kimisi “bab” konumuna kadar, kimisi "isim" kimisi ise "hicâb" konumuna kadar yükselmiştir. Bkz. Hatim et-Tubani, *Munazaratü hatimü't-tubani el-cedeli,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/174.

¹⁹⁰Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/56.

¹⁹¹Hasîbî'nin kendi başkanlığında Nusayri ve İshâkiyye'yi birleştirmek üzere başlattığı hareketin bütün fırka üzerinde dramatik bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Ancak Hasîbî, herkes için bir mercii olma başarısı elde etmiş olsa da entelektüel olarak iki fırkayı tek bir potada eritememiştir. Onun liderliği sonrasında fırka içinde yaşanan bölünmelerin ve yazışmaların (Nümeysi konseyleri) ortaya çıkmasının ana nedenlerinden biri bu olabilir. İki fırka arasındaki farklılıkları giderme yolunda atılan bu başarısız birleştirme hareketinin etkisi, son yüzyıllarda meydana gelen bölünmelere kadar uzanabilir.

kanıtlar ve Taberânî ile olan ihtilafında bunları referans olarak görmesinden daha büyük bir delil yoktur.¹⁹² Nusayriler içinde bu birliğin etkisinin hala sürdürdüğü görülmektedir. Hasan b. Şu'be el-Harranî, *Hakaikü esrari'd-Din* adlı kitabında İshak el-Ahmer'den pek çok rivayet aktarmış ve kitaplarından alıntılar yapmıştır. Hatta onun İshak el-Ahmer'den rivayet ettiği ve kitaplarından yaptığı alıntılar, Muhammed b. Nusayr'dan yaptığı rivayetlerden daha fazladır.¹⁹³

1.4.4.2. Eserleri

- 1) *El-Hidâyetü'l-kübrâ*. Hasîbî bu eserinde Hz. Peygamber'i ve on iki imamı anlatmıştır.¹⁹⁴
- 2) *El-Maide*, (nşr. Haşim Osman).
- 3) *El-Risâletü'r-Rastabaşîyye*.
- 4) *Fıkhü el-Risâleti'r-Rastabaşîyye*.
- 5) *El-İhvan*.
- 6) *El-Mesâil*.
- 7) *Ed-Divan*. Kimileri, bu eserin Hasîbî'ye ait olduğu konusunda şüphelerini dile getirmiştir. Fakat muhakkik delillere işaret ederek bu şüpheleri ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁵
- 8) *Kitabü'l-ukud*. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan yükümlülüklerden kurtulmak ve haramları helâl kılmak için "muvahhid" in bilmesi gerekenleri içeren önemli bir batını kitaptır. Eserde ayrıca mâna, isim ve büyük nurani âlem ile küçük cismani âlem gibi Nusayrî inancının bazı esasları da ele alınmıştır. Eserin sonunda Hasîbî, tevhid sırrını öğrenip de buna karşı olan kimselerin, kâfir olmaları gerekçesiyle canı, malı ve ırzlarını helal saymıştır. Eserin elyazması günümüze ulaşmıştır.
- 9) *Risâletü'n-Nisa*. eser, Seyfüddeve için kaleme alınmıştır.¹⁹⁶

¹⁹²et-Taberânî, *er-Reddü ale'l-mürteddi,sta*, 11/187.

¹⁹³Hasan b. Şu'be el-Harranî, *Hakaiku esrarü'd-din, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 4/58.

¹⁹⁴Ebû Ca'fer Muhammed et-Tûsî, *el-Fihrist* (Necef: el-Matbaatü'l-Haydariye, 1960), 82.

¹⁹⁵el-Hasîbî, *Divan el-Hasîbî*, 21.

¹⁹⁶Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/202; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 167-170; el-Munsif Abdülcélil, *el-Fırkatü'l-hamişîyye fi'l-islam* (Tunus: el-Merkezü'l-Kavmi, 1999), 138-149; Ali Ekber Ziyâî, *Fihrisu mesadirü'l-fıraki'l-islamiyye* (KUM: Ayat-Allah el-Uzma el-Mar'aşî en-Nacafi Kütüphanesi, 1994), 2/138-167; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/429-430.

10) *Kitâbü'l-Mecmû*. Kitap, Nusayrî Alevîliğın en önemli kitabıdır. Eserin kim tarafından kaleme alındığı hususunda ihtilaf vardır.¹⁹⁷ Öte yandan Haşım Osmani, kitabın Hasîbî'ye ait olmadığını ifade etmiştir. Zira el-Hasîbî'nin biyografisini kaleme alan hiç kimse, bu kitaptan bahsetmemiştir. Hatta kitabın Alevilerin kitaplarından biri bile olmadığını, uydurma olup 1828'den sonra yazıldığını iddia etmiştir.¹⁹⁸ Gerçek şu ki, kitap her ne kadar şu anda sahip olduğu değer ve önemi görmese de Ebû Saîd et-Taberânî'nin *Kitâbü'l-cevahir* ve *Kitâbü'l-havi fi marifeti'l-feteva* adlı eserlerinde bahsettiği gibi en azından onun döneminde mevcuttu. Ebû Saîd et-Taberânî, söz konusu eserlerinde kitaptaki Nusayrî inancının temel esaslarından, yorumlama ve tâlik¹⁹⁹ konusundaki önem ve konumundan çokça bahsetmiştir. Aynı zamanda Muhammed b. Şu'be Harranî'nin *Hakaiku marifetü'd-din* adlı kitabına da işaret edilmiştir.²⁰⁰

el-Cedvelü'n-nevarini adlı kitapta hiç bahsedilmemesine gelince bu, araştırılması gereken bir husustur. Bununla beraber *el-Cedvelü'n-nûrânî* kitabında, *Kavlü'l-mensur fi müşekkili'd-düstur* adıyla bir kitap mevcuttur.²⁰¹

el-Munsif Abdülcelîl, on altı “sûre”den meydana gelen *Kitâbü'l-Mecmû* metinleri üzerinde yaptığı bir araştırmaya dayanarak, bu ana kitabı oluşturan “sûre”lerin periyodik olarak art arda oluşturulduğunu ifade etmiştir. Buna göre “sûre”lerin bir kısmı Muhammed b. Ali el-Cillî döneminde, bir kısmı et-Taberânî döneminde, bir kısmı da onun vefatından sonra kitaba eklenmiştir.²⁰² Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Nitekim Taberânî, *Kitâbü'l-havi* adlı eserinde talebenin, “Ben şehâdet ederim ki Ali b. Ebû Tâlib'den başka ilâh, Muhammed Mahmûd'dan

---

¹⁹⁷Bazı oryantalistler ve bazı araştırmacılar, bunu Hasîbî'ye nispet ederken kimisi Taberânî 'ye nispet etmiştir.

¹⁹⁸Osman, *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika*, 120-127.

¹⁹⁹Öğrenciye dini sırrı öğretmek

²⁰⁰et-Taberânî, *el-Hâvî fi 'ilmi'l-Fetâvâi,sta*, 3/55-106; et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/295; el-Harranî, *Hakaiku esrarü'd-din,sta*, 4/55; Ceyş İbn Mahrez, *er-Risale, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 11/430.

²⁰¹el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 86.

²⁰²Abdülcelîl, *el-Fırkatü'l-hamişiyye fi'l-islam*, 140-141.

başka hicâb, Selmân-ı Fârisî'den başka bab yoktur” biçimindeki şehâdeti getirdikten sonra ana kitabın lafızlarından dilediğini değiştirebileceğine dair fetva vermiştir.^{203 204}

1.4.5. Vefatı ve Kabri

M. Emîn Gâlib et-Tavîl, Hasîbî'nin son durağının Halep olduğunu, orada öldüğünü ve mezarının Şeyh Yaprak olarak bilindiğini ifade etmektedir.²⁰⁵ Aynı şekilde Emil Abbas Âl-i Ma'ruf da Hasîbî'nin 338/950 yılından vefatına kadar Halep'te bulunduğunu ve bu tarihten sonra Irak'a dönmediğini belirtmektedir.²⁰⁶ Haşim Osman bu görüşü reddederek Hasîbî'nin yaşamının son yıllarını Küfe'de geçirdiğini ve orada öldüğünü ifade eder. Şeyh Yaprak Türbesi olarak bilinen türbenin, Memlûkler tarafından inşa edilmiş “Şeyh Yaprak” olarak anılan Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Mahmud er-Rifai el-Ahmedi adlı bir Sünni şeyhe ait türbe olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca Türbenin Hasîbî'ye ait olduğunu gösteren her hangi bir tarihi kaynak olmadığını söylemiştir.²⁰⁷

Öte yandan Antakya'da başka bir mezardan daha söz edilmiştir.²⁰⁸ Antakya'daki mezar, Hasîbî'nin bir gömleğinin bulunduğu (tenasühün bir zaman aşaması), bu yüzden söz konusu aşamayı Antakya'da geçirdiği ve sonra tekrar öldüğü inancına dayanıyor.²⁰⁹

Ölüm tarihi ile ilgili olarak ise Haşim Osman, *Kitâbü'r-ricâl* adlı eserin yazarı ve ondan on yıl sonra ölen İbn Davud el-Hillî'den nakille ölümünün 358/969 yılında olduğunu ifade

---

²⁰³et-Taberânî, *el-Hâvî fi 'ilmi'l-Fetâvâi,sta*, 3/50.

²⁰⁴Nasırüddin Zife bu kitaba ilişkin uzun açıklamasında, söz konusu eserin mutlaka ilaveler barındırdığını ifade etmiştir. İnsanlar namazlarında gördüğümüz farklılık da buna işaret etmektedir, öyle ki eserde iki kişinin birbiriyle aynı şeyi okuduğunu pek göremezsiniz. Bkz.Nasırüddin Zife, *e'l-lü'lü'l-mensur fi şerhi ğamizi'd-düstur*, thk. Arif Muhammed Ahmed Mustafa (Suriye, 1986), 160.Sayfa 169'da Nasırüddin Zife, Suriye, Türkiye ve Irak'taki Nusayriler arasında var olan bu ana kitabın Hasîbî'ye ait olduğunu ve bunu Taberânî'den teyit edecek kimsenin olmadığını belirtmiştir.

²⁰⁵et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259.

²⁰⁶Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/197.

²⁰⁷Kamil el-Bali el-Halebî el-Gazzî', *Nehrü'z-zeheb fi târihi Haleb* (Halep: el-Matbaatü'l Maruniyye, ts.), 2/319; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 46.

²⁰⁸Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/196.

²⁰⁹ed-Deylemi Ebu Salih, *er-Reddü ala Talah el-Avni, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 11/79; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 197.

etmiştir.²¹⁰ M. Emîn Gâlib et-Tavîl, Hasîbî'nin Halep'teki halefi Muhammed b. Ali el-Cillî'den naklen onun ölümünün 346/958 yılında olduğunu belirtmiştir. *Silsiletü't-türâsi'l-alevi* adlı eserin nasirinin Ebu Nasır Mansur'un elyazmasından naklederek Hasîbî'nin 346/958 yılında Halep'te öldüğünü ifade etmesi, bu tarihi doğrulamaktadır.²¹¹

Hasîbî döneminde Nusayriler adına meydana gelen değişimleri şu şekilde özetlemek mümkündür. Hasîbî, mezhebin yaşadığı zayıflık, parçalanmışlık, örgütsel ve ideolojik dağınıklık durumundan sonra Nümeiryiye-Nusayriliği kurdu. Fırkaya farklı kökenlerden birçok yeni mürit kazandırdı ve davet için üç ana kuluçka merkezi (Irak, Halep ve Harran) oluşturmayı başardı.²¹² Her merkezin başına öğrencilerinden bir lider atadı. Öte yandan, Nusayrilerin ideolojik temellerini, karmaşıklık ve girift halden çıkararak takipçilerinin anlayabileceği organize ve ilmi bir biçimde geliştirmiş ve kristalleştirmiştir. Bunu, *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*, *ed-Divan*, *Kitabü'l-ukud* vs. kitaplarında yaptı. Öte yandan Hasîbî, İmamiyye kanalıyla rivayet edilen *el-Hidâyetü'l-kübrâ* adlı kitabıyla Nusayriler ile İmamiyye arasında bir bağ olmayı başardı. Eskiden bazı İmamiyye âlimlerinin Hasîbî'yi kendi âlimlerinden biri kabul etmelerinin bir sebebi de bu idi.²¹³ Hasîbî, aynı zamanda geçmişte İmamiyye ve Nusayriler arasında da bir köprü olmuştu. Günümüzde Halep'teki ona ait olduğu söylenen türbe, İran'ın son yıllarda türbe için finanse ettiği yenileme ve genişletme çalışmalarının ardından İmamiyye ve Nusayrilerin buluşma noktalarından biri haline geldi.²¹⁴ Kısaca Hasîbî, Nusayrilerin gerçek kurucusu olup fırkanın gördüğü en karizmatik şahsiyettir ve onun döneminde fırka altın çağını yaşamıştır.²¹⁵

---

²¹⁰Takiyyüddin el-Hasan b. Ali İbn Davud el-Hillî, *Kitâbü'r-Rical* (Necef: el-Matbaatü'l-Haydariyye, 1972), 240.

²¹¹el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 2/8.

²¹²Friedman, *The Nuşayrî- 'Alawîs*, 33.

²¹³İmâmiyye Şîası müelliflerinin çoğu, Şii âlimlerin Hasîbî'ye karşılıklı duruşlarını bildikleri için Hasîbî'yi zayıf görürler. Bkz. Muhsin el-Emîn, *A'yanü's-Şîa*, thk. Hasan el-Emîn (Beirut: Dârü't-teâruf, 1983), 5/490; Osman, *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu*, 288-289.

²¹⁴<https://thenewkhalij.news/> Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021.

²¹⁵Friedman, *The Nuşayrî- 'Alawîs*, 34.

1.5. Cillî ve Cisrî Dönemi

Ölümünden önce Hasîbî, biri Halep'te Cillî, diğeri Irak'ta Iraklı öğrencisi Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ali el-Cisrî liderliğinde olmak üzere iki davet merkezi kurdu.

1.5.1. el-Cillî

Tam adı Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ali el-Cillî'dir. 330/942 yılında doğdu. Aslen Antakyalı olan Cillî, Celiyye köyünden olup buraya nispetle Cillî olarak anılmıştır. Ancak kendisi Halep'te yaşamıştır. Nusayri kaynaklarında “Şeyhu's-Sika [güvenilir şeyh]” olarak geçmektedir.²¹⁶ Hasîbî'nin dizinin dibinden ayrılmamış, temel dini eğitimini ondan almış ve onun ilmi varisi olmuştur. Cilli, Hasîbî'nin 346/958 yılındaki ölümünden beş yıl önce (341/953) - Cillî'ye Bâtîni öğretileri aktarmıştır.²¹⁷ Ölümüne kadar Hasîbî'den ayrılmamış, Hasîbî'den sonra Halep'teki Nusayriilerin başına geçmiştir. Nusayriilerin son kurucu şeyhlerinden olan Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî ondan ders almıştır. Cillî'nin Nusayri İnançının Temellerinin atıldığı kabul edilen bir dizi eseri vardır. Bunlar; *el-Havi, Kitabü adli'l-imam ve'l-imani'l-mursii fi'l-Kur'an, Batınu's-salat, el-Mürşide, el-Fitk ve'r-rifk, el-Kelbiyye, el-Hıceb ve'l-envar, el-Mecu'l-Ğamis, et-Ta'lik ve's-sima' ve't-Tenzih ve'r-Rada, el-Endiye, Divani Cilli, et-Tevhid, eş-Şerh ve'l-mukni' fi'n-nüfusi'l-erba', er-Risaletü'l-mesihyye, Kitabü Tefsiri'l-huruf ve Havi'l-esar* adlı eserlerdir.²¹⁸ Cillî, arkasında kendisinden ders dinleyen elli beş öğrenci bırakmıştır.²¹⁹

Hamdânîler'in Halep kolunun kurucusu ve ilk emîri olan Seyfüddevle el-Hamdânî 356/967 yılında Cilli zamanında vefat etmiştir. Bu bağlamda kendisi, Seyfüddevle el-Hamdânî'nin (ö. 356/967) çağdaşdır. Diğer taraftan Seyfüddevle el-Hamdânî'nin oğlu Sa'düddevele el-Hamdânî (ö. 381/991) ile de aynı çağda yaşamıştır.²²⁰ Taberânî, Cillî'nin Sa'düddevele el-Hamdânî ile iyi bir ilişkisi olduğunu belirtmiş, hatta Halep halkının sadakalarını müminlere dağıtmakla

²¹⁶el-Bağdadi, *el-Mecalis'ün-Nümevriyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 11/70; et-Taberânî, *er-Reddü ale'l-mürteddi, sta*, 11/91.

²¹⁷Al-Maruf, *Târîhu'l-'Aleviyyîn fi biladi's-şam*, 1/196.

²¹⁸el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 85; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/430; Abdülcilil, *el-Fırkatü'l-hamişyye fi'l-islam*, 150; el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 102; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/195.

²¹⁹İsimleri için bkz. el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 87.

²²⁰Faysal es-Sâmir, *ed-Devletü'l-Hamdâniyye fi'l-Mûsil ve Halep* (bağdat: bağdat üniversitesi, 1973), 2/80.

görevlendirdiğini ifade etmiştir.²²¹ Cilli, Lazkiye, Beyrut, Antakya ve Trablus arasında seyahatler gerçekleştirmiştir.²²²

Irak ve Halep'teki merkezinin yanı sıra davetin Harran'da da merkezi vardır. Friedman çalışmasında buna işaret etmiştir. Hasîbî buraya kimseyi başkan olarak atamadı, bu konu şimdiye kadar hiç çalışılmadı.

Ancak bu dönemi takip eden yıllarda, özellikle yıldızların ve kozmik cisimlerin ve onların insanların karakterlerine olan etkisiyle ilgili var olan inanç konusunda, Harranlıların Nusayri inancı üzerinde güçlü bir etkisine tanık oluyoruz. Görsel suret ile ilgili daha sonraki çağlarda meydana gelen bölünmelere şu ya da bu şekilde katkıda bulunmuş olabilirler.²²³

Cillî'nin ölümüyle ilgili olarak tarihi kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Taberânî, onunla 397/1007 yılında Halep'te karşılaştığını, dolayısıyla ölümünün bundan sonra olması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁴ Emil Abbas Âl-i Ma'ruf ise, Cillî'nin Antakya'da Ciliyye köyünde öldüğünü, orada büyük bir konuma sahip olduğunu ve köy halkının kendisine nispet edildiğini belirtmiştir.²²⁵ Yirminci yüzyılın başında bu köy, Haydariyye liderinin merkeziydi.²²⁶

1.5.2. el-Cisrî

Tam adı Ebu'l-Hesen Ali b. İsa el-Cisrî'dir. Cisrî adını Bağdat'taki köprüleri denetleme görevinden dolayı almıştır.²²⁷ Nusayriler arasında daha sonra ağırlığı olacak olan yirmi dört öğrenciye ders vermiştir, birkaç risalesi bulunmaktadır. *Nefyiül-humum fi marifeti'-diyani'l-kayyum*, *Risaletü'n-nasiha* ve *Risâletü't-tevhid* bunlardan bazılarıdır.²²⁸ Seksen yıl yaşayan Cisrî,

---

²²¹et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/244.

²²²Hicri 370'de Taberânî ile birlikte Beyrut'u ziyaret etmiştir. Bkz.et-Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım, *Mesailü Senete 370*.

²²³Harran'ın Nusayri akidesi üzerindeki etkiye dair daha fazla bilgi için Rava Cemal Ali'nin el-Üsayfir adlı kitap üzerine yaptığı çalışmaya başvurulabilir.

²²⁴et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/230; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/214.

²²⁵Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/233.

²²⁶ Temmam Mekram el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkan* (Darü'l-Endülüsiyye, 2015), 122.

²²⁷et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259; el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 102. Ebu'l-Hüseyn olarak de zikredilmiştir. bkz.Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/214.

²²⁸el-Bağdadi, *El-Cedvelü'n-Nurani*, 85.

340/622 yılında ölmüştür.²²⁹ Ölümünden sonra Irak'taki fırkanın başına kimin geçtiği bilinmemektedir. Ancak davet merkezi, 656/1258'de Hülagünün Bağdat'ı işgaline kadar varlığını sürdürmüştür.²³⁰ İşgalden sonra Irak'taki Nusayri varlığı zamanla azalmış, idari olarak Anbar vilayetine bağlı olan 'Ana kasabasında²³¹ yirminci yüzyılın ortalarına kadar küçük bir topluluk olarak varlığını devam ettirmiştir.

1.6. Meymûn b. Kâsım et-Taberânî Dönemi

Nusayri kaynaklarında “eş-Şâbbü's-sika” olarak da isimlendirilen Taberânî, Taberiye doğumludur.²³² M. Emîn Gâlib et-Tavîl, onun 358/969 yılında doğduğunu belirtmiştir. Harfoşe'a göre ise 350/961 yılında doğmuştur. Çağdaşı İbn Hazm'a göre o dönemde Nusayrilerin kontrolünde olduğu anlaşılan Taberiye'de ilim öğrenmiştir.²³³ Daha sonra 376/987 yılında Halep'e giderek Muhammed b. Ali el-Cillî'ye katıldı. Pek çok eser kaleme aldı. Halep'in tanık olduğu savaşların ardından 423/1032 yılında kıyı bölgelerine göç edip yerleşmiş ve 426/1036 yılında vefatına kadar burada kalmıştır.²³⁴

1.6.1. İlmi ve Aksiyoner Rolü

Taberânî, Nusayrilerin inanç ve dinamik olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nusayri yazarların en büyüğü ve en üretkeni olarak kabul edilmiş. Kendisine yirmi kitap nispet edilmiştir. Nusayri fırkasının inançlarına çok şey eklemiş, kitaplarıyla birçok akide katmıştır. Öyle ki kitapları, fırkaya giriş törenlerinde ve ibadetlerde temel kitaplar olarak kabul edildi. Bunların

---

²²⁹Bedevi, *Mezahibü'l-İslamiyyin*, 2/431.

²³⁰et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259.

²³¹'Ana, Fırat üzerinde, Suriye sınırına yaklaşık 100 km uzaklıkta, Irak toprakları içinde yer almaktadır. Nusayriler, Halep'ten geldikten sonra hicri 13. yüzyıldan itibaren buraya yerleşmişlerdir. Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 52.

²³²Suriye sınırında Filistin'in kuzeyinde bir şehirdir.

²³³Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, ts.), 4/143.

²³⁴et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259-263; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/247.

başında *Kitabü'l-Mecmû* gelir.²³⁵ Nusayrî bayramlarını anlattığı *Mecmû'u'l-a'yâd* ve *Kitabü'l-havi fi marifeti'l-feteva* da telif ettiği eserlerden bazılarıdır.

Friedman'a göre, onun yazıları hem zahir hem de ezoterik Şiilik, Hıristiyanlık, Yunan felsefesi ve Pers dinleri hakkında geniş bir entelektüel bilgiyi yansıtmaktadır. Taberânî, dinler ve felsefeler hakkındaki geniş bilgisini, bunlara kendi yorumlarını da ekleyerek bütünleştirme konusundaki büyük yeteneği ile öne çıkmıştır. Ayrıca mezhebin teorik fikirlerini de ibadet ve adet hâline gelmiş uygulamalara dönüştürmeyi başarmıştır.²³⁶

Taberânî dönemine ait Nusayri kaynaklarından, Biladüşşam, Harran²³⁷, Taberiye, Beyrut ve Trablus dâhil olmak üzere birçok Nusayri ağırlık merkezinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Taberânî kitapları, kendisinin seyahat ettiğini ve 370/980 yılında Beyrut'ta el-Cilli ile tanıştığını gösteriyor²³⁸. 391/1000 yılından 392/1001 yılına kadar Taberânî Taberiye'deydi.²³⁹ Şeyh el-Cilli ile 397/1006 yılında Halep'te tekrar bir araya geldi²⁴⁰. 398/1007 yılında el-Taberânî, Biladüşşam'ın Trablus kentinde bir Nusayri toplantısına katıldı.²⁴¹ Her ne kadar et-Tavîl, et-Taberânî'nin mezhebin merkezini Halep'ten Lazkiye'ye taşıdığı iddia etse de Yaron Friedman'a göre o döneme ait çağdaş kaynaklar Lazkiye'de Nusayrilerin varlığından bahsetmemektedir. Bu nedenle Friedman, Taberânî'nin Lazkiye'ye taşındığını reddetmektedir. Nusayrilerin o dönemde Lazkiye'de yokluğu Winter tarafından da doğrulanıyor. Kayıtlar, Lazkiye'deki Nusayri varlığının Memlüklerin bölgeye girmesiyle başladığını ve Lazkiye'nin dağlardaki Nusayri yayılımının merkezi olmadığını, Nusayrilerin Humus ve Hama'da yayıldığını gösteriyor.²⁴²

---

²³⁵Kitap ayrıca Hasîbî'ye de nispet edilmiştir. Bu konudaki görüşler, daha önce Hasîbî'nin eserleri bölümünde tartışılmıştır.

²³⁶Friedman, *The Nuşayrî-'Alawîs*, 40.

²³⁷et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/221.

²³⁸et-Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım, *Mesailü Senete 370*, 75.

²³⁹et-Taberânî, *er-Risâletü'l-Mürşide,sta*, 3/177; et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 230.

²⁴⁰et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 231.

²⁴¹et-Taberânî, *Mecmû'u'l-A'yâd,sta*, 3/229.

²⁴²et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 259; Friedman, *The Nuşayrî-'Alawîs*, 42; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 59.

Bugün elimizde bulunan kitaplar Taberânî ve fırkasının Lazkiye'ye hareketini kanıtlaması da Nusayriliği'nin varlığına dair emareler vardır. Taberânî döneminde fırkanın Lazkiye şehrinin Cebele kasabasında zayıf olduğu anlaşılmaktadır.²⁴³

Genel olarak fırkanın ağırlığının (çoğunluğunun) Taberânî döneminde Halep'ten batı bölgelerine taşındığını düşünüyoruz. Analizimize göre fırkanın Halep'ten ayrılıp batı bölgelerine yönelmesinin arkasında üç neden yatıyordu: Birincisi Seyfüddevle'nin ölümünden sonra Rumların Halep'e saldırması. İkincisi o dönemde pek çok Nusayri'nin İsmaililiğe geçmesi.²⁴⁴ Üçüncüsü Cilli ve Taberânî döneminde, onları himaye eden Seyfüddevle'nin ölümünden sonra Hamdâniyye yönetici sınıfın eğilimlerinde bir değişiklik olması. Taberânî'nin el-Cevâhir²⁴⁵ adlı kitabında yer alan bir ifadeye göre Taberânî, rakibi İsmail b. Hallad'ın, Ebu el-Fezâil İbn Sa'düddeve el-Hamdânî'nin oğlu Mansûr bin Lü'lü' el-Cerrahi'yi İshâkiyye'ye dâhil etmeyi başardığını kabul ediyor.²⁴⁶ Böylece Nusayriler resmi Hamdâniyye kuluçka merkezini kaybetmeye başladılar. 414/1023'te Hamdânî devletinin tamamen çökmesi ve Halep üzerindeki Merdesîlerin kontrolünün ardından H. 419/1028'da Fatımîlerin Halep'i işgal etmesiyle hem resmi kuluçka merkezini hem de Halep şehrini kaybettiler. Tüm bunların Halep'te el-Cilli ve el-Taberânî liderliğindeki fırkayı batı bölgelerine yönelmeye sevk ettiğini düşünüyoruz.²⁴⁷

---

²⁴³Müellifi Meçhul, *Mecma el-Ahbar, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Lübnan: Dar lieclî'l-Ma'rife, 2006), 8/100; el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 2/12,3/7,8.

²⁴⁴el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 103.

²⁴⁵Kitabü'l-cevahir, Taberânî'nin İsmail bin Hallad'a cevap vermek üzere kaleme aldığı kitaplardan biridir. Taberânî, önsözünde bunu Taberiye'de bulunduğu sırada yazdığını belirtmiştir. İsmail b. Hallad'ı Mansur b. Lü'lü'den maddi çıkar sağlamakla suçladığı yazısında kendisinin Halep'te çok kalmadığı, Taberiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır.

²⁴⁶Mansur b. Lü'lü' el-Cerrahi, Ebü'l-Fezâil Saîdüddeve'nin gulamıdır. Ebü'l-Fezâil, Seyfüddevle öldükten soran direkt olarak yerine geçerek devletin başına geçti. Mansûr b. Lü'lü', onu tahttan indirerek Halep'te iktidarı ele geçirdi. Ebü'l-Fezâil 381-392 arasında hüküm sürdü. Bkz. al-Maruf, *Târîhu'l-'Aleviyyîn fi biladi'ş-şam*, 1/320.

²⁴⁷Hasîbî, davet çalışmalarını Irak'tan Suriye'ye kadar yaydı. Öğrencileri aracılığıyla davet, Harran, Şam sahilleri ve Antakya dâhil olmak üzere birçok bölgeye yayıldı. Bu davet çalışmaları neticesinde daha sonra Halep'te haleflik yapacak olan el-Cünbülânî, Taberiye'den ise Taberânî çıktı. Dolayısıyla davetin Mezopotamya'dan kıyı bölgelerine yayılması, Stefan Winter'ın belirttiği gibi, hayali bir zulümden kaçışın sonucu değildi. Daha ziyade, Nusayri şeyhlerinin uyguladığı Nusayri davet çabalarının bir sonucudur. Bu konuda Nusayri kaynakları geniş şekilde ele alınmıştır. Bkz. Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 28.

1.6.2. Eserleri

1. *Risâletü 'z-Zuhur ve 'l-butun*
2. *el-Cevheriyyetü 'l--Kelbiyye*
3. *Vasiyetü 'l- Cillî*
4. *er-Risâletü 'l-mürşide*
5. *er-Risâletü 'l-munsife fi hakikati 'l-ma'rife*
6. *Mesailü Beyrut*
7. *Mecmû 'u 'l-a 'yâd*
8. *Kitabü 'l-havi fi ilmi 'l-feteva*
9. *Kitabü 't-delail fi marifeti 'l-mesâil*
10. *er-Risâletü 'r-ret ale 'l-mürtet (en-nacahiyye)²⁴⁸*
11. *Kitabu zidd diyane Ali b. Karmat ve Ali b. Keşkeh*
12. *Kitabü 'l-emâne ala hükmi 'd-diyane*
13. *Kitabü 'l-maarif*
14. *Kitabü kenzi 'l-hayat*
15. *Kitabü 'l-bahs ve 'd-delale fi müşkili 'r-risale*
16. *el-elfazi 'l-dürriyye*
17. *Risâletü 't-tevhîd*
18. *er-Risâletü 'n-numaniyye*
19. *Mesailü ani 'l-cilli*
20. *El-cami fi ahkami 'l-mukir ve 'l-kani²⁴⁹*

Abdurrahman Bedvi, *el-Haft* adlı eseri Taberânî'nin eserleri arasında zikretmiştir. Fakat eser, Taberânî'ye değil Mufaddal b. Ömer'e ait olduğu ifade edilmektedir. Haşim Osman, Taberânî'ye atfedilen ve batını elyazmalarında geçen bir dizi kitaptan bahsetmektedir:

- 1) *er-Risâletü 'l-mürşide*
- 2) *el-Esrar fi marifeti 'l-asar*
- 3) *et-Turuk fi 'l-furûk*

---

²⁴⁸Bkz. et-Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım, *er-Risâletü 'l-Münsife fi Hakîkati 'l-Ma'rife* (Lübnan: Dar liecli 'l-Ma'rife, 2006), 3/187.

²⁴⁹Bedevî, *Mezâhibü 'l-İslâmiyyîn*, 2/432.

- 4) *Mesailü 'ş-şabbi 's-sika*
- 5) *Ravzatü 'n-nazır*
- 6) *Risâletü rahatü 'l-ervah*
- 7) *En-Nüzhe*
- 8) *Kitabü 'l-meratib ve 'd-derc*
- 9) *el-Kudasatü 's-sebin*²⁵⁰

Bu eserlerin Taberânî'ye ait olduğu konusunun doğrulanması gerekmektedir. Örneğin *Kitabü 'l-meratib ve 'd-derc* adlı eser, Hasîbî tarafında, elyazmasının ilk sayfasında belirtildiği gibi, İmam Sadık'tan nakletmiştir.

Öte yandan, Nusayriler arasında geçen yüzyıldan itibaren başlayan Şiilik dalgasının doğal bir sonucu olarak, Nusayri yazarlardan Nusayri inancının kökenlerini sorgulayan bazı kitap ve makaleler ortaya çıktı. Birkaç kitap ve makale kaleme alarak Nusayri inançlarının kökenlerini eleştiren ve Taberânî'yi dini tahrif etmekle suçlayan Fadl Haseki bunlardan biridir.²⁵¹ Kendisi, *el-Haham Sururi et-Taberânî* adlı eserinde Taberânî'yi Yahudi olmakla itham etmiştir. Fakat Nusayriler onun bu görüşüne karşı çıkararak ona cevap vermişlerdir. Muhammed Aziz Züheyr ve Hişam Ahmed Sakr bunlardan biridir. Fadl Haseki'nin Nusayri inancını tenkit ettiği eserler kaybolmuş, fakat bunlara cevap olarak yazılan eserler kalmıştır. Nusayri yazarı muhakik ve şair Verd Muhammed el-Hızır²⁵², Taberânî'nin en önemli kitaplarından üçünü, *İnsaf Ebu Said* adlı çalışmada incelemiştir. Bu eserinde Taberânî'ye ait olduğu söylenen *Şerhu 's-seb'in*, *Mecmû 'u 'l-a 'yâd* ve *Rahatü 'l-ervah* adlı kitapları eleştirel açıdan ele alan Verd, kitapların Taberânî'ye ait olmadığını, Taberânî'nin söz konusu kitapların içeriklerinden uzak, sapıklık ve küfürden öte olduğunu ifade etti.²⁵³

---

²⁵⁰Haşim Osman, *el-Ebniyetü ve 'l-emakinü 'l-eseriyye fi 'l-Lazıkiyye* (Dımaşık: Dar Akıl, 1996), 115.

²⁵¹Haham sururi't-taberani, *el-Mecalisü 'l-fıkhiyye fi reddi ale'n-nusayriyye ve er-Resailü 'l-meftuha* başlıca eserler arasındadır. Bkz. Haseki Fadl, *el-Mecalisü 'l-Fıkhiyye* (Lazıkiyye, 2006), 3.

²⁵² Verd Muhammed Hızır, 1944 Hama doğumlu Suriyeli şair, yazar ve araştırmacıdır. Yedi şiir divanı vardır. Bazı şiir divanlarını ve elyazmalarını da tahkik etmiştir. Bkz. (<https://www.esyria.sy> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2021).

²⁵³İnsaf Ebu Said başlıklı kitapçık. Bkz. (<https://wardkhoder.blogspot.com/2019/07/blog-post.html>) Erişim Tarihi: 11 Şubat 2021. Nusayri kaynaklarında "el-Hac et-Taberânî el-Mahzuni" adında başka bir şahıs daha

1.6.3. Vefatı

Taberânî'nin yazılarının büyük bir kısmı mevcut olmasa da yine biyografik bilgi eksikliği vardır ve ölüm yılı tespit edilememektedir. Friedman'a göre, on birinci yüzyılın ilk yarısında öldüğü varsayılmaktadır²⁵⁴. El-Tavîl'in Taberânî'nin 426/1034 yılında vefat ettiğini yönündeki iddiayı ispatlayacak hiçbir delil yoktur, Taberânî kendisinden sonra kimseyi halef bırakmadı ve ölümüyle Nusayriler arasındaki liderlik sona erdi.²⁵⁵ Belki de onu kimseye tavsiye etmemesinin nedeni, İshâkıyye'nin kıyı bölgelerinde bir konuma ve çoğunluğa sahip olması olabilir.

Denize yakın Lazkiye'de Şarani adında bir mezar ona atfedilir. Tarihi Abdülganî Nabulsi on yedinci yüzyılın sonunda burayı ziyaret etti. Mezar 1988'de limanı genişletmek için kaldırıldı ve kalıntıları Basnada köyüne nakledildi.²⁵⁶

Nusayriler altın çağını Hasibî, Cillî ve Taberânî döneminde yaşamışlardır. Nusayri liderlerinin biyografileri üzerine yapılan bir araştırmalarda söz konusu dönemde Nusayrîliğin Kahire, Kudüs, el-Halil, Nablus, Askalân, Gazze, Gazi Antep, Rakka, Diyarbakır, Mardin, Tikrit, Rahba, Anah ve Necef'e, oradan da İran, Yemen, Azerbaycan ve Doğu Türkiye'deki Erzincan ve Bitlis'e kadar uzandığı belirtilmiştir.²⁵⁷

1.7. Taberânî'den Sonra Nusayrîlik

Taberânî'den sonra Nusayri fırkası, ilmi ve örgütsel düzeyde gerilemeye başladı. Fırkanın başında genel bir liderin olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir ancak her şeyh, kendi bölgesini yönetmekte idi.²⁵⁸ Bu durum, fırka içinde birçok bölünmenin yolunu açtı. Fırkanın genel olarak gerilemesine rağmen zaman zaman iz bırakan liderler de ortaya çıktı. Emîr Mekzûn es-Sincârî, *er-*

---

geçmektedir. Görünüşe göre kendisi Ebu Said ve İsmail bin Hallad'ın çağdaşı olup o sırada mezhep tartışmalarına katılmıştır. Bkz. et-Tubani, *et-Tecrid, sta*, 12/207.

²⁵⁴Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs*, 159.

²⁵⁵et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 264.

²⁵⁶Bkz. Abdülganî b. İsmâîl en-Nâblusî, *El-Hakika ve'l mecâz fi'r-rihle ilâ Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve'l Hicâz* (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1986), 57; Muhammed Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 2002), 3/81; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 57.

²⁵⁷Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 46-50.

²⁵⁸et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 203.

Risâletü'l-kıbrisiyye, hulûl itikadını benimseyen fırkalara²⁵⁹ ve “sapkın” gruplara reddiye olarak kaleme alınan *et-Tecrid* adlı eserlerin yazarı Hatim et-Tubani bu gerileme döneminin en meşhur isimlerdir²⁶⁰.

Bazı Nusayri tarihçilerine göre Hicri yedinci yüzyıl Nusayriler için en zor dönemlerden biridir. Çünkü bu dönemde Düşmanları İsmâiliyye ve Sünni Kürtlerin büyük baskısı altındaydılar.²⁶¹ Bu baskılar, Nusayri şeyhlerini kuzey Irak'taki Sincar'a gitmeye ve Emîr Mezkûn es-Sincârî'den yardım talep etmeye sevk etti. Bir rivayete göre, 1213-1214 yıllarında Nusayrilerin Siyon Kalesi'nde katledilmesinden sonra Emîr Mezkûn es-Sincârî'ye ilk yardım talebi gönderenler Baniyas ve Lazkiye halkıdır. Bu talep neticesinde Emîr Mezkûn, 617/1220 yılında yaklaşık yirmi beş bin savaşçıdan oluşan bir kuvvetle Nusayrilere yardıma geldi. Ancak Emîr Mezkûn, başlangıçta İsmâiliyye ve Kürtler tarafından yenilgiye uğratıldı. Emîr Mezkûn 620/1223'te geri döndü ve Hama'nın batısındaki Ebu Kubays Kalesi'nin kontrolünü ele geçirdi ve burayı kendi üssü haline getirdi. Sonra İshâkiyye ve Züheybiyye şeyhlerinin kitaplarını toplattı,²⁶² onlarla münazara etti, ardından onları öldürerek kitaplarını yaktırdı. Ardından halkıyla birlikte dağlara yerleşti.²⁶³ Bu, Nusayriler arasında ünlü rivayettir.

Bazı Nusayri tarihçileri Emîr Mezkûn'un Sincar'dan yardım için gelişinin şüpheli olduğunu ifade ederek bu "efsane"nin Nusayri tarihçi Haşim Osman tarafında ileri sürüldüğünü belirtmişlerdir. Zira o dönemi anlatan çağdaş tarihsel kaynaklarda buna herhangi bir atıfta

---

²⁵⁹Geniş bilgi için Bkz.Ebü'l-Muzaffer Tâhir b. Muhammed el-İsferâyînî, *et-Tebşîr fi'd-dîn*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Lübnan: Alemü'l-Kütüb, 1983), 130; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/108.

²⁶⁰*et-Tavîl, Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 376; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/302,2/240; el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 144; Müellifi Meçhul, *Kitap el-Meşyeha*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 9/187.

²⁶¹Emil Abbas al-Maruf, Emîr Mezkûn'un İsmaililer ve Kürtlerle değil, Haçlılarla savaşmaya geldiğini ileri sürerken *et-Tevîl*, Nusayri tarihçilerinin onun gelişi konusunda hemfikir olmadıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda bazı tarihçiler onun İshakilerle savaşmak ve kitaplarını yakmak için geldiğini, bir kısmı da Alevileri “Sâbiî Türklerden” kurtarmak için geldiğini ifade etmiştir. Tavîl, Alevileri İsmaililerle birleşen Kürtlerin sıkıntılarında kurtarmak için geldiğine görüşünü tercih etmektedir. Bkz.Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 359; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 11,12,20.

²⁶²Tarihsel kayıtlar, İshakilerin, Emîr Mezkûn es-Sincârî'nin gelerek kitaplarını yakıp şeyhlerini öldürmesinden sonra da varlıklarını sürdürdüklerini kanıtıyor. Bkz. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/234.

²⁶³Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2,17; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 69-72.

bulunulmamıştır. 25 bin kişiden oluşan bir ordunun fark edilmeden Irak'ın Sincar bölgesindeki sahil dağlarından geçmesi mümkün görülmemektedir.

Aynı şekilde İsmaili kaynaklarında da bu ordudan bahsedilmemektedir. İsmaililerle bir savaş olsaydı, öyle ya da böyle anılırdı. Bundan başka İsmaili yazarlar, o dönemde İsmaili-Nusayri ilişkilerinin en iyi durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılar Emîr Mezkûn'un geldiği yerin, bölgeye yakın Maarat al-Numan'daki Sincar köyü olduğu sonucuna varmışlardır. Nitekim Emîr Mezkûn, çevredeki aşiretlerle birlikte muhacir olarak bölgeye gelmiş ve ailesini de yanında getirip bölgeye yerleşmiştir.²⁶⁴

Haşim Osman'ın öne sürdüğü bu hususu, tarihsel açıdan mantıklı olmakla birlikte, o dönemde yazılan Nusayri metinlerinde yer alan bilgilerle çeliştiğini görüyoruz. Zira Nusayriilerin zaten Irak'ın Sincar bölgesinde bulduklarına dair işaretler vardır.²⁶⁵ Ayrıca Emîr Mezkûn es-Sincârî'nin çağdaşı Hatim et-Tubani, *et-Tecrid* kitabında Hasan ibn el-Mekzûn'u doğu bölgelerinin "en-Natıkine bi'l-hakk" (Hakikatin sözcüleri) lakaplı âlimleri arasında zikredilmiştir ve bunlar arasına yazışmalar olmuştur.²⁶⁶ Buna göre Emîr Mezkûn es-Sincârî, Sincar'a Musul'dan gelmiştir. Dolayısıyla Emîr Mezkûn'un Sincar'dan Nusayri dağlarına göçtüğü ve yerleştiği konusunda tarihi bir kanıtı vardır. Ancak Esad Ali'nin de vurguladığı gibi bu göçün nedeni yeniden incelenmelidir.²⁶⁷

el-Tavil, Mezkûn'un Nusayri dağlarına geliş nedeni hakkında üç rivayet olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi, Nusayriileri İsmaililerden ve Kürtlerden korumak için bölgeye gelmiş olmasıdır.

---

²⁶⁴Haşim Osman, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Vekâyi' ve Ahdas* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, 1997), 208-209. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 324-328. Öte yandan Emîr Mezkûn, onun mirası ve şiiri üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan Esad Ali, Emîr Mezkûn'un biyografisini yazanlar üzerinde bir çalışma yaptı. Emîr Mezkûn ile ilgili birçok detayda soy, yer, tarih, evlilik ve diğer hususlarda kitaplar ve yazmalar vasıtasıyla nakledilen rivayetleri sorguladıktan ve aralarındaki çelişkiyi ortaya koyduktan sonra, onun şiirleri üzerinden "çelişkili" olarak nitelendirdiği tarihi bilgilerin her hangi bir gerçeği yansıtmadığını görüşünü ifade etmiştir. Bkz. Esad Ali, *Marifetu'l-İlah, ve'l- Mezkûn es-Sincârî* (dışaşıık: Darüs-Sual, 2011), 1/571-607.

²⁶⁵et-Tubani, *et-Tecrid,sta*, 12/59,109,123.

²⁶⁶et-Tubani, *et-Tecrid,sta*, 12/59,109,123.

²⁶⁷ Ali, *Marifetu'l-İlah, ve'l- Mezkûn es-Sincârî*, 1/574-585.

İkincisi Nusayrileri Türklerden korumak, üçüncüsü İshâkıyye ile savaşımdır. Et-Tavil ilk nedeni tercih etmiştir. Ancak bu iddia, o dönemin Nusayri yazılarında İsmaililer ve Kürtler ile herhangi bir düşmanlığa değinmediği için, tarihsel açıdan Haşim Osman tarafından reddedilmektedir. Nusayri kaynaklarından incelediğim kadarıyla, M. Emîn Gâlib et-Tavîl'in bahsettiği üçüncü rivayetin (İshakilerle savaşmak için geldiği) en muhtemel sebep olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bir yanda Kürtler ve İsmaililer, diğeryanda Nusayriler arasında çatışma olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. O dönemde Nusayrilerden "sapık" fırkalar çoktu. Tubani o dönemde "Dağ ehlinin çoğu haktan sapmıştı."²⁶⁸ demiştir. Buna göre, incelediğimiz kadarıyla Mekzûn el-Sincârî geldi ve İshâkıyye'nin büyüklerini topladı, onları takip etti, öldürdü ve kitaplarını yaktı.²⁶⁹

Şüphesiz Emîr Mekzûn'un göçünün Nusayriler üzerinde inancın kök salması, gelişmesi ve ona felsefi, edebî ve tasavvufî bir boyut kazandırması bakımından, özellikle fırkaya bıraktığı şiirleriyle büyük etkisi olmuştur. Onun göçü de Nusayri Dağları'ndaki demografik, aşiret ve sosyal yapıyı büyük ölçüde etkilemiştir.

Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin ölümünden sonra, Aleviler başsızlık, kapalı fikirlilik ve cehalet aşamasına girdiler. Çevreleriyle olan ideolojik farklılıklarının; komşuları İsmaili, Dürzi, Hıristiyan ve Müslümanlarla aralarındaki husumetlerinin; yaşadıkları coğrafyanın zorlu doğasının bir sonucu olarak şeyhlerin önderliğindeki köylerde, onları bir araya getirecek önder ve liderleri olmadan yaşadılar.²⁷⁰ Bu aşama geçen yüzyılın başına kadar devam etti. Son yüzyıllarda Kuzey-Güney bölünmesi meydana geldi. Kuzey-güney bölünmesinin başında Nasır Nasif, Yusuf Ubeyd, Muhammed b. Yunus Kilazi ve Ali el-Mahus gibi fırkanın üzerinde büyük etkisi olan şeyhler ortaya çıktı. Bu konu, çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmaktadır.²⁷¹

---

²⁶⁸ et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 359-362.

²⁶⁹ Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Fi Biladi'sh-Şam*, 2/11,12.

²⁷⁰ et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 324-328.

²⁷¹ el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkan*, 122.

İKİNCİ BÖLÜM

NUSAYRİLİĞİN ALT KOLLARI

Çağdaş kaynaklarda Nusayrîliğin sayısı ve itikatlarıyla ilgili rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar Nusayrîliğin altı kola ayrıldığını, bazı kaynaklar ise iki kola ayrıldığını belirtmişlerdir. Bu durum itikattan dolayı kendisine mensup olanlara göre böyledir. Bu yüzden günümüze kadar bu durumun net olmamasından kaynaklı olarak başkalarına karşı mezhep gizliliğini korumalarında ve onların kapalı bir tavır takınmasında şaşılacak bir durum yoktur.

Nusayrî grupların varlığına dair işaretler, tespit ettiğimiz kadarıyla oryantalistlerin Nusayrilerle ilgili çalışmalarının miladi on yedinci yüzyılda başlamasıyla başlamış olsa da bunların çoğu yerel halktan duyulan bilgilere dayanmaktadır.²⁷² Bunların büyük çoğunluğu *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye* ve *et-Tavîl*'in kitabında alınmış tekrar nitelikte bilgilerdir. Bu bağlamda şimdiye kadar bu tarz grupların varlığı, sayısı, ortaya çıkışı ve itikatları üzerinde durulmamıştır.²⁷³

Bu yüzden ilk bölümde, Nusayrilerin doğuşundan itibaren Emir Mezkûn es-Sincârî dönemine kadar olan tarihi seyir ele alınmış, ikinci bölüm Nusayrilerin kollarına ayrılmıştır. Ulaşılan tüm pek çok Nusayri kaynaklar gözden geçirildikten sonra Nusayrilerin temelde Kilâziler ve Haydariler olmak üzere iki kola ayrıldığı ve bu kolları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Kendi içinde üç kola ayrılan Haydariler, Kilâzilerden yakın zamanda ayrılmışlardır. Bu kısmın ilk

---

²⁷²Daftary, *Tarihü-l İslam eş-Şii*, 222.

²⁷³Çağdaş kaynaklardaki Nusayriler için bkz. el-Bâkûretü's-Süleymâniyye, Samuel Lyde Fransızca, İngilizce ve Almanca kaynaklar: Samuel Lyde, *The Asian Mystery, Ansaireeh Or Nusairs Of Syriya* (London: Longman, Green, Longman & Roberts, 1860), 50,54,138,139; Abdullah Er, "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayrîler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 54 (2010), 152,155,156; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 495,496; Münîr eş-Şerîf, *el-Müslimûn el-'Aleviyyûn, Menhûm ve Eynehûm* (Lübnan: Müessesetü'l-balağ, 1994), 6,40,41,106; Louis Massignon, "Nuşairî", *Encyclopaedia of Islam, First Edition (1913-1936)* (Brill, 24 Nisan 2012), 456; Şâbir Tuayme, *Dirasat fi'l-fırak : eş-Şia, en-Nusayriye, el-Batîniyye, es-Sufiyye, el-Havaric* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1400), 54,55; Galib Avaci, *Fırakun muasira : tentesibu ile'l-İslam ve beyanu mevkifi'l-İslam minha* (Cidde: el-Mektebetü'l-Asriyyeti'z-Zehebiyye, 2001), 2/583; Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 54 (2010), 139-141; Muhammed Refik - Muhammed Behcet, *vilayeti Beyrut, el-kısmü's-şimali* (Vilayet Matbaası, 1333), 104; el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 9,10,21,22,27,31,84,85,89,90,97,100,105,112,117; Mazlum Uyar, "Nusayrilik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker, 2017), 304,305.

bölümünde Kilâzilerin ortaya çıkışı, isimleri, kendilerine has itikatları ve günümüzdeki durumları açısından inceleme yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca Haydarilerin ortaya çıkışı, Kilâzilerden ayrılmaları ele alınmıştır. Bütün isimlerin arkasında yatan sebepler bulunmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise üç kola ayrıldığını düşündüğümüz Haydariyye'nin inançları açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise Haydariyye'nin günümüzdeki durumu ele alınmıştır.

2.1 el-KİLÂZİYYE

2.1.1. İsimlendirme

kaynaklarda Kilâziyye fırkasına verilen pek isim geçmektedir. Burada bu isimleri ve bunların ortaya çıkışını çevreleyen koşullar açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1.1. *el-Cerrane (el-Ceranine)*

Nusayri kaynakları, fırkanın Kilâziyye'den önceki ilk isminin Cerrane olduğunu belirtiyor incelediğim kadarıyla bu isim, ilk defa hicri beşinci yüzyılda geçmektedir.²⁷⁴

M. Emîn Gâlib et-Tavîl, fırkanın bu adı, hicri yedinci yüzyılda Türklerin Suriye'ye girmesinden sonra aldığını belirtmektedir. Aleviler, yiyecek ve su kapları (dibek taşı) yapmak için kayaları oyduklarından dolayı bu ismi almışlardı. Fırka mensupları bu olaydan dolayı Cerrâniler olarak adlandırıldı. Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî ortaya çıkana ve fırkayı savunana kadar bu ismi taşıyan fırka, daha sonra Kilâzî'nin adını aldı ve ona nispet edildi.²⁷⁵

Hâşim Osman ise fırkanın, adını, Suriye'nin Cebele şehrine bağlı Hammam köyünün yanında bulunan Cerrane köyünden aldığı görüşündedir.²⁷⁶ Gerçekten de Nusayri dağlarında Cerrane bölgesi²⁷⁷ olarak bilinen bir bölge bulunmaktadır. Nusayri kaynaklarında fırka mensuplarının şeyhlerini yaşadıkları köylere nispet ettikleri görülmektedir ki bu durum Haşim Osman'ın iddiasını destekler niteliktedir.

Emil Abbas al-Mâruf bununla ilgili daha ayrıntılı açıklamalar yaparak fırkanın adını, Cebele'den güneydoğuya üç buçuk saat uzaklıktaki bir köy olan Hammam Cerrane köyünden aldığını ifade etmiştir. Zira bu bölgede dört arşın uzunluğunda ve birkaç arşın genişliğinde

---

²⁷⁴Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/532.

²⁷⁵et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 528-529.

²⁷⁶Osman, *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika*, 223.

²⁷⁷Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/307.

yüksekçe bir yerde taş bir kurna bulunuyordu. Kurna, bir rıtl kadar su alabilen ortası çukur bir taş teknedir. Bölge sakinlerinin başlarına bir bela geldiğinde ihtiyaçlarını bu kurnaya bir şekilde arz ettikleri, onun da insanları belalardan kurtardığına inandıkları bidirilmektedir. Zamanla bölge ve bölge halkı bununla anılmaya başlandı. Kilâziyye'den önce fırka Cerrane olarak adlandırılıyordu.²⁷⁸ Şeyhlerine “el-Cernaniyun (Cernaniler) Şeyhleri” denirdi.²⁷⁹ Stefan Winter *Hayru's-sanîa* aslı eserden naklen köyün Cebele'ye yakın olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁰

Cerrane adı, Kilâziyye'nin ortaya çıkmasından sonra, geç döneme kadar kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin 1825'te Cerrane bölgesine yapılan bir baskınla ilgili olarak hükümet kaynaklarında bu isme atıfta bulunulmuştur.²⁸¹ et-Tavîl, Cerrane isminin yirminci yüzyılın başlarına kadar kullanılmaya devam ettiğini günümüzde ise kullanılmadığını açıklamaktadır.

2.1.1. 2el-Kilâziyye

Nusayriler arasında bu ismin menşei konusunda ihtilaf yoktur. Bu bağlamda hicri 11. yüzyılda ortaya çıkan ve Cerrane fırkasını hem akide olarak savunan hem de inançlarını risaleleriyle yayan Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî el-Antakî'ye ile nispet edildiği konusunda hemfikirdirler. Bundan sonra Cerrane fırkası, onun adını almış ve Nusayriler bir bölümü tarihinin kritik bir döneminde ona nispet edilmiştir. Bu hususa, tarihçiler et-Tavîl, Harfuş, Şak'a ve Haşim Osman tarafından işaret edilmiştir.²⁸²

2.1.3. el-Kameriyye

Bu isim, Nusayrilerin, ayın, büyük nurani âlemde Hz. Ali'nin sureti olduğuna dair inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu adın kilaziyye tarafından kullanıldığına dair hiçbir kanıt

---

²⁷⁸ Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/332,333.

²⁷⁹ Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/495.

²⁸⁰ Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 179.

²⁸¹ el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 196.

²⁸² et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 528-529; Osman, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Vekâyi' ve Ahdas*, 228; Yusuf el-Hâkim, *Suriye ve'l-Ahdî'l-Osmâni* (Lübnan: Darün-Nahar, 1991), 68; Muhammed Cemal Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi* (Katar/Lübnan: al-Markaz al-'Arabî lil-Abhâth wa-Dirâsat al-Siyâsât, 2018), 237.

yoktur. Ay'a dair inanç, firkanın sırlarından biridir. Bize göre, muhalifleri tarafından aya olan inançlarını belirtmek için bu isim kullanılmıştır.²⁸³

2.1.4. el-Kıbliyye

Fırkanın bu adı ise, Güneyde bulunuyor olmalarından ile gelmektedir. Zira güney tarafı, Müslümanların kiblesi olan Kâbe tarafından bulunduğu için Biladüşşam sakinleri tarafından “Kible Tarafı” olarak isimlendirilmiştir. Kilâziyye kaynaklarından geçen Kıbeli bölgeleri terimi de Nusayri dağlarının güney bölgelerini ifade etmektedir.²⁸⁴

2.1.2. Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî ve Kilâziyye'nin Ortaya Çıkışı

Nusayriyye fırkasının hem genel hem de özel kaynakları, Kilâziyye'nin Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî el-Antakî adında bir kişiye nispet edildiği konusunda hemfikirdir. Peki, Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî kimdir?

2.1.2.1. Doğumu ve Çocukluğu

Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî el-Antakî lider şahsiyeti ve Kilaziyye fırkasının kurucusu olmasına rağmen, Nusayri kaynaklarında hayatı ve eğitimi hakkında kısıtlı bilgiler yer almamaktadır.

Hayatıyla ilgili olarak nakledilen rivayetlere göre kendisi hicri 11. yüzyılın başlarında 1011/1602 yılında²⁸⁵ Antakya'nın bir köyü olan “Kılaz” (Kilis)²⁸⁶ köyünde dünyaya gelmiştir. Köyüne nispetle el-Kilâzî, Antakya'da ikamet ettiği için de Antakî olarak anılmıştır. Şeyhleri

---

²⁸³Mes'ûdî, aşırı fırkalar arasında Kameriyye adlı bir gruptan bahsetmiş, ancak fazla ayrıntı vermemiştir. bu isme İslam tarihinin başka hiçbir kaynağında rastlamamışım. Bkz.el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 1/221.

²⁸⁴Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, *İfradü'z-zat ani'l-esma ve's-sifat*, 59; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/496.

²⁸⁵Kabrinde 1001 yılında doğduğu yazılıdır. Fakat doğrusu verdiğimiz tarihtir. Bu, Barut ve Al Maruf'un Harfuş'tan rivayet ettiklerine uymaktadır. Musa Mahul tarafından 1011/1062 yılında doğduğu da doğrulanmıştır. Bkz.Muhammed Cemal Barut, “et-Tehavvülü mine'n-nizami't-timari ila nizami'l-iltizam”, *Ostoor Tarih Araştırmaları Dergisi, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi* 5 (2007), 59. Hüseyin Harfuş, *Hayru's-sanîa fi muhtasari tarihi ğulati's-şia*, 5/1183; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/280,289; Musa Mahul, *el-Aleviyyun mine'l-vücut fi't-tarih ile't-tarih* (Beyrut: Mektebetü Beysan, 2017), 2/413; Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 218,236.

²⁸⁶Türkiye'nin şu anki Kilis Şehridir.

arasında sadece Şeyh Ahmed el-Dirani el-İstibari'nin ismi geçmektedir.²⁸⁷ Görünüşe göre şeyhlerden oluşan bir ailede doğmuştur. Kardeşi Derviş Yunus el-Antakî, fırkanın şeyhlerinden biridir ve kendisine atfedilen bazı eserler vardır. Muhammed el-Kilâzî'nin öğrencileri arasında Şeyh Salim Adanalı vardır.²⁸⁸

2.1.2.2. İlmî Rolü ve Fırkayı Kuruşu

Nusayri tarihi kaynakları, Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî'nin liderliği sırasında Nusayriler üzerinde gerek ilmi gerekse lider olarak büyük etkileri olduğunu teyit etmektedir. Bu, fırka içindeki ilmi zayıflık döneminden sonra kaleme aldığı çok sayıda eserden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Hüseyin Harfuş'tan²⁸⁹ rivayet edildiğine göre kendisi, Taberânî'den sonra Nusayrilerin en verimli müellifidir. Tarihçi Ma'rûf, "Ebu Said et-Taberânî'den sonra hiç kimse onun gibi eser üretmemiş veya mücadele etmemiştir" diyerek bunun altını çizmiştir.²⁹⁰ Hareket ve davet yönünden ise şeyhlerinin çağrısı üzerine Lazkiye, Trablus ve doğu bölgelerine (Halep, Mardin, Diyarbakır, A'nah²⁹¹ ve Bağdat) çokça ziyaret gerçekleştirir, fırkanın ideolojisini yaymaya çalışırdı.²⁹² Bu bölgelere yaptığı ziyaretten önce ünü yayılmış, halk onun adıyla anılmış ve fırka ona nispet edilmeye başlamıştır. Öyle görünüyor ki, onun inancını taşıyan Nusayriler doğuya ve batıya dağılmışlar, bu yüzden risaleler kaleme alıp bunları kendi düşüncesi altında birleştirmiş ve bu da insanların ona biat ve bağlılık göstermesine zemin hazırlamıştır.²⁹³

Nusayri kaynaklarına göre Muhammed el-Kilâzî zamanında Nusayriler içerisinde Haydari ve Kilâzî bölünmesi olarak bilinen ve gruplaşmaya yol açan çok büyük bir ayrışma meydana gelmiştir. Bu bölünme hakkında bize ulaşan Nusayri kaynaklarında netlik ve ayrıntı bulunmasa da ulaşabildiğimiz verilerden hareketle bir tasavvur oluşturmaya çalışacağız. Risalelerinde ifade ettiği

---

²⁸⁷Risaletü'l-İstibariyye ve Risâletü't-tenbih fi marifeti't-tenzih adlı eserler de ona nispet edilmektedir. Bkz. Abbas Hüseyin Ali, *el-lisan fi zilal'il-kur'an yazması*, ed. Adil Hasan Hüseyin (Lazikiyye, ts.), 5/401; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/479.

²⁸⁸Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/533.

²⁸⁹Bkz. Barut, "et-Tehavvülü mine'n-nizami't-timari ila nizami'l-iltizam", 59.

²⁹⁰Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/589-590.

²⁹¹Enbâr Şehrin bir kasebesi

²⁹²el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 190; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/289-590.

²⁹³Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/289-290.

üzere Muhammed el-Kilâzî, Antakya’da ikamet etmiş ve 1050 yılında Halep şeyhlerini ziyaret etmişti.²⁹⁴ Oradaki şeyhler, bölgelerinde çıkan bir anlaşmazlıktan sonra Şeyh Ganim Ali’nin (Yarti)²⁹⁵ kıyı dağlarından getirdiği bir risaleye Muhammed el-Kilâzî’nin cevap vermesini istediler. Şeyh Ganim, yaşanan es-Semine fitnesi "sekizincilik fitnesi" ve aralarındaki Hulûliyye olayının sona ermesinden sonra, inançlarına olan güveninden dolayı doğululara gitmişti. Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, bu risaleye “*İfradü’z-zat ani’l-esma ve’s-sıfat*” adını verdiği risaleyle cevap verdi.²⁹⁶ Buradan el-Kilâzî’nin hem doğulular (Halep, Bağdat, Mardin ve komşu bölgeler) hem de cerraniler batılları için bir referans haline geldiği sonucuna varıyoruz.

Ali el-Musa, *Hayru’s-sanîa* isimli kitabından naklen el-Kilâzî’nin Halep’te 1053/1643 yılında Şeyh Yusuf İbrahim el-İdiyye’ye ait *Risâlet dürretü’t-dürer fi nefyi ibadeti’ş-şemsi ve’l-kamer*²⁹⁷ isimli risalesini okuduğunu ve ona dair bir reddiye yazdığını ifade etmiştir. Bunun üzerine halk, bir tarafta el-Kilâzî’yi destekleyen ve ona çağırınlar ile diğer tarafta ona karşı olup şeyh Yusuf İbrahim ve Şeyh Yusuf Ali el-Mahusî’u destekleyenler ve bunlara çağırınlar olarak ikiye bölündü.²⁹⁸ el-Kilâzî, intihal niteliğindeki eserleri ortaya çıkarmak konusunda oldukça iyiydi.²⁹⁹ Musa Mahul, onun Yusuf b. İbrahim³⁰⁰ ile anlaşmazlığı olduğunu ifade etmiştir³⁰¹. Her ne kadar Yusuf İbrahim, Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî’nin çağdaşı olsa da henüz aralarında bir anlaşmazlık veya ihtilaf olduğunu gösteren herhangi bir kaynak veya metne rastlamadık. Ali el-Mahusî’nin ise, Kameriyye’den ayrılması bu tarihten öncedir. Bu, hicri on birinci yüzyılda vukua gelmiştir.³⁰²

Nusayri tarihçisi Muhammed Hunada, Nusayriğin’nin Kilâzîye ve Haydariye bölünmesinin Şeyh Muhammed Yunus Kilâzî ile Şeyh Muhammed Haydar arasındaki

---

²⁹⁴Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, *et-te’yid lihalis’t-tevhid, Mecmuatü müellifati el-Kilâzî*, 1990, 184.

²⁹⁵Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 2/555.

²⁹⁶Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 2/533.

²⁹⁷İleride ele alacağız.

²⁹⁸Kitaplarda ismi bu şekildedir. Doğru olan Ali b. Selman el-Mahusî’tur. İleride buna temas edilecektir.

²⁹⁹el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 190.

³⁰⁰Hakkında daha geniş bilgi, Haydariyye’den bahsederken verilecektir.

³⁰¹Mahul, *el-Aleviyyun mine’l-vücut fi’t-tarih ile’t-tarih*, 2/413.

³⁰²Bu konu, Haydariler bahsinden detaylıca ele alınacaktır.

kutuplaşmadan kaynaklandığını ifade etmektedir. Her ikisi de Antakya kırsalında bulunan Kilâzî köyündendir. Bu bölünmeden sonra şeyh el-Kilâzî'nin takipçileri Kilâziyye adını alırken, Şeyh Muhammed Haydari'nin taraftarları Haydariye adını almışlardır. 1053/1643 yılında iki fırkanın da kristalleşmesi ile bu ihtilaf (tartışmalar) son bulmuştur. Durum ne olursa olsun, bu iki yapının kristalleşmesi ve göreceli bağımsızlığı, 17. yüzyılın ilk yarısında meydana gelmiştir.³⁰³

Kilâziyye fırkası, Muhammed el-Kilâzî devrinde kurulmuş ve ona nispet edilmişse de o devirde yazılan ve Kilâzî inancı ile paralel olan bazı risalelere göre onu ideolojik olarak hicri yedinci ve sekizinci yüzyıllarda kabul etmiştir.³⁰⁴ Kilâziyye, Nusayrî tarihçisi Muhammed et-Tavîl tarafından da belirtildiği gibi, Muhammed el-Kilâzî'nin ortaya çıkmasından önce "Cerrane" adını taşıyordu. Haydariye fırkasına temas ederken, Haydari-Kilâzî bölünmesinin nedenleri üzerinde durulacaktır.³⁰⁵

2.1.2.3. Eserleri³⁰⁶

- 1) *Er-Risâletü 'ş-şafiye fi hakaiki 'l-esrari 'l-mahfiyye*
- 2) *El-Vasiyye limen yerumu 't-takiyye*
- 3) *Kitabü 't-te'yid fi hasi 't-tevhîd*
- 4) *İfradü'z-zat ani 'l-esma ve's-sıfat*
- 5) *Er-Risâletü 'l-Muhammediye*
- 6) *İş'ar*
- 7) *El-Hududu'n-nuraniyye*
- 8) *El-Batın*
- 9) *Divan Şi'r*
- 10) *Kaside (Fransa ktp. kolaksiyon nmr. 1450)*
- 11) *Risâletü 't-delil*

³⁰³Barut, "et-Tehavvülü mine'n-nizami't-timari ila nizami'l-iltizam", 59.

³⁰⁴Bkz. Abdullah es-Suveyri, *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatı'z-zat'l-illiyyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/285.

³⁰⁵et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 528-529.

³⁰⁶Ziyâî, *Fihrisu mesadirü'l-fıraki'l-islamiyye*, 47-89,97; Abu el-Haytam Muhammed el-Meczup, *el-İslam Fi Muvaceheti'l-Batiniyye* (Darüs-Sahva, 1985), 113,128; *Nususun sırrıyyetün mine'd-diyaniyeti'n-Nusayriyye*, ts., 6,17; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/589.

12) Nefyü't-teslis ve ispatü't-tevhîd

2.1.2.4. Ölümü

Nusayri kaynakları Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî'nin vefat tarihini vermemektedir. Kendisi 1643/1053 yılında hayatta idi.³⁰⁷ Kilâziyye fırkasının imamı ve kurucusu ve birçok takipçisi olmasına rağmen ölüm tarihinin kaydedilememesi şaşırtıcıdır. Bu, Nusayrilerin o dönemde içinde buldukları bilgisizliğin ve dağınıklığın ne kadar büyük olduğunu gösteriyor olabilir. Kabileler arasındaki savaşlar ve benzeri faktörlerin bunda etkisi olabilir. Mezarı Suriye'nin kuzeybatı kesiminde yer alan Safita şehrinin Busira köyündedir.

2.1.3. Kilâziyye'ye Özgü Ulûhiyyet Anlayışı

Nusayriler, dinin dayandığı inanç ve fikirlerin çoğunda ortaklardır. Bu bağlamda bütün Nusayri fırkaları; yaratılış teorisi, iniş inancı (hibta), müminler için Mana'nın beşeri alemdeki tezahürü, reenkarnasyon inancı, Şeriat'ın ezoterik yorumu ve diğer inançlar üzerinde hemfikirdirler.

Taberânî, Mana'nın müminler için tecelli etmesi ile ilgili olarak şunları söyler: “Allah’u Teâlâ, farklı devirlerde (ekvâr ve edvâr) periyodik bir şekilde nûrânî olarak ortaya çıkar ve âlem nura bürünür.³⁰⁸ “Bu beşeri gömleği giydiğinde insanlara kendi suretlerinde yaklaşarak ve onların yanında olarak görünür”³⁰⁹. Yani Kendi cinslerinde ve onlara benzer niteliklerle ortaya çıkar. Çünkü bir cins, ancak kendi cinsiyle anlaşılabilir.³¹⁰

Nusayriler, ulûhiyyetin “Mana”, “İsim” ve “Bab” olmak üzere üç unsurdan teşekkül ettiğine inanmaktadırlar. Bu formülasyonda “Mana”, ezeli yaratıcıyı ifade etmekte olup “Ayn” harfi ile gösterilir ve Hz. Ali’yi ve Hâşimî soyundan gelen diğer imamları temsil eder. Ulûhiyyetin ikinci unsurunu oluşturan “İsim” ise “Mana” tarafından kendi “nur”unda meydana getirilmiştir

³⁰⁷el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 190; Mahul, *el-Aleviyyun mine'l-vücut fi't-tarih ile't-tarih*, 2/413.

³⁰⁸Görünüşe göre geç döneme mensup bazı kimseler arasında bu akide konusunda bazı ayrılıklar vardır. Bu konuya, elimizde bulunan az kaynağa dayanarak temas edilecektir.

³⁰⁹et-Taberânî, *er-Reddü ale'l-mürteddi,sta*, 11/133.

³¹⁰Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, *er-Risâletü'ş-şafiye fi hakaiki'l-esrari'l-mahfiyye,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/413.

“mim” ile simgelenir.³¹¹ “Mana”nın sıfatlarını malik bulunduğu için buna “Hicap” adı da verilmiştir. “Mana” olan Ali, yaratıcı olup kendisine hicap olarak Muhammed’i seçmiştir. “İsim” ise “Bab”ı yaratmıştır. Burada “Bab”, Muhammediye kubbesinde Selman el-Farisi’dir. “Bab” diğer nurani mertebeleri vücuda getirmiştir. Bu mertebeler, yeryüzünde topraktan olan gölge mertebeleri ifade etmektedir.³¹²

Aslında Mana, inananlar için nurani âlemde tecelli etmişti. Fakat onlar, bunda tereddüt ve şüpheye düşünce Mana onları yeryüzüne indirdi ve “İsim”i ve “Bab”ı ile birlikte delillerini sunmak üzere birkaç devirde yeryüzünde onlara tecelli etti. Son tecelli, Hâşimî Kubbesinde Ali b. Ebu Talip ve ondan sonraki imamlar suretinde gerçekleşti. Burada “İsim” Muhammed, “Bab” ise Selman el-Farisi’yi ifade ediyordu.³¹³

Sincârî, “Mana”nın tecellisinin taşıdığı önemi ifade etmek üzere, “Mana, İsim, ve Bab şeklindeki makamların bilinmesi, Allah bilinmeden mümkün değildir. Allah’ı doğru bir şekilde bilmek için ise zatını bilmek lazım gelir. Onun zatı, görülmeden bilinemez. Tecelli etmeden de görülmesi mümkün değildir.”³¹⁴ demiştir.

Nusayriler, Mananın tecelli ettiği görüntüyü, mer’i suret olarak isimlendirirler. Bu, Mananın mahlûkat cinsiden bir şeye tecelli ettiği şeyin adıdır.

Nusayriler, inanç konusunda söz konusu olan ihtilaflarında İbnNusayr, Muhammed b. Ali el-Cillî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî ve Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî gibi fırkanın kurucu liderlerinin risalelerini ve bunlardan sonra gelen ve söz konusu isimlerin eserlerinin şerh niteliğinde olan bilgileri esas almaktadırlar.³¹⁵

---

³¹¹Arapçadaki صنع kelimesini, ezeli “Mana”nın nurundan bir isim olduğuna inandıkları için خلق kelimesinin yerine kullanmaktadırlar.bkz.İsmet’ü-t Devlet, *Er-Risâletü’l-Mısriyye*, 13.

³¹²el-Mekzûn es-Sincârî, *Tezkiyetü’n-nefs fi marifeti bevatini’l-ibadati’l-hams, ma’rifatullah vel- Mekzûn es-Sincârî*, thk. Esad Ali (Dımaşık: Darüs-Sual, 2011), 2/302,303.

³¹³el-Hasîbî, *er-Risâletü’r-Rastbaşıyye*, 46,53,57; İsmet’ü-t Devlet, *Er-Risâletü’l-Mısriyye*, 81,94,95; el-Hariri, *el-Aleviyyun en-Nusayriyyun*, 51-53.

³¹⁴es-Sincârî, *Tezkiyetü’n-nefs fi marifeti bevatini’l-ibadati’l-hams*, 2/303.

³¹⁵Ali el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti’s-şemsi ve’l-kamer,Silsiletü’t-Türâsi’l-’Alevi*, thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa (Lübnan: Dar liecli’l-Ma’rife, 2006), 12/339-340.

Her ne kadar Nusayri kollarından bahseden çağdaş kaynaklar, aralarındaki ihtilafın, Ali'nin yeryüzündeki gaybetinden sonra ikamet ettiği yer hakkında olduğunu belirtse de bizler Nusayriler arasındaki söz konusu ihtilafın temelini, yeryüzünden veya gözlerden kaybolmasından sonra görünmeye devam etmesi noktasında olduğunu tespit ettik.

Bu bağlamda Kuzey bölgesi ve Kıbeli kolundan olan Nusayriler Mana'nın, meri suretteki görünüşü olan Ali bin Ebi Talib suretinde Hâşimî kubbesi üzerinde tezahür ettiği konusunda hemfikirdirler. Ama yeryüzünden kaybolduktan sonra nerede olduğu konusunda ihtilaf etmektedirler. Burada, bu konudaki Kilâziyye inancını, birincil kaynak olarak Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî el-Antakî'nin kitaplarına, özellikle *er-Risâletü's-şâfiyye fi hakaiki'l-esrari'l-mahfiyye* ve *ed-Dakaikü'l-ilmiiyye* adlı eserleri üzerinden açıklanacaktır.³¹⁶

Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî el-Antakî, Allahu Teâlâ'nın yeryüzünde mi yoksa gökyüzünde mi bulunuşu ile ilgili tevhid ehli ile aralarında ihtilaf bulunduğunu kabul ederek³¹⁷ bu ihtilafın, imamlardan ve makam ehlinde çelişkili rivayetlerin aktarıldığı kitaplarla başlamıştır.³¹⁸ Bu kitaplardaki aktarılanlara göre soru soran kişiye; imanı, nuraniyeti ve akli derecesinde cevaplar veriliyor, ulûhiyetle ilgili bütün sırlar olur olmaz herkese açılmıyordu. Bu bağlamda imamlar ve makamat sahiplerinin verdikleri cevaplar, asli ve ferî olmak üzere iki kısma ayrılır ve çeşitli anlamlar ihtiva eder. Onlar, asli cevaplarında sırları açarken ferî nitelikli cevaplarında imanı zayıf olan kimselere söz konusu sırları hepsini açmamışlardır. Bundan dolayı verilen cevap, soran kimsenin kapasitesine göre olmuştur. Bu yüzden de verilen cevap ve izahat arasında çelişkiler görünmüştür.³¹⁹

Diğer taraftan Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, fırkanın en önemli şahsiyetlerinden olan ve bu sebeple “Şeyhüddin” diye anılan kimselerin eser ve divanlarında dini sırları açmadıklarını

---

³¹⁶Ali b. Mansur es-Suveyri tarafından 690-1291 senesinde *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatî'z-zat'l-illiiyye ve'r-reddü ale'l-asabeti'l-ğabiyye ve'l-fırkati'l-hatimiyye* adında Ğaybiyye fırkasına reddiye olarak kaleme alınmış bir risale bulunmaktadır. Ben bunun tamamını okudum, görünüşe göre Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, risalelerinin çoğunu ondan almış. Ancak Kilâziyye'nin kurucusu sayılması nedeniyle Kilâziyye'nin risalesine atıfta bulunmayı tercih ettim. Bkz. es-Suveyri, *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatî'z-zat'l-illiiyye,sta*, 12/285-335.

³¹⁷el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şâfiyye,sta*, 12/395.

³¹⁸Makamat ehli, “Mana” ile birlikte her seferinde zuhur edenlere verilen addır.

³¹⁹el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şâfiyye,sta*, 12/395.

bilakis asli cevapları sembol ve işaretlerle ifade ettiklerini ileri sürmüştür. “Zira bu marifet ve bilgi, ancak arif ve aydınlatıcı cevheri bulunan şuurlu bir kalple edinilebilir.”³²⁰ Yani bu sırlara vakıf olmak için, ileri derece bir imana sahip olunmalıdır.³²¹ Bundan dolayı da Şeyhüddin makamında bulunan kimselerin kitaplarında bu sırlar, sembol ve işaretlerle ifade edilmiştir. Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, aynı soruya soran kişiye göre verilen farklı cevaplara imamlardan örnekler getirmiştir.³²²

el-Kilâzî’ye göre asli cevaplar, yaratıcının nurani bir surette bulunduğuna işaret eden cevaplardır. Feri cevapların konusu ise Mana’nın beşerde ortaya çıkışını gösteren surettir.³²³

Kendisi, Hatim

el-Cedeli’den naklen inananların üç kısma ayrıldığını ifade eder:

- 1) **Avâm:** Bu tabakada bulunan insanlar, Tanrı’nın beşeri surette görüldüğünü ikrar edip cismani özelliklerden onu tenzih ederler.
- 2) **Havâs:** Bu tabakaya erişmiş olanlar ise her yer ve zamanda gözle görülen nurani varlığın suretini bilirler.
- 3) **Hâssü’l-havâs:** Bu tabakada olanlar ise Hakk’ı, suretten, tasvirden, tağyir ve değişime uğramaktan tenzih ederler.³²⁴ Onu, kendi nuru ile görürler ancak hakikatini idrak edemez.

Bu üç kısım için, sırasıyla marife, marifetü’l-marife ve marifetü irfani’l-marife de denmiştir.³²⁵ Soruların bu şekilde asli ve ferî olarak kategorizesi, Güneş’in ve Ayın yeri ile ilgili Nusayri kaynaklarında yer alan çelişkilere cevap vermek üzere Muhammed el-Kilâzî tarafından yapılmış ve böylece bu kaynaklarda yer alan hiçbir cevap reddedilmemiştir. Hatta kendisi, buradan

---

³²⁰el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/396.

³²¹Bu mutasavvıfların “keşf” haline benzemektedir. Şeyh, bu halde çok ibadet ve yükselişi nedeniyle “Şühud” makamına erer.

³²²el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/397.

³²³el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/397.

³²⁴el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/402.

³²⁵Bu taksim, 1) Zahir, 2) Batın, 3) Batınü’l-batın şeklinde Taberânî’nin el-Cevahir adlı eserinde de mevcuttur. Bkz.et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/125; el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/421..

yola çıkarak Nusayri toplumunu, dini bilgi ve irfan konusunda birbirinden farklı çeşitli mertebelerde bölmüştür.

Kilâziyye fırkası, yaratıcının sürekli zahir ve mevcut olduğuna, gizlenmediğine, fakat örtülü gözlerin (günahkâr ve asilerin) O’nu göremediğine inanmaktadır.³²⁶ Yaratıcı’nın bir lütfu olarak insanlara deliller sunulmak üzere “Mana”nın yeryüzünde ortaya çıktığına, zira Allah ortaya çıkmadan O’nun bilinmeyeceği ve ona ibadet edilemeyeceğine itikat etmekte, aynı şekilde gökyüzünde bulunan varlıklara da delilleri sunmak üzere onlar gibi, yani onların cinsi gibi görüldüğüne inanmaktadır³²⁷.

Kilâziyye doktrininde Mana, iki şekilde ortaya çıkmıştır. İlki melekler sıfatın haiz olarak nurani, ikincisi ise insan sıfatına haiz olarak nasuti şekilde zuhur etmiştir. Bu her iki zuhur çeşidi de birbirine benzemektedir. Mananın insanda zuhuru, nurani olarak zuhur edişine benzer. Mana, beşeriyette kendini gösterdiği gibi doğumu, gelişimi, aczi, intikal, gaip ve ölümü de gösterir. Bu bağlamda meleklerle nur içinde çocuk biçiminde görünmüş, onlara doğumu göstermiş, sonra aslan üzerinde duran yakışıklı bir genç suretinde, ardından saçlı başı ağarmış bir yaşlı suretinde görünmüştür.³²⁸ Bu değişim sadece zahirde olmuş olup gerçekte değişim ve dönüşüm yoktur.

Bu açıklamalardan hareketle Kilâziyye, Mana’nın, şu ân gökyüzünde Ay şeklinde görüldüğüne, hicabının güneş, göğün de “bab”ı olduğuna inanmaktadır. Bu zuhurun gerekçe ve sebebi ise şudur: Yaratıcı, gökte bulunan meleklerle, yıldızlara ve gezegenlere, onların cinsinden olacak şekilde görünmesi gerekir. Bundan dolayı onlara “Ay” üzerinde görünmüş, “hicâb”ı güneş, gök de “bab”ı olmuştur.³²⁹

İlk olarak “İsim” ay, “bab” da güneşte zuhur etmiştir. Daha sonra ezeli irade, “İsmin” ismiyle beraber “bab”ında görünmesini dilemiş ve ezel ayda, “isim” güneşte, “bab” da gökte zuhur etmiştir. Böylece “isim” ve “bab” her çağda görünmüştür.³³⁰

---

³²⁶el-Kilâzî, *er-Risâletü’s-şafiye,sta*, 12/402.

³²⁷el-Kilâzî, *er-Risâletü’s-şafiye,sta*, 12/398,402.

³²⁸el-Kilâzî, *er-Risâletü’s-şafiye,sta*, 12/400.

³²⁹el-Kilâzî, *er-Risâletü’s-şafiye,sta*, 12/398,401,423.

³³⁰el-Kilâzî, *er-Risâletü’s-şafiye,sta*, 12/418.

Kilâziyye inancına göre ezel, başlangıçta “İsim”i yüz bin ve beş yüz bin devrede görünecek şekilde böldü. Daha sonra ayda göründü. Ardından ezeli olanın iradesi, ismi var edip onun güneşte zuhur etmesini diledi.³³¹

Kilâziyye fırkasına göre Mana'nın beşeriyette zuhur etmesi, nurani olandaki zuhuru ile eş zamanlıdır. Zira hem nurani (ay) hem de beşeri (Ali) surette aynı anda görünmüştür. Beşeri suret kaybolduktan sonra nurani suret kalmıştır.³³² Bu onun birden fazla olduğu anlamına gelmez, bilakis tektir. Bu bağlamda Kilâziyye fırkası, tecellinin aynı anda birden fazla oluşunu ve göğün denizdeki inikâsını reddeder. Hakiki inananlar onu tek görürken gözleri örtülü olanlar onu iki görür.³³³ Dolayısıyla nurani ve beşeri iki suret, öz varlığın hakikati olup değişmez, dönüşmez, cisim veya suret olarak düşünülmez.³³⁴

Söz konusu görsel niteliğe sahip suret (ay), hem süfli hem de ulvi âlem tarafından müşahade edilebilir. Fakat onu ancak imanı tam, yüksek ve örtü kendisinden kaldırılmış olanlar görebilir. “Mana”nın ayda zuhur etmesi, onun artıp eksildiği anlamına gelmez. Aksine herkes imanı nispetinde onu tam veya eksik olarak görür.³³⁵

Kilâziyye, “Mana”nın ayda tecelli edişine dair birkaç delil iler sürmektedir. Bunlardan biri, Hz. İbrahim'in Enam Suresi 76-78. âyet-i kerîmelerinde geçtiği üzere gök cisimlerine “Bu benim rabbimdir” şeklindeki hitabıdır.³³⁶ Buna harflerle de delil getiren³³⁷ Kilâziyye aynı zamanda adaleti icabı her cinse kendi cinsleri ile görüneceği, meleklerin de gök cisimlerinden olmaları itibariyle onlar gibi göründüğünü ileri sürerler.³³⁸ Kilâziyye fırkası mensupları ayrıca Taberânî'nin Hasîbî'den naklettiği, “Ayın ilk defa zuhur etmesi, müminlerinin emirinin (Hz. Ali) zuhur etmesi

---

³³¹el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/397. Bu, Ali b. Ebu Talip suretinde zatın “Mana”ya gölgesel, “Mana”nın da Ali'den sonraki imamlara misli olarak zuhuruna karşılık gelmektedir.

³³²el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/403.

³³³el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/403.

³³⁴el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/406.

³³⁵el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/401.

³³⁶el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/405.

³³⁷el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/422-423.

³³⁸el-Kilâzî, *er-Risâletü's-şafiye,sta*, 12/407.

gibidir”³³⁹ şeklindeki ifadesini de bu konudaki inançlarına delil alırlar. Bu rivayet, Kilâziyye’nin ayın manevi oluşuna dair kurucu liderlerin kitaplarından aldıkları en bariz delil niteliği taşımaktadır.

Örneğin “Mana”nın nur olarak zuhurunun devamlı oluşu ve Ali’nin ortadan kaybolmasıyla kaybolmadığı şeklindeki çıkarım, *el-Meratibü ve ’d-derc* isimli kitaptan alınmıştır. Diğer taraftan “isim”, “bab” ve beş bin büyük nurani âlem, “Mana”nın zuhuru ile ortaya çıkar, ortadan kalktığına da kaybolur. Eğer Mana, nurani suretten kaybolursa idi nurani olan bütün yıldızlar da kaybolurdu.³⁴⁰

Kilâziyye, nispeten açık bir şekilde kendisini ifade etse de hiçbir kitapta açıklanmaması gereken bazı sırların da bulunduğu işaret emektedir. Bunlar ancak akıl sahibi kimselere açılabilir ki bu yüzden bunlar kitaplarında yer almamıştır.³⁴¹

Muhammed el-Kilâzî, Kuzey Fırkası’na işaret ederek şunları söylemiştir: “Kendilerinin arif ve haklı olduklarını iddia ettikleri halde varlığı inkâr eden yokluğa ve gaibe tapan, beşeri zuhuru kabul ederken nurani zuhuru inkâr eden bir topluluğa şahit olduk. Bunlar, ‘biz sadece ortaya çıkıp kaybolan beşeri sureti gördük’ demekteler ve bunu ‘Gözler O’nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür.’ (Enam, 103) ‘Görmedikleri hâlde Rablerinden korkanlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.’ (Mülk, 12) ayetlerini delil getirmektedirler.”³⁴²

Aynı bağlamda Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, nurani sureti inkâr edenlere temas ederek bunları iki kısma ayırmıştır. İlki görmediği için söz konusu nurani varlığı inkâr edenlerdir. Bu bağlamda eğer kişi, “Yaratıcı Teâlâ yoktur ve meleklere görünecek şekilde ortaya da çıkmaz. Biz ancak beşeri surette var olup da sonra varlığı ortadan kalkanı görebiliriz, diğer taraftan söz konusu nurani varlığı hiç görmüş değiliz.” derse bunlar, “Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini

---

³³⁹et-Taberânî, *el-Cevahir,sta*, 11/302,307; el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/401.

³⁴⁰Hüseyin b. Hamden el-Hasîbî, *el-meratib ve ’d-derc*, ts., 18-19; el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/409; el-Kilâzî, *et-te’yid lihalis’t-tevhid*, *Mecmuatü müellifati el-Kilâzî*, 16.

³⁴¹el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/423.

³⁴²el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/408.

görmekten mahrum bırakılacaklardır.” (Mutaffifin, 15) âyet-i kerîmesine istinaden günahları basiretlerini köreltmüş olan imanı zayıf kimselerdir.³⁴³

İkinci kategoride yer alanlar ise “Mana”nın, beşeri surette zuhurunu kabul ederken nurani suretteki tecellisini reddederler. Muhammed el-Kilâzî, bunlara “kâfir” hükmünde bulunarak, “Mana’nın gölge olarak zuhurunu kabul ederken nurani olarak zuhurunu inkâr edenler, kâfir olmuş, Allah’u Teâlâ’ya şirk koşmuş olurlar.” demiştir.³⁴⁴

Kilâziyye, ay ve güneşin “Mana” ve “Hicâb” olduğuna inansa da Kur’ân-ı Kerîm’de bazı âyet-i kerîmelerde geçen ay ve güneşi “Muhtassin” ve “Muhlisin / İnananlar ihlaslı” şeklindeki ezoterik yorum konusunda Haydari kolu ile paralel çizgide yer almaktadır. Bu bağlamda ay Mus’ab b. Umeyr el-Abdi, güneş ise Ebu Ubeyde Nevfel b. el-Haris’tir.³⁴⁵ Yaratılış, oluşum ve kaderle ilgili bütün âyet-i kerîmeler bu kimselere dair olup Nusayri inanışında “ayn” ve “mim” ile sembolize edilen ay ve güneş değildir.³⁴⁶

Bununla beraber Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî, kitaplar üzerinde tahrif gerçekleştirildiği ile ilgili Şeyh Ali el-Mahus ile hemfikridedir. Bu olgu onlar zamanında oldukça yaygın olup kimi uydurma eserler kaleme alınmıştı.³⁴⁷

2.1.4. Kilâziyye’nin Günümüzdeki Durumu

Nusayriler için Sünni ve Şii çevrelerinde dini ve sosyal bir kimlik oluşturan fırka, Nusayrilik tanınmakta ve ona göre muamele görmektedir. Dini kimlikleri, komşuları arasındaki siyasi ve sosyal statülerini belirlemede tarihleri boyunca mevcuttu. Bununla beraber "sapkın" kimlikleri, fırkayı çevrelerinden ötekileştirmede ve tecrit etmede bir etkense, bu kimlik, fırkayı Sünni ve Şii çevrede asimilasyondan korumada belirleyici bir rol oynamış kanaatındayız.

Nusayriler bugün Suriye’de, Türkiye’de, Lübnan’da ve Irak’ta bulunuyor ve sayılarınının 3-4 milyon olduğu tahmin ediliyor. Lübnan’da yaklaşık yetmiş ila yüz yirmi bin Nusayri yaşıyor.

³⁴³el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/402,403.

³⁴⁴el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/412.

³⁴⁵es-Suveyri, *er-Risâletü’n-Nuriyye fi ispatî’z-zat’l-illiyyye,sta*, 299.

³⁴⁶el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/416.; Diğerlerine nazaran ay ve güneş oldukları için bunlara الشمس ve القمر denmiştir. Bkz. es-Suveyri, *er-Risâletü’n-Nuriyye fi ispatî’z-zat’l-illiyyye,sta*, 323.

³⁴⁷el-Kilâzî, *er-Risâletü’ş-şafiye,sta*, 12/441,442.

Kuzey Lübnan'daki Sünni çoğunluklu Trablus şehrinde ikamet ediyorlar. Akkar'ın kırsal bölgesi ile cebel Muhsin (جبل محسن) bölgesinin dış mahalleleri arasında dağılmış durumdadır, şehir nüfusunun yüzde 10'undan azını oluşturuyorlar.³⁴⁸

Siyasi olarak 1992'de "Taifeler Cumhuriyeti" içinde bağımsız bir mezhep olarak tanındılar ve Lübnan Parlamentosu'nda iki üye koltuğa sahip oldular. 2009'da Alevi İslam Konseyi, Esad Asi liderliğinde resmi dini temsilcisi olarak tanındı. Fırka, onların ana kuluçka merkezi ve destekçisi olarak Suriye rejimine bağlıdır.³⁴⁹ Görünüşe göre Lübnan'daki Nusayrilerin çoğu, bir köy olan Ayniz-Zeyt (عين الزيت) dışında Kilâziyye'dendir. Bu, yirminci yüzyılda binlerce Suriyeli Nusayri'nin çalışma için Lübnan'a yaptığı göçlerden önceydi.³⁵⁰

Yirminci yüzyılda Suriye'den binlerce Nusayri çalışmak için Lübnan'a geldi. Suriye toplumunun yüzde 10-13'ünü oluşturan Suriye'deki Nusayri azınlık - bu iç savaştan ve milyonlarca sünni yerinden edilmeden önce idi- Hafız Esad üzerinden 1970'den beri hükümeti kontrol etmeyi başardı. Daha sonra 2000 yılında Suriye Cumhurbaşkanı olarak oğlu Beşar onun yerini almıştır.³⁵¹

Nusayriler, daha çok Suriye Cumhuriyeti'nin kuzeybatı bölgesinde yoğunlaşmıştır. Şu anda kıyı bölgelerindeki sayıları, Lazkiye ve Tartus şehirleri ile dağlara, kıyı ovalarına, yüzlerce köy arasında dağılmış durumda olup sayıları iki milyona ulaşmaktadır. "Dağın oğulları" olarak bilinen Aleviler, 1940 ve 1950'lerde kıyı dağlarından iç bölgelere çok sayıda göç gerçekleştirmiş, 1970'de Suriye'de rejimin kontrolünü ele geçirdikten sonra göçler daha da artmıştır. Yabancı

---

³⁴⁸Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 19; Goldsmith, "Alawi Diversity and Solidarity from the Coast to the Interior", 144.

³⁴⁹Muhammed Nizal, *Fi Mecahili'l-'Aleviyyîn*, Ahbâr Gazetesi, 28.11.2011; (<https://al-akhbar.com/Politics/96851>) (<https://al-akhbar.com/Politics/96804>)

Erişim tarihi: 07.05.2021.

Goldsmith, "Alawi Diversity and Solidarity from the Coast to the Interior", 144; Carig Larkin - Olivia Midha, "The Alawis of Tripoli", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Kerr - Carig Larkin (Oxford ; New York, NY: Oxford University Press, 2015), 181.

³⁵⁰Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'ş-Şam*, 2/246.

³⁵¹Şerafettin, *en-Nusayriyye - Dirasetün Tahliliyye*, 10; Reşit el-Hayyun, *en-Nusayriyye-Aleviyye bi Suriye* (Dubai: Dar Medarik-lin-neşr, 2012), 12.

araştırmalar, sayılarının yalnızca Şam'da yarım milyon olduğunu; Humus, Hama ve çevresinde Alevi ve Murşidilerin benzer bir sayıda olduğu tahmin edilmektedir.³⁵²

1970'den beri iktidara erişimlerine ve devleti kontrol etmelerine rağmen, takiyye, günümüze kadar Nusayri dininde hala yürürlüktedir. Örneğin 2021'de Müftüluğün kaldırılmasından ve yerine İslam'a müntesip tüm mezheplerden oluşan bir Fetva Konseyi'nin gelmesinden sonra bile bugüne kadar hiçbir Nusayri din adamının kimliği bilinmemektedir.³⁵³ Nusayrilerin bu mecliste bulunan delegeleri de hala meçhuldür. Bu gizliliğe rağmen, deliller, genel ve özel olarak Nusayri fırkasının Şeyhleri Suriye'deki iktidarı kontrol etme ve yürütmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.³⁵⁴ Örneğin Şam'daki Rus büyükelçiliği askeri ataşesi, Rus kanalı RT'de 2015 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda, Alevilere liderlik eden bir Alevi dini konseyi olduğunu doğrulamış ve Hafız Esad, oğlu Beşar'ı halefi olarak atamadan önce onlardan biriyle bir araya geldiğini ifade etmiştir. Bu konseyin varlığının Ruslar tarafından bilindiği gibi, Suriye Halk Meclisi'nin de bunun varlığından haberdar olduklarını belirtmiştir.³⁵⁵

Nusayriler günümüzde Suriye, Türkiye ve Lübnan'daki tüm Nusayriler için kapsamlı bir kimlik oluşursa da Nusayriler arasında gizli ve türü bilinmeyen kimlikler de bulunmaktadır. En

---

³⁵²Michael Keer, "Introduction for 'God, Syria, Bashar and Nothing Else'?", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Kerr - Carig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 3; Michael Keer - Fabrice Balanche (ed.), "'Go to Damascus, My Son' Alawi Demographic Shifts Under Ba'ath Party Rule", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 89-90; Goldsmith, "Alawi Diverisity and Solidarity from the Coast to the Interior", 144-146-147; Reinoud Leenders, "Repression Is Not 'a Stupid Thing' Regime Responses to the Syrian Uprising and Insurgency", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Keer - Carig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 252.

³⁵³Müftüluđ makamı, 2021 yılında Beşar Esad'ın kararnamesi ile kaldırılmış ve yetkileri 2018 yılında kurulan Fıkıh Âlimler Kurulu'na devredilmiştir. Meclis, Dürzi, Nusayri, Sünni ve Şiiler gibi İslam'a mensup tüm mezhepleri iğerir. Müftüluğ makamının kaldırılması, genel olarak Suriye içindeki İran Şii faaliyetinin artması ve özelde devlet tarafından Nusayrilere sağlanan kolaylıklar ve destekler de dâhil olmak üzere birçok bağlamda yapılmıştır. Bkz. <https://www.aljazeera.net> Erişim Tarihi: 05.11.2022.

³⁵⁴Şeyhüddin niteliğindeki kimselerin rolünü bilmek için bkz. Leon Goldsmith, *Şüyuhuddin el-aleviyyin*, çev. Nasır Zamiriyye (Katar: Georgetown Üniversitesi, Uluslararası ve Bölgesel Çalışmalar Merkezi, 2018), 7-32; Carsten Wieland, "Alawis in the Syrian Opposition", *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Keer - Craig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 228,329.

³⁵⁵Bkz: (<https://www.youtube.com/watch?v=3nnuty6CggM>) Erişim tarihi: 05.06.2020. Bağlantıda yer alan video, YouTube ve kanaldan kaldırılmıştır. Görüşmeye dair daha fazla bilgi için bkz. <https://syriauntold.com> Erişim tarihi: 10.05.2022

önemlileri arasında kabile ve ideolojik kimlikler yer almaktadır. Aleviler tarafından yönetilen Suriye rejiminde sınıf sınıflandırması ve kayırmacı atamalarda aşiret kimliği, ideolojik kimliğin (Kilâziyye veya al-Haydariye) yanı sıra önemli bir faktördür.³⁵⁶ Nusayriler, diğer mezhepler karşısında kendisini “Alevi” olarak tanımladığı gibi Nusayrilerin içinde de Kilâziyye sınıflandırması mevcuttur. kanaatimizce bu, dini ideolojik bir faktörden ziyade laik bir kişiliğin aidiyeti ve kimliğini ifade etmektedir.

Suriye Nusayri toplumu içindeki gizli sınıflaşma, aşiret mensubiyeti ve kimliği büyük önem taşımaktadır. Tarih boyunca Nusayri iç ilişkilerine bakarsak, hiçbir zaman birlik içinde olmadıklarını, dağlarda tecrit altında geçirdikleri uzun dönemlerin savaşlarla, aşiretler arası ve mezhep çatışmalarıyla dolu olduğunu görürüz. Örneğin eserlerinde ve yazmalarında Kilâzi, Haydari, Hululi, Hatimi, Gaybi ve benzeri pek çok sınıflandırmalara rastlanmaktadır. Fransız mandası döneminde bile fırka dört büyük aşirete bölündü ve birlik olamadı. Fransızlar bu farklılıklarını büyük ölçüde kullandı.³⁵⁷ Suriye'deki mevcut “Alevi asabiyeti” ise, onların dağlardan inip Suriye'deki diğer mezheplere karışmasından sonra ortaya çıktı ve böylece başta Sünniler olmak üzere diğer kimlikler karşısında bir Alevi kimliği oluştu. Buna kentleşme ve medenileşmenin bir sonucu olarak aşiretler arası gerginliğin aşınması eşlik etti.³⁵⁸

Suriye'deki Nusayriler her daim Arap kökenli olduklarını vurgulasalar da geç dönem Nusayri tarihçileri, Nusayrilerin; Kürtler, Çerkezler ve diğerleri de dâhil olmak üzere çevredeki milletlerden farklı unsurlarla karıştıklarını düşünmektedirler.³⁵⁹ Örneğin Haşim Osman,

---

³⁵⁶Nusayriler, sayıları oranında Suriye'de kamu işlerinde çoğunluğu oluşturmakta ve Suriye rejiminin tüm önemli ve kilit pozisyonlarını kontrol etmektedirler Öyle ki “Aleviler, rejimin kendisi oldukları için rejimi destekliyorlar.” denilmiştir. Bkz.Beşir Zeyneddin el-Abidin, *el-Ceyş ve's-siyâset fi Suriye 1918-2000* (Darü'l-Cabiye, 2008), 155-169; Raymond Hinnebusch, “Syria’s Alawis and the Ba’ath Party”, *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Keer - Carig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 133-119.

³⁵⁷Aslam Farouk-Alli, “The Genesis of Syria’s Alawi Community”, *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, ed. Michael Keer - Carig Larkin (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015), 38-39.

³⁵⁸Goldsmith, “Alawi Diverisity and Solidarity from the Coast to the Interior”, 144.

³⁵⁹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'ş-Şam*, 2/30,3/9.

Nusayrilerin, Arap olmasına rağmen Haçlı, Türk, Kürt, Çerkez ve diğer milletlerle aşılınmış olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁰ Nusayri topluluğu birkaç büyük klan ittifakından oluşur.

Alevi aşiretleri meselesi çetrefilli bir meseledir. Bu aşiretler, mutlak anlamda kan bağı ile birbirlerine bağlı olmaktan ziyade bir ikamet bağı, ortak bir çıkar, mezhep, tehlikelere karşı bir ittifak veya devletin emirleri ile birbirine bağlanmış gruplardır. Aynı şekilde Memluk ve Osmanlı makamları tarafından kurulan vergi sistemi, aşiret ittifaklarının oluşumunda rol oynamış olabilir. Bu faktörler değişkendir ve sabit değildir ve bu nedenle aşiret ittifakları değişkenlik arz etmektedir.³⁶¹ Bu, Nusayri tarihçilerinin Nusayri boylarının sınıflandırılması ve sayıları konusunda kendi aralarındaki farklılıklarını açıklamaktadır. Örneğin, bir tarihçiye göre bağımsız aşiret olarak bahsedilen bazı boylar, başka bir tarihçiye göre başka bir aşiretin mensubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nusayri boylarının en ünlü bölünmesi, Sincar göçü sonucunda yaşanan keskin bölünmedir. Bu göç sonucunda aşiretler, Irak-Sincar dağlarından gelen Emîr Mekzûn es-Sincârî aşiretleri ve kıyı dağlarına göç edip Sincârî olmayanlar olarak ikiye bölünmüştür. Bölgeye ilk göçen Hayyâtiyye, Sincârî olmayan aşiretler arasındadır. Zamanla birçok küçük kabile, mağlup aşiretlerin kalıntıları ve bazı milletler Hayyâtiyye'ye katılmıştır. et-Tavîl, “Bütün eski Aleviler bu isimle bir araya geldiler.”³⁶² demiştir.

Esed ailesinin mensubu olduğu Kelbiyye, Sincârî olan aşiretlerdendir. Bir diğeri Haddâdîn adındaki aşirettir. Hafız tarafından yönetimden uzaklaştırılmadan önce Hafız Esad ile birlikte iktidarı ele geçiren ikinci Alevi Salah Cdid, Haddâdîn aşiretindedir.³⁶³ Beşar Esad'ın gerçekleştirdiği özelleştirme sürecinin ardından ekonominin kontrolünü eline alan Devlet Başkanı

---

³⁶⁰Bkz. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 408-450; Osman, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Vekâyi' ve Ahdas*, 21-22; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 3/9. Arap olmayan unsurlara örnek olarak amamira ve Deravise ile Kürt kökenli Raşavine ve Türk kökenli karatile (Kartallılar) halkı verilebilir. Bkz. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 434; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/533.; Halm, *el-Ğenusiyye fi'l-İslam*, 201; el-Hâkim, *Suriye ve'l-Ahdî'l-Osmâni*, 68-69.

³⁶¹Örneğin: Derevise aşireti, amamra ve Mahalibah gibi birkaç aşiretin karışımıdır. Yaşadığı Derivus Dağı'nın adını alan aşiretin kökeni Haddadi'yye dayanır. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 428; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 3/513.

³⁶²et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 409.

³⁶³Goldsmith, “Alawi Diverisity and Solidarity from the Coast to the Interior”, 144.

Hafız Esad'ın eşi Enise Mahluf, Devlet Başkanı Beşar Esad'ın kuzeni ve Suriye'nin en büyük iş adamlarından biri olan Rami Mahluf da Haddâdîn aşiretine mensuptur. Son iki yılda devlet Rami Mahluf'un aleyhine dönmüş ve birçok şirketine el koyulmuştur. Bir diğeri ise Mütavera aşireti olup geçen yüzyılın en ünlü dini liderinden biri olan Süleyman el-Ahmad bu aşirete mensuptur.³⁶⁴

Kilâziyye, Suriye Alevilerinin çoğunluğunu ve kıyı bölgelerinde, özellikle Lazkiye ve Tartus vilayetlerinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Mürşidileri de buna dâhil edersek sayıları toplam Alevilerin üçte ikisi olarak takdir edilebilir. Kilâziyye, esas olarak Kelbiyye, Mütavera, Haddâdîn ve Hayyâtiyye'nin çoğunluğu olmak üzere dört büyük aşiretten oluşur. Esad ailesi ve akademi, bilim, edebiyat ve siyasette birçok ünlü Alevi, Kilâziyye fırkasına mensuptur. Coğrafi olarak Kilâziyye; Kardaha, Tartus, Humus ve Hama kırsalındaki bazı köyler de dâhil olmak üzere Cebele ve Lazkiye bölgelerinde yer tutmaktadır. Bunlar tüm firkanın yüzde altmışını oluşturmaktadır. Hafız Esad'ın eşi, Haddâdîn aşiretine mensup Mahlûf ailesindedir.³⁶⁵

Kilâziyye'nin Suriye'deki tahakkümüne ve elli yıldır devleti kontrol etmesine rağmen, birçok dini ve varoluşsal zorlukla karşı karşıya bulunmaktadır. Seküler kökenli bir firkada yeni neslin yaşadığı sekülerleşme de bu zorluklar arasında yer almaktadır. Zira din neredeyse şeyhler arasında hapsolmuş, Sünniler veya Şiiler arasında olduğu gibi sıradan insanlar arasında yaşatılacak duygu kalmamıştır. Şiilik, ortamı kendi çıkarları için yumuşatan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad döneminden bu yana fırka arasında artmıştır. İran, özellikle Nusayri şeyhlerinin aralarında Bâtınlılığın varlığını inkâr etmeye ve Nusayrilerin Caferi mezhebinden olduğunu vurgulamaya devam etmesiyle bunu sonuna kadar kullanmıştır.³⁶⁶

---

³⁶⁴Daha fazla bilgi için bkz.et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 412-413; Osman, *Târîhu'l-'Aleviyyîn Vekâyi' ve Ahdas*, 219-229; es-Sincârî, *Tezkiyetü'n-nefs fi marifeti bevatini'l-ibadati'l-hams*, 1/600-603; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/246,3/3-36; el-Hariri, *el-Aleviyyun en-Nusayriyyun*, 140-141; Nikolaos Van Dam, *es-Sırau ale's-Suldati fi Suriye: et-Taifiyye ve'l-İklimiyye ve'l-Aşairiyye fi's-siyasa* (Nikolaos Van Dam, 2006), 27; Ali Aziz el-İbrahim, *el-Aleviyyun beyne'l-ğulivvi ve'l-felsefe* (Beirut: Mu'assasat al-A'lamî lil-Maţbû'ât, 1995), 12; Zeyneddin el-Abidin, *el-Ceyş ve's-siyâset fi Suriye 1918-2000*, 503-504; Wağh Kauţarâni, *Bilâd aş-Şâm fî maţla' al-qarn al-'işrîn: as-sukkân, al-iqtisâd, Filastîn wa'l-maşrû' aş-Şihyûni; qirâ'a fi 'l-waţâ'iq ad-diblümâsiya al-faransiya* (Bairût ad-Dauha: al-Markaz al-'Arabî li-l-Abhâţ wa-Dirâsât as-Siyâsât, 2013), 96.

³⁶⁵Bkz.(<https://newsyrian.net/ar/erişim> erişim tarihi:22.12.2021.

³⁶⁶Suriye'deki Şiilik hakkında daha fazla bilgi için bkz.Abdurrahman el-Hac, *el-Ba'sü's-Şii 1919-2007*, (2009,) (Uluslararası Suriye Araştırmaları Enstitüsü, 2009).; (<https://www.zamanalwsl.net/news/article/56511/>) Erişim tarihi: 12.05.2021; Goldsmith, *Şüyuhuddin el-aleviyyin*, 9-11.

Kilâziyye'nin geçen yüzyılda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, insanın aya inişiydi. Bu, Nusayrilerin arasında Kilâziyye inancına dair bir şüphe dalgası yarattı.³⁶⁷ Şeyhlerinden biri, bu inancı eleştiren *Meza Ba'de'l-Kamer* adlı bir kitap kaleme aldı³⁶⁸. Yirminci yüzyılın başında, Suriye'deki Kilâziyye arasında *Mimiyye* bölünmesi veya “aydınlık karanlık (Nur ve Zülmat)” olarak bilinen başka bir bölünme meydana geldi. Her Kilâzi ya ışığa ya da karanlığa inanır. Bu bölünme bugüne kadar araştırılmamıştır.³⁶⁹

Türkiye’de Nusayriler, Suriye’deki Nusayrilerle inanç açısından aynı olsalar da, Suriye’dekilerden farklı koşullarda yaşamaktadırlar.³⁷⁰ Türkiye'deki Nusayriler Hatay, Adana, Mersin ve Tarsus’ta bulunmakta ve kendilerini Arap Alevisi olarak tanımlamaktadırlar. Sayıları kesin değildir, ancak 400-750 bin kişi oldukları tahmin edilmektedir.³⁷¹ Türkiye Nusayrileri, devlete entegre olarak laik sistemi, dini meselelerden uzak haklar elde etmeleri için bir çıkış yolu olarak gördüler. Suriye’deki Nusayrilerin aksine Türkiye'deki Arap Alevileri arasında aşiret bağı yoktur.³⁷²

---

³⁶⁷Aya inişin Kilâziyye üzerinde görülen etkilerini öğrenmek için bkz.el-Mecsup, *el-İslam Fi Muvaceheti'l-Batniyye*, 43.

³⁶⁸Şeyh Ahmed Haydar'dır. İbn Arabi'nin akidesine yakın bir akideye sahip olan Haydar, Kilâziyye şeyhleri ile arasında birçok tartışma meydana gelmiş, hatta kabile şeyhi olmasına rağmen kendisini içlerinden kovup lanet okumuşlardır. Nusayriler arasında bugüne kadar bazı müritleri vardır, sayıları bilinmemektedir. Bkz.el-İbrahim, *el-Aleviyyun beyne'l-ğulivvi ve'l-felsefe*, 386-426.

³⁶⁹Elimizde bu bölünmeden bahseden Nusayri şeyhleri arasında geçen bazı el yazmaları ve yazışmaların fotoğrafları mevcuttur.bkz.el-Mecsup, *el-İslam Fi Muvaceheti'l-Batniyye*, 92.

³⁷⁰Suriye'de bu durumun aksine mezheplerle ilgili çalışmaları yasaklanmaktadır. Türkiye'de mezhep ve fırkalarla ilgili çalışmalara üniversiteler ve araştırma merkezleri tarafından izin verilmekte, hatta desteklenmektedir. Bu bağlamda Türk üniversitelerinde Nusayrilerle ilgili birçok bilimsel tez kaleme alınmıştır.

³⁷¹Abdumuttalip Arpa - Kasım Ertaş, “Bâtini Düşüncede Tevil ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 62 (2012), 296; Hüseyin Türk, *Nusayrîlik / Anadolu'nun Gizli İnancı İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013), 37.

³⁷²Et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, s. 411-425; Firdevs Kılınç, *Hatay Nusayrîlerinde Haydarîlik* (Erciyes Üniversitesi, Thesis, 2002) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), 146 y./28; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 3/27.

Türkiye’de fırka içinde hala gizlilik korunsa da şeyhler Suriye’deki nazırlarına göre topluma daha açıktır. Yazdıkları kitaplar ve katıldıkları televizyon röportajları aracılığıyla bu açıklıklarını ifade etmektedirler³⁷³

Haydariyye, Türkiye’deki Nusayrilerin çoğunluğunu oluşturuyor, ancak aralarında Kilâziyye de vardır. Haydariyye ve Kilâziyye aynı ilçelerde yaşayabilmektedirler. Ancak her birinin kendi yaşadığı ayrı köyleri vardır. Kilâzilerin çoğunluğu Hatay’ın güneyinde Suriye sınırına yakın bir yerde yoğunlaşmıştır. ³⁷⁴Ancak fırkanın havas tabakasında bulunan Şeyhüddin makamındaki bireyler diğer fırkadan ayrı olarak ayinlerini yapmaktadır. iki koluun arasında karma evlilikler hala yasaktır.³⁷⁵

Irak’ın Anah şehrinde sayıların altı yüzü geçmeyen Kilazi topluluğu bulununduğu bilinmektedir.. Bunlar varlıklarını 1987 yılına kadar sürdürmüşlerdir. Kendi bölgelerine baraj yapılması ve Anbar’a veya Bağdat’a taşınanlar veya Irak dışına göç edenler arasında dağıldıkları için Bağdat’ta sadece sınırlı aileleri kalmıştır.³⁷⁶ Eski Nusayrilerin kalıntıları oldukları için Kilâziyye veya Haydariyye fırkasına dâhil değildir.

Ancak büyük olasılıkla Kameriyye inancına sahiptirler. Zira Muhammed el-Kilâzî, kendi devrinde Irak âlimlerini ve şeyhlerini övmüş ve dağlık bölgelerdeki ihtilafta onları referans olarak görmüştür.

2.2.HAYDARIYYE

2.2.1. İsimlendirme:

2.2.1.1. Haydariyye

Haydariyye ismi önce bazı oryantalistlerin eserlerinde, daha sonra Arapça ve Türkçe kaynaklarda geçmiştir. Süleyman el-Adani kitabında bundan bahsetmemiştir. bugün Türkiye’de

---

³⁷³İlyas Üzümlü, *Türkiye’de Alevi/Nusayri Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konusuna Yaklaşım*, İslam araştırmalar dergisi. Sayı 4. 2000, 173-187.s175,176,177,178.

³⁷⁴İnan Keser, *Nusayri Alevilik: Tarih İnanç Kimlik* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 138.

³⁷⁵Al-Maruf, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn fi biladi’ş-şam*, 3/604;Hüseyin Türk, “Nusayriliğin Tarihi Kökeni ve Gelişmesi”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 17 (16 Temmuz 2018), 67.

³⁷⁶Reşit el-Hayun, *en-Nusayriyye-Aleviyye fi Suriye*, s. 23; Mahul, *el-Aleviyyîn mine’l-vücut fi’t-tarih ile’t-tarih*, 1/387; Ali Cabir el-Ani, *Târîhu’t-taifeti’l-Aleviyye’n-Nusayriyye fi’l-İrak* (Bağdad: Darü’l-Medineti’l-Münevvera, 2019), 3-83.

Şimaliyye kelimesiyle ile birlikte kullanılmaktadır. Suriye’de ise Mâhûsiyye adı ile birlikte kullanılmaktadır. Bu ismin kökeni hakkında çeşitli rivayetler vardır:

a) Hz. Ali'nin “Aslan” anlamına gelen “Haydar” lakabına nispetle böyle isimlendirildiği söylenmiştir.³⁷⁷

b) Ali Haydar’a nisbet edildiği için Haydariyye denildiği de ifade edilmiştir.³⁷⁸ Bununla ilgili olarak M. Emîn et-Tavîl, “Dokuzuncu yüzyılda Antakya bölgelerinde bir adam ortaya çıktı, adı Şeyh Ali Haydar idi. Kendisi Ğaybiyye inancını savunmuş, takipçileri çoğalmış ve Haydariyye adı Ğaybiyye’den daha çok meşhur olmuştur” demiştir.³⁷⁹ Bedevi de bu görüşte olup birçok tarihçi bunu aktarmıştır, Ali Haydar’ın herhangi bir biyografisi bulunmadı. Bu kişi Ali b. Süleyman el-Mâhûsî olabilir.

c) Antakya kırsalındaki Kilâzî köyünden olan Şeyh Muhammed Haydar’a nispetle Haydariyye dendiği de rivayetler arasında yer almaktadır. Bu kişi, aynı köyden olan Muhammed Kilâzî ile karşı karşıya gelmiştir. Nusayri tarihçi Muhammed Khaunda’ya göre Muhammed Haydar’ın takipçileri Haydariyye adını taşıyordu.³⁸⁰

d) Âl-i Ma’ruf iddiasine göre ,Ali el-Mâhûsî ile ittifak yapan Emir Haydar el-Kebir’e nispetle böyle anılmıştır.³⁸¹ Emir Haydar el-Kebir’e ait bir biyografi bulunmadı ama Süleyman el-Adani, Nusayrielerin diğer şeyhlerle beraber dualarında “Büyük Haydar” adlı bir şeyhten söz ettiklerini ifade etmiştir.³⁸²

e) Ahmed Haydar Salman el-Ravas’a nispetler Haydariyye adını almıştır. Bu söz, *Silsiletü’t-Türâsi’l-‘Aleviyye* dizisinin yayıncısı tarafından belirtilmiştir,³⁸³ tarihi kaynaklarda buna dair bir şeye rastlamadım.

³⁷⁷Bedevî, *Mezâhibü’l-İslâmiyyîn*, 2/495; el-Anî, *Divan el-Müntecib el-Anî*, 115.

³⁷⁸el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkan*, 122; Bedevî, *Mezâhibü’l-İslâmiyyîn*, 2/496.

³⁷⁹et-Tavîl, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn*, 529.

³⁸⁰Bkz.Barut, *es-Sırau’l-Usmani-Safevi*, 218; Barut, “et-Tehavvülü mine’n-nizami’t-timari ila nizami’l-iltizam”, 48-73.

³⁸¹Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 2/502.

³⁸²el-Adenî, *el-Bâkûrati’s-Süleymaniyye*, 51.

³⁸³Ebû Mûsâ, *Silsiletü’t-Türâsi’l-‘Aleviyye*, 12/7.

f) Bazı saha araştırmalarına ve Nusayri şeyhlerinden alıntılara göre Muhammed Kilz ve Ali Haydar, aralarında anlaşmazlık ve kıskançlık nedeniyle ayrılan çıkan iki kardeştir. Anlaşmazlık zamanla gelişmiş, ideolojik ve pratik bir boyut kazanmıştır.³⁸⁴ Ancak ağdaş Haydari şeyhi tarafından dile getirilen bu görüşe, herhangi bir klasik Nusayri kitabında veya el yazmasında bulunmadı. Kaynaklarda Muhammed el-Kilz'nin kardeşi şeyh Dervif'ten bahsedilmektedir ki o da zaten Kilziyye'ye mensuptur.³⁸⁵ Muhammed el-Kilz ile rakibi arasında bir ilişki olduğuna dair hiçbir işaret yoktur. Araştırmacıya göre bölünme, iki kardeş arasındaki basit bir anlaşmazlıktan öte daha büyük bir Őeyden meydana gelmiştir ki bu ileride temas edeceğiz.

g) şeyh Haydar'a nispetle grup Haydariyye adını almıştır. Zira Fransız Kütüphanesi 3251 numaralı şiir divanında şeyh Salih İsmail,³⁸⁶ Ali bin Salman el-Mhs için övgülerde bulunmuştur. şeyh Haydar, şeyh Ali el-Mhs'nin halefidir.³⁸⁷ Yazma o dönemde yazılmıştır, ancak şeyh Haydar'ın herhangi bir biyografisi bulunmamaktadır.³⁸⁸

Bu rivayetler karşısında, mevcut kaynaklara dayanarak Haydariyye isminin kökeni hakkında kesin bir Şey söylemek mümkün değildir. Ancak kanatimizca Haydariyye, adını, fırkanın liderli Ali el-Mhs'nin halefi şeyh Haydar'dan almaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Nusayriler arasında ikamet eden Samuel Lyde, Mhsiyye, Ėaybiyye ve şemisiyye'den bahsetmesine rağmen Haydariyye adından söz etmemiştir.³⁸⁹ Bu da Haydariyye adının geç dönemde ortaya çıktığını ve Nusayriler arasında yayıldığını işaret eder.

---

³⁸⁴Bkz.Kılınç, *Hatay Nusayrilerinde Haydarlik*, 34; Türk, *Nusayrilik*, 38-39.

³⁸⁵el-Musa, *el-mam Ali ve-l Aleviyyn*, 188; l-i Ma'ruf, *Trhu'l-'aleviyyn Fi Biladi's-şam*, 2/580-589.

³⁸⁶Tam adı Salih b. İsmail bin Ali b. İbrahim'dir. Aslen Lazkiye'deki Mukramiyah köyünden olup Ali el-Mhs'nin takipçisidir. Bkz. Kolaksiyon No: 3251, s. 52a.

³⁸⁷Bkz.Salih İsmail, *Divan şiir ve kasaid, kolaksiyon' No: 3251, Fransız kütüphanesi* (Paris, ts.), 77a.

³⁸⁸Bkz. kolaksiyon' No: 3251, s. 29a-98b.

³⁸⁹Lyde, *El-Lüğüzzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Bilad'ř-şam*, 38.

2.2.1.2. Mâhûsîyye:

Bu isim, daha önce ifade edildiği üzere Ali b. Süleyman el-Mâhûsî'ye nispetle Suriye'de sıklıkla kullanılmaktadır.³⁹⁰ Ali Mâhûsî de şiirinde adından bahsetmiştir.³⁹¹ Bazı Nusayri araştırmacıları Haydariyye'nin Mâhûsîyye ile aynı fırkayı ifade ettiğini doğrulamışlardır.³⁹²

M. Emîn Gâlib et-Tavîl, Ali el-Mâhûsî'nin Kilâziyye'den ayrılıp Haydariyye fırkasına geçtiğini, bu nedenle takipçilerinin bulunduğu köye nispetle Mâhûsî olarak adlandırıldığını belirtmiştir.³⁹³

Ali b. Süleyman el-Mâhûsî, memleketinden Lazkiye şehrinin kuzeyindeki Mâhûs köyüne göç etti ve köyün yakınında bir ormanda yaşadı. Şiirlerinde takipçilerinden kendisini, beldesine nispetle "Mâhûsî" şeklinde çağırımlarını istedi ve bundan memnuniyet duyacağını belirtti.³⁹⁴

Görünüşe göre Ali el-Mâhûsî'nin asıl beldesinden ayrılması, çevresinden muhalefetle karşı karşıya kalan yeni fikirleri nedeniyle olmuştur.

Süleyman el-Adani, Ali el-Mâhûsî'yi Abidüşşafak³⁹⁵ fırkasına nispet etmiştir.³⁹⁶ Gerçek şu ki, ne onun hakkında ne de mezhebi hakkında bu kanıtlanmış değildir. İleride onun akidesine temas edeceğiz. Gerçekten de Ali el-Mâhûsî, Haydari Mâhûsîyye fırkasının en önemli şeyhidir. Belki de Süleyman el-Adani'nin onu söz konusu fırkaya nispet etmesi Ali el-Mâhûsî'nin, "Ali b. Ebi Talib olan nura" ibadet ettiğini açıkladığı bir şiirini yanlış anlamasından ileri gelmektedir. Araştırmalarım sırasında Suriye'de, özellikle halk arasında Mahusi teriminin hala kullanıldığını fark ettim. Bununla birlikte, Haydariyye terimi lehine giderek daha az kullanılmaktadır.

---

³⁹⁰İsmi bir şiir'de geçmektedir. Bkz. Paris Yazma, kolaksiyon No. 3251, s. 77a. Koleksiyonda şiir içeren bölüm ise 1040/1630 yılında istinsah edilmiş ve bir kısmı ciltlenmiştir. Salih İsmail'in Divanı'na gelince, 1063-1652 yıllarında istinsah edilmiştir, bkz. s.29a, 98b.

³⁹¹Ali el-Mâhûs, *Kasidetün Şi'riyye, Paris Kütüphanesi, Kolaksiyon no: 3251, ts., 1b.*

³⁹²et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/327;5/25.

³⁹³et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529.

³⁹⁴Bkz.el-Mâhûs, *Kasidetün Şi'riyye, Paris Kütüphanesi, Kolaksiyon no: 3251, 7.*

³⁹⁵el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 10.

³⁹⁶el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/391.

2.2.1.3. Şimaliyye

Şimaliyye, Haydariyye fırkasının en çok bilinen isimidir. Bu isim, diğerlerine nazaran kuzeyde oldukları için coğrafya göz önünde bulundurularak verildiği anlaşılmaktadır. Şimaliyye, söz konusu fırkanın Kilâziyye'den ayrı olduklarını ortaya koymak için verilmiştir. Burada kast edilen kuzey, coğrafi olarak Lazkiye şehrinin kuzeyinden veya Büyük Şimali Nehri'nin kuzeyi olarak bilinen yerden başlar³⁹⁷ (Bahlouiyah bölgesi ve çevresi).³⁹⁸ Bu isim, Haydariyye adından önce fırkaya verilmiştir.³⁹⁹ Şimaliyye terimi, günümüzde hala kullanılsa da eskisi gibi yaygın değildir. Daha çok Şimaliyye terminin yerine Haydariyye terimi kullanılmaktadır.

2.2.1.4. Zuhurâtiyye (İydiyye)

Yusuf b. İbrahim Ubeydî adında bir şeyhe nispetle fırka bu isimle de anılmıştır. Süleyman el-Adani'ye göre Yusuf b. İbrahim Ubeydî, Yusuf Ebu Tarhan'ın soyundan gelmekte olup⁴⁰⁰ “ez-Zuhur” olarak bilinir ve takipçilerine Zuhurâtiyye denir.⁴⁰¹ Hüseyin Ahmed el-Kilâzî'ye göre fırkaya Zuhurâtiyye adının verilmesi, Yusuf'un Hasîbî'nin kendisinde görüldüğünü iddia etmesi ve kendisine “el-Zuhur” adını vermesinden ileri gelmektedir.⁴⁰² Bazı yazarlar, Antakya'daki el-İydiyye köyüne⁴⁰³ atıfta bulunarak fırkanın mensuplarına el-İydiyye adını vermişlerdir. Mezar

---

³⁹⁷Mustafa Talas, *el-Mu'cemü'l-coğrafi li'l-kutri'l-arabi's-Suri* (Dimaşık: Merkezu'd-Dirasati'l-Askeriyye, 1993), 5/10.

³⁹⁸Bkz. Tarık İsmail Kâhya, *et-Tavaif ve'l-Irkiyat fi Suriye* (Adana, 2013), 50; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 207. Lazkiye Belediye Meclisindeki pozisyonlar için Kilâziyye ve Şimaliyye arasında süren rekabeti kronikleştirmiştir. Bkz. Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 322-323.

³⁹⁹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/502. Şimaliyye adının kullanımı, incaladığım kadarıyla hicri yedinci yüzyıla kadar uzanıyor. İsim, o dönemde bölgeyle olan bağları belirtmek için kullanılmış olabilir. Bkz. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/327.

⁴⁰⁰el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 79. Süleyman Efendi, Yusuf b. İbrahim'i Yusuf Ebu Tarhan'a nispet etmektedir. Ancak şeyhin türbesi, şu anda Hatay'ın Antakya ilçesine bağlı Ekinci Mahallesi'nde bulunuyor, üzerinde Şeyh Yusuf Ebu Turhan türbesi yazmaktadır. Facebook sayfalarından birinde İydiyye olarak da adlandırılıyor. Bk. <https://www.facebook.com/HatayLiOlmaktanOnurDuyuyoruz/posts/4280326768685353> Erişim tarihi 25.03.2022.

⁴⁰¹Hüseyin el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, ed. Raşid İsmail (Hama: Raşid İsmail, ts.), 22; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529.

⁴⁰²el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 22; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529.

⁴⁰³Antakya İydiyye köyü. Bkz. el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 79.

taşında Yusuf Ebu Tarhan'ın 1087/1676 yılında vefat ettiği yazılıdır.⁴⁰⁴ Fırkanın Zuhurâtıyye ve İydiyye olarak adlandırılması sadece fırkanın yakın takipçileri için kullanılmakta olup Haydariyye'nin tamamını kapsamaz.

2.2.1.5. Neyâsıfa

Şeyh Nasır bin İskender b. Ahmed b. Süveydan b. Argul'a atfen fırkaya Neyâsıfa adı da verilmiştir. Kaynaklarda söz konusu kimseden Hüseyin Ahmed veya Nasırüddin b. İskender b. Süveydan b. Selam olarak bahsedildiği gibi Hasour köyünden "Argun" olarak da bilinmektedir.⁴⁰⁵

Humus'taki Hasour köyüne ve orada ikamet ettiği yere atfen Nasır el-Hâsûrî de denmiştir. Humus ve Lübnan'a yakın bir yer olan Menasife bölgesine atıfla Nasır el-Nasifi olarak da bilinir.⁴⁰⁶ M. Emîn et-Tavîl, Cebelü'l Hilu bölgesinde ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁴⁰⁷ Neyâsıfa, yalnızca bu şeyhin doğrudan takipçilerine verilmekte olup Haydariyye'nin tamamını kapsamamaktadır.

---

⁴⁰⁴ Facebook Alevi sayfası. <https://www.facebook.com/aleulawiun/photos>

⁴⁰⁵Preussische Staatsbibliothek, *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu* (Berlin: A. Asher, 1853), C: Bd.19/120.Corcî Zeydan, kitabının bir nüshasının British Museum'da bulunduğunu kaydetmiştir. Bkz.corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Mısır: Müesseset-ü Hindavi, 2012), 3/1088. <https://archive.org/details/diehandschriften19preu/page/120/mode/2up/s.120>

⁴⁰⁶Menasife ve Neyâsıfa isimleri, Humus şehrine 30 km uzaklıkta, Lübnan sınırının kuzeyinde, Humus, Hama ve Tartus vilayetleri arasında bulunan Menasife (Neyâsıfa) bölgesi ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Her iki isim de tarih kitaplarında geçmektedir. Nusayri tarihçisi et-Tavil ve Temmam el-Bezzâri Neyâsıfa'dan bahsetmişlerdir. Menasife kelimesi ise, Hüseyin el-Ahmed'in *Kalaidü'd-dürer* adlı risalesinde çeşitli yerlerde geçmektedir. Ancak kendisi buranın Humus'ta değil, Lübnan'da Beyrut'tan Sidon'a kadar uzanan bir bölge olduğunu ileri sürmüştür. Ardından Humus'ta Neyâsıfa adlı küçük bir köyün varlığına işaret ederek tarihçilerin bu nedenle yanıldığını ifade etmiştir. Tarihçi Ahmed Hasan Ali, "Alevi Şiilerinden Gizli Haberler" kitabının girişinde, Humus'un batısındaki dağlık bölgenin Menasife olarak adlandırıldığını ve adının kökeninin Nisaf köyünden geldiğini, o zaman bölgeye Cebelü'l Hilu adı verildiğini belirtmiştir. Winter ise Menasife Humus'un batısındaki cebel el-Menasife tepeleridir. Bekâ Vadisi'nin kuzeyindeki Hermel'e kadar uzanır, demiştir. Hazor köyü şu anda Humus'ta bulunmakta olup Şeyh Nasır'ın orada bir makamı mevcuttur. Bkz.el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 236,239,241,253; Muhammed, *el-Enba el-Hafiyye an eş-Şia el-Aleviyye*, 28; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 140; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/390;2/240.

⁴⁰⁷et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529.

Cebelü'l Hilu sakinleri yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde el-Mürşidiyye'ye yöneldiği için Suriye'deki Nusayriler arasında artık kullanılmıyor gibi görünüyor.⁴⁰⁸

2.2.1.6. Ğaybiyye

Samuel Lyde de dâhil olmak üzere birçok kaynak, Ğaybiyye'nin Haydariyye ile aynı olduğunu belirtirken⁴⁰⁹, M. Emîn et-Tavîl, Ali Haydar'ın Ğaybiyye fırkasını savunduğunu, takipçilerinin çok olduğunu ve bu yüzden Ğaybiyye adını aldığını ifade etmiştir.⁴¹⁰

Ancak Ali el-Mâhûsî, Kameriyye fırkasına reddiye olarak kaleme aldığı *el-Muhtasar bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer* adlı kitabında aynı zamanda Ğaybiyye fırkasına da cevaplar yazmıştır.⁴¹¹ Bu, Haydariyye ile Ğaybiyye arasında farkın olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Gerçek şu ki fırkaya Ğaybiyye adını vereneler, muhalifleri Kilâziyye fırkasının mensuplardır.

Bu ismin, ilki Şimaliyye Haydariyye, ikincisi Ğaybiyye olmak üzere iki fırkayı temsil ettiği düşünülmektedir. İshâkıyye'nin bir kalıntısı olarak da tanımlanabilirler. İki fırka da, Kilâziyye'ye nispetle Ğaybiyye kabul edildiğinden onlara Ğaybiyye adı verilmiştir. Ali b. Mansur el-Suvairi, *er-Risaletü'n-nuriyye fi ispatı vücudi'z-zati ve reddeni ela sbeti'l-ğaybiyye ve'l-firkati'l-hatimiyye* adlı risalesinde Haydariyye mezhebini belirtmek için Ğaybiyye adını kullanmıştır.⁴¹²

Ğaybiyye, muhalifleri tarafından Haydariyye'ye verilen eski bir isimdir. Ali el-Suvairi'nin risalesinde reddiye verdiği inançlar, *er-Risaletü'n-nuriyye* risalesini okuduğumuz ve anladığımız kadarıyla Mâhûsîyye ve Haydariyye'ninkiyle aynıdır.

Belki de Kameriyye fırkasının bir kolu olan Cerrane'den ayrılan Ali el-Mâhûsî'nin Kameriyye ve Ğaybiyye'ye birlikte reddiye vermesi, hem Mâhûsîyye hem de Ğaybiyye arasında bir ayrımın ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Ancak buna rağmen söz konusu isim, birkaç

---

⁴⁰⁸Bkz. Nurulmuğî Mürşid, *Lemhat havle'l-mürşidiyye* (Beyrut: Matbaatü kereki, 2007), 30; Abdullah Hana, *el-Mürşidiyye fi muhitihâ'l-aleviyye ve ecvaiha's-siyasiyye ve'l-içtimaiyye (1923-1946)* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabi li'd-dirasat, 2015), 9,17,19,90,101,106; el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkan*, 132.

⁴⁰⁹Lyde, *El-Lüğüzzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*, 28.

⁴¹⁰et-Tavîl, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, act 473; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/495; Kâhya, *et-Tavaif ve'l-Irkiyat fi Suriye*, 50.

⁴¹¹el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/379-382.

⁴¹²es-Suvevri, *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatı'z-zat'l-illiyye,sta*, 12/285.

nedenden dolayı her iki fırka için de kullanılmaya devam etti: 1- Hem Haydariyye'nin hem de Ğaybiyye'nin ideolojik ve aşiret kökenleri tek olması. Bu onların devam eden sosyal ve ailevi olarak karşılıklı bağımlılığının nedenlerinden biridir. 2- Aynı yerleşim yerlerinde bulunuyor olmaları. 3-Ğaybiyye zayıflığına ek olarak aralarında rekabetin varlığı. Bu nedenle, onu Mâhûsiyye-Kilâziyye tartışmasını çıkaran Süleyman el-Mürşit'in gelişine kadar Haydariyye ismi altında kalmaya devam ettiler.⁴¹³ Haydariyye-Kilâziyye bölünmesinin nedenlerini ve koşullarını açıkladıktan sonra portre daha da netleşecektir.

2.2.1.7. Şemsiyye

Bu isim bazı çağdaş kaynaklarda geçmektedir. Bazı çağdaş araştırmacılar bu inancı - güneşin “mana” olduğu inancını- Haydariyye'ye nispet etmiş, bazıları ise bu inancın özel bir fırkaya ait olduğunu ifade etmiştir. Bu ismi ilk kullanan oryantalistlerdir. Sanırım bu ismin ortaya çıkma nedenlerinden biri de batılı seyyahların bazı Nusayrilerin ibadette güneşe doğru yöneldiğini görmeleridir.⁴¹⁴

Aslında özel Nusayri kaynaklarından edindiğimiz bazı çalışmalarda, Haydariyye'nin akidesinin, ileride açıklanacağı üzere güneşin manalığına olan inancı içermediği sonucuna vardık. Onların ibadet ederken güneşe yönelmeleri ise hem Kameriyye-Kilâziyye inançlarında hem de Haydariyye'nin bir kısmında var olan inançla açıklanabilir. Çünkü Nusayriler ibadeti, gerçekte Mana'ya olmasına rağmen yön (kıble) olarak Hicab'a (Muhammed'e) doğru yapılıdır.

Bu bağlamda Müntecebüddîn el-Anî “Secdem, sizin secdenizle beraber Hicab'a doğrudur” der.⁴¹⁵ Hüseyin Ahmed el-Kilâzî de “Secde İsim'e, ibadet ise Mana'yadır” der.⁴¹⁶ Nitekim *el-İcazu'l-mensur fi şerhi ğamizi'd-düstür* adlı kitap gibi diğer klasik Kilâziyye kaynakları, aynı “Mana” olduğu inancına rağmen, ibadetteki yönelimin güneş olan İsim'e olduğunu söylemektedir.⁴¹⁷ Bu, güneşe doğru dönmenin Kilâziyye ile sınırlı olduğu anlamına gelmez, daha

⁴¹³Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 218.

⁴¹⁴Lyde, *Ansairreh Or Nusairs Of Syriya*, 50-54; Refik - Behcet, *Beyrut vilayeti*, 114; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/495; Er, “Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayrîler”, 152-155.

⁴¹⁵el-Anî, *Divan el-Müntecib el-Anî*, 25.

⁴¹⁶Hüseyin el-Ahmed, *Risâletü Dürretü't-tiryak* (Suriye, ts.), 3.

⁴¹⁷Hüseyin Ali Abbas, *El-İcazu'l-Mensur Fi l'câzü'd-Düstür*, thk. Süleyman Esad (Lazikiye, 2003), 8,53. Birinci bölümde Hasîbî'nin Nemîriyye ve İshâkiyye fırkalarını kendi liderliğinde birleştirmeyi başardığını, onlara

ziyade bazı Haydariyye fırkası mensuplarının da ibadetlerinde güneşe dönebileceği anlamına da gelir. Çünkü İsmi bu olduğuna inanırlar. Söz konusu fırkanın inançlarını ele alırken bu konuya netlik getirilecektir.

Gördüğümüz gibi, bu isimler ya kurucularla ya da yer (kuzey ve kible) ya da inanç (gayp) ile ilgili olarak ilişkilendirilmiştir. Ancak Haydariyye adının ne zaman yayıldığı ve ileride inançlarını açıklayacağım üç fırkayı da kapsayacak şekilde nasıl genişletildiği sorusu hala bir soru olarak ortadadır. Bu çalışmada bunu doğrulayamadık. Nusayriler başta olmak üzere çağdaş yazarlar, Nusayriyye fırkasının iki mezhebe ayrıldığını ileri sürseler de Haydariyye, aralarında bazı farklılıklar bulunan üç fırkayı temsil etmektedir. Bu, söz konusu fırkanın inancına temas ederken açıkça görülecektir.

2.2.2. Ali b. Süleyman el-Mâhûsî ve Haydariyye'nin Doğuşu

Kuzey-güney bölünmesinin veya Haydariyye-Kilâziyye bölünmesi olarak bilinen durumun koşullarıyla ilgili tarihsel bilgiler az, hatta bazen çelişkilidir. Bazı tarihi kaynaklar, bölünmenin daha önce bahsedilen Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî'nin liderliği sırasında meydana geldiğini söylemektedir. Peki, tarihsel açıdan bu doğru mu?

Haydariyye kolunun kurucusu hakkında kesin kaynaklara sahip değiliz. Ancak *Silsiletü't-Türâsi'l-'Aleviyye* adlı derlemenin Muhammed el-Kilâzî'nin yazılarının aksi istikametinden kaleme alınan ve Haydariyye'nin temel kitabı *el-Muhtasar bi nefyi ibadeti's-şemsî ve'l-kamer* adlı bir kitaptan bahsedilmektedir. Özellikle yorumlarından da anlaşılacağı üzere söz konusu eserin yayıncılarından biri Nusayrîliğin Haydariyye koluna mensuptur.⁴¹⁸ Buna dayanarak, Ali el-Mâhûsî'nin Haydariyye'nin ilk kurucusu olması muhtemeldir. Özellikle Suriye'deki mezhebe bugün hala ona atfedilmesi ve fırkanın Haydariyye ile birlikte Mâhûsiyye olarak anılması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Tam adı Ali b. Süleyman el-Mâhûsî olup Ali b. Süleyman ed-Dûdinîyye olarak da bilinir. Kökeni Nemilatiye kabilesine (Sincârî) kadar uzanıyor gibi görünüyor. Ali el-Mâhûsî, Lazkiye

---

Nusayriyye adını verdiğini, ancak ölümünden sonra özellikle Taberânî döneminde bölündüklerini belirtmiştik.

⁴¹⁸*Silsiletü't-Türâsi'l-'Aleviyye* adlı koleksiyonu iki kişi yayımlamıştır. İlki, Lübnanlı bir keşiş olan Ebu Musa el-Hariri'dir. Gerçek adı Joseph Azzi'dir. İkincisi, Şeyh Musa el-Tartusi'dir. Yorumlarından anladığım kadarıyla kendisi Haydariyye-Nusayri'dir. Bkz. Şeyh Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Aleviyye*, c. 1/ 17, 19, 21, 24.

şehrinin Behlüliyye ilçesine bağlı Salfkoun(سلفكون)⁴¹⁹ köyünden göç ettikten sonra ikamet ettiği Mâhûs⁴²⁰ köyüne nispetle anılmıştır. Tarihi kaynaklar, onun Nusayri şeyhleri (Cerrane) ile anlaşmazlığa düştüğünden Mahus köyüne göç ettiğinden bahseder. Hayatını köyün yakınındaki bir ormanda geçiren Ali el-Mâhûsî, biyografisine ulaşamadığımız emir Haydar ile ittifak kurmuştur. Bu nedenle kendisine Mâhûsî ve Haydariyye adı verilmiştir. Kendisinin, hecâ' iyye tarzından yazdığı şiirleri vardır.⁴²¹ Bu nedenle kendisi Mâhûsîyye'nin kurucusu olarak kabul edilebilir.

Tarihçi Emil Abbas Âl-i Ma'ruf ve el-Musa, Ali el-Mâhûsî'nin doğumunun 920 /1514 yılında olduğunu ifade etmektedirler. Doğumuna ilişkin bir tarih bildirilmezken⁴²², Abdurrahman Bedevî, Ali el-Mâhûsî'nin ölümünün 1292/1875 olduğunu belirtmiştir.⁴²³ Abdurrahman Bedevî'nin aktardığı bilginin, bir yazım hatası olduğuna inanıyoruz. Buna göre Ali el-Mâhûsî'nin Cerrane'den ayrılması hicrî onuncu yüzyılın başlarında (920/1514 yılında doğdu), yani Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî doğmadan önce meydana gelmiştir.

Mâhûsîyye'nin tarih sahnesine çıkışı Ali b. Süleyman el-Mâhûsî ile başlamıştır. Kaynaklarda geçen Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî döneminde meydana gelen büyük bölünmenin, tarihsel olarak, Ali el-Mâhûsî ile hicri on birinci yüzyılda yaşayan Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî arasında meydana gelmiş olması mümkün değildir, bunu çevreleyen başka koşullar olmalıdır.

2.2.3. Ali el-Mâhûsî'nin Eserleri

Ali bin Süleyman el-Mâhûsî'ye atfedilen birkaç kitaba ulaşabildik, şunlardır:

- 1) *Muhtasar bi nefyi ibadeti 'ş-şemsi ve 'l-kamer*. Bu eser, Silsiletü't-Türâsi'l-‘Aleviyye adlı derlemenin on ikinci cildinde yer almakta olup söz konusu derlemeyi neşreden kişi, Haydariyye kolu inancının temel kaynağı olarak göstermiştir.

⁴¹⁹Lazkiye şehrinin kuzeyinde bir köy. Bkz. Talas, *el-Mu'cemül-coğrafi li'l-kutri'l-arabi's-Suri*, 5/129.

⁴²⁰Talas, *el-Mu'cemül-coğrafi li'l-kutri'l-arabi's-Suri*, 3/629.

⁴²¹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'ş-Şam*, 2/502,3/25.

⁴²²Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'ş-Şam*, 2/502.

⁴²³Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 2/438.

2) *Kasidetün Şi'riyye Ale's-Şi'ri'in-Nabtiyye*.⁴²⁴ Eser, Fransa kütüphanesinde (nr., 3251) bulunmaktadır.⁴²⁵

Ali el-Mâhûsî'nin hicri onuncu yüzyılda ortaya çıktığı dönemde, Nasır İskender veya Nasır el-Hâsûrî olarak bilinen, Ğaybiyye koluna mensup başka bir kişi ortaya çıkmıştır. Tam adı Nasır b. İskender b. Ahmed b. Süveydan b. Argûl'dur. Hüseyin Ahmed olarak da anılan bu kişiye aynı zamanda Nâsırüddin b. İskender b. Süveydan b. Salem dendiği de ifade edilmiştir. Berlin Kütüphanesi'nde bulunan *Dürretü't-takiyye li ehli'l-ilmî ve't-takiyye* adlı yazma halindeki şiir kitabı hakkında bilgilerin bulunduğu katalogda belirtildiği gibi kendisi Hasour köyündendir. Söz konusu katalogda, 1015/1606 yılında öldüğü belirtilmiştir.⁴²⁶ Buna göre, Humus'taki Hasour köyüne ve orada ikamet ettiği yere atfen kendisine Hâsûrî denmiştir. Ayrıca yerleştiği el-Menasife bölgesine atfla Nasır el-Nesifî olarak da bilinir. Burası Humus ve Lübnan'a yakın olup takipçileri de Menasife olarak isimlendirilmiştir, Nusayrî tarihçisi Muhammed et-Tavîl, onun Cebelü'l Hilu bölgesinde ortaya çıktığını belirtmiştir.⁴²⁷

Şeyh el-Kilâzî Hüseyin el-Ahmad, Nasır İskender'in 1274/1857 yılında yazdığı muhtasara cevaben Nasır İskender'e *Kalaidü'd-dürer ve behcetü's-suvar* adlı uzun bir risale ile cevap yazmıştır.⁴²⁸ Bu risalede Nasır el-Hâsûrî'nin Safita bölgesinden Mualla Mecdalun⁴²⁹ adlı bir Kilâziyye şeyhinin naziri olduğu belirtilmiştir.

---

⁴²⁴Halk şiiri.

⁴²⁵el-Mâhûs, *Kasidetün Şi'riyye, Paris Kütüphanesi, Kolaksiyon no: 3251*, 1b. Muhammed b. Yunus Kilâzî, Süleyman el-Mâhûsî'nin *Kitabü isbat vücudi'l-ilahî'l-ma'bud* adlı bir kitabından bahsetmiştir. Ali el-Mâhûsî'nin mi yoksa başkasının mı babası olduğu bilinmemektedir. Bkz.Muhammed b. Yunus el-Kilâzî, *İfradü'z-zat ani'l-esma ve's-sıfat,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/38.

⁴²⁶Staatsbibliothek, *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu*, C: Bd.19/120. https://archive.org/details/diehandschriften19preu/page/120/mode/2up_s.120. Corcî Zeydân, British Museum'da Nasır İskender'in kitabının bir nüshasının bulunduğunu kaydetti. Bkz.Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 3/1088.

⁴²⁷et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529; el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkan*, 122.

⁴²⁸Bkz.el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 5-6; el-Halebi, *Taifet'ü-Nusayriyye*, 83.

⁴²⁹Aynı zamanda Mualla Hamın olarak da adlandırılır ve Kalaidü'd-dürer adlı eserin yazarı Hüseyin el-Ahmed (1794-1874) kendisine nispet edilir. Bkz. el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyün*, 95.

Daha sonra Nasır el-Hâsûrî, Kilâziyye inancına cevap verdiği ve kendisi inancını açıkladığı bir muhtasar kaleme almıştır.

Nasır İskender, kendisinin Ali el-Mâhûsî'nin (920/1514 doğumlu) çağdaşı olduğundan bahsetmiştir, ancak onunla tanışmamıştır; Hüseyin el-Ahmed, Nasır'ın şöyle dediğini aktarmıştır: "Mâhûs köyünden Ali b. Süleyman el-Mâhûsî'nin bu şiirini rast geldim, kendisi bizim dönemimizde yaşayan biriydi, onu kendi gözlerimle gördüm. Şiirlerini ve eserlerini görünce onun doğru yolda olduğunu anladım ve şiirinin bu parçasını buraya aldım."⁴³⁰ Bu aynı zamanda Ali el-Mâhûsî'nin fikirlerinin o dönemde şiirleri ve kitapları aracılığıyla Nusayriler arasında aktarıldığına ve yayıldığına da işaret etmektedir.

Hicri on birinci yüzyılda Antakya'da Yusuf b. İbrahim el-Ubeydî adında bir şeyh ortaya çıktı, bu kişi Süleyman el-Adani'ye göre Yusuf Ebu Tarhan'ın soyundan geliyordu.⁴³¹ Bu kişi ez-Zuhur olarak bilinmekte olup takipçilerine Zuhurâtıyye denilmektedir.⁴³² Kendisinin, büyük bölünmenin yaşandığı hicri on birinci yüzyılın büyük şeyhlerinden biri olduğu konusunda şüphe yoktur. Zira 1056/1663 yılında Şeyh el-Kameri Abdullah el-Bastaviri'ye cevap verdiği ve *Dürretü't-dürer bi nefyi ibadeti's-ş-şemsi ve'l-kamer* adını verdiği bir risale kaleme almıştır.⁴³³ Yusuf Ebu Tarhan'ın mezar taşında (türbe taşı) 1087/1676 yılında vefat ettiği yazılıdır.⁴³⁴ Ancak el-Üzeni, bu noktada bir çelişkiye işaret etmektedir. Şöyle ki Yusuf el-İydiyye, Yusuf Ebu Tarhan'ın soyundan gelmektedir. Araştırmacıya göre Yusuf b. İbrahim el-Ubeydî, Yusuf Ebu Tarhan ile aynı kişidir. Kendisinin şimdiye kadar hala varlıklarını sürdüren takipçileri

---

⁴³⁰el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 328.

⁴³¹el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 79. Süleyman Efendi, Yusuf b. İbrahim'i Yusuf Abi Tarhan'a atfetse de Şeyh'in türbesi şu anda Hatay'da Antakya bölgesinde İkinci Mahallesi'nde bulunuyor. Üzerinde "Şeyh Yusuf Ebu Turhan'ın türbesi" yazmaktadır. Bir Facebook sayfasına göre İydiyye olarak da adlandırılmaktadır. Bk.

<https://www.facebook.com/HatayLiOlmaktanOnurDuyuyoruz/posts/4280326768685353>. Erişim Tarihi: 25.03.2022

⁴³²el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 22; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 529.

⁴³³Hüseyin el-Ahmed, *Ğanimetü's-sefer*, ed. Raşid İsmail (Hama, ts.), 2.

⁴³⁴ Alevilerin Facebook sayfası: <https://www.facebook.com/aleulawiun/photos/pcb.4208712235852551/4208711109185997>. Erişim Tarihi: 25.03.2022.

bulunmaktadır.⁴³⁵ Yirminci yüzyılda Antakya’da doğan Şeyh Nasıruddin Zeyf⁴³⁶, hocası Yusuf Ebu Tarhan’ı öven sözler söylemiş ve onun görüşlerini, *el-Lü’lûi’l-mensur* adlı kitabında nakletmiştir. Kendisi, Yusuf Ebu Tarhan’ın *Risâletü’t-te’yid ve’n-Nasr* ile *er-Risâletü’l-Hasîbiyye* adlı iki kitabından nakillerde bulunmuştur.⁴³⁷ Bedevi, bir Divan ile birlikte *Risâletü’l-Hasîbiyye* adlı eserden bahsetmektedir.⁴³⁸

Bunlardan hareketle Haydariyye-Kilâziyye bölünmesinin hicri onuncu yüzyılda kuzey Lazkiye’de Ali el-Mâhûsî ve Humus yakınlarındaki Manasif bölgesinde Nasır İskender’in bölünmesiyle başladığı anlaşılıyor. Haydariyye ve Kilâziyye arasındaki en büyük bölünme, bazı kaynaklara göre, hicri on birinci yüzyılın ortalarında Yusuf b. İbrahim el-Ubeydî (Yusuf Ebu Tarhan) döneminde meydana geldi. Bazı kaynaklar, Yusuf b. İbrahim el-Ubeydî’nin yazdığı bir risalenin⁴³⁹ ardından Muhammed el-Kilâzî ile Yusuf İbrahim arasında bölünmenin meydana geldiğini geçmektedir. Bununla beraber Muhammed el-Kilâzî’nin ile Yusuf İbrahim ile olan anlaşmazlığın, şu anda elimizde Yusuf İbrahim’in kitaplarının bulunmamasından dolayı neden kaynaklandığı tespit edilemiyor. Muhammed el-Kilâzî’nin kitaplarından edindiğimiz bilgilere gelince, orada Yusuf İbrahim’in adı geçmemektedir.

2.2.4. Haydariyye-Kilâziyye Fırkaların Ortaya Çıkışı, Bölünmeleri ve Sonuçları

Nusayri kaynaklarına baktığımızda fırkanın tarihi yapısında pek çok bölünmenin ve dallanmanın ortaya çıktığını görüyoruz. Bu bölünmeler arasından üç veya dört tanesi dikkat çekmektedir. Bunların ilki, Taberânî döneminde Züheybiyye’nin Nusayrilerden ayrılması, İshâkiyye ve Nusayrileri birleştiren bir grup oluşturmasıdır.⁴⁴⁰

---

⁴³⁵Nusayri tarihçisi Al Maruf, takipçilerinin varlığına dair bir ayrıtı vermeden işaretle bulunmuştur. Bkz.Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 2/54.

⁴³⁶Biyografisini bulamadım ama kitabının girişinde Antakya’da doğduğu ve 1939’da Şam’a göç ettiği yazmaktadır. Kendisinin *el-Lü’lûi’l-mensur fi şerhi ğamidi’d-düstür* adında büyük bir tefsiri bulunmaktadır. Yazma hali 537 sayfadır.

⁴³⁷Bkz. Zife, *e’l-lü’lûi’l-mensur*, 105,107,423,241,663,664.

⁴³⁸Bedevî, *Mezâhibü’l-İslâmiyyîn*, 2/438.

⁴³⁹Mahul, *el-Aleviyyun mine’l-vücut fi’t-tarih ile’t-tarih*, 2/413.

⁴⁴⁰Birinci bölümde Hasîbî’nin Nemîriyye ve İshâkiyye fırkalarını kendi liderliğinde birleştirmeyi başardığını, onlara Nusayriyye adını verdiğini, ancak ölümünden sonra özellikle Taberânî döneminde bölündüklerini belirtmiştik.

İkinci bölünme; Sekizinci ayrılık veya “Sekizinci Fitne”⁴⁴¹ ve tüm deniz kenarındaki dağları kapsayacak şekilde genişleyen bir bölünmedir. Hicri altıncı ve yedinci yüzyıllarda Irak'a kadar uzanmıştır.⁴⁴²

Üçüncü bölünme ise; miladi on yedinci yüzyılda Haydariyye-Kilâziyye bölünmesidir. Bizim konumuz da budur. Yirminci yüzyılın otuzlu yıllarının başında, Mürşidiyye, Mürşid Süleyman ve oğlu Mucip önderliğinde kurulmuştur.⁴⁴³

Tarihi kaynaklar Haydariyye-Kilâziyye'nin Hicri onuncu veya on birinci yüzyılda (Miladi 16.yy'ın sonundan 17.yy'ın başına kadar) oluştuğuna işaret etmektedir. Bu süre içinde tek kol olan Kilâziyye, Şeyh Muhammed el-Kilâzî'ye intisap edilirken –daha sonra Haydariyye olarak adlandırılacak olan- Lazkiye'nin kuzeyinde Ali el-Mâhûsî, Humus'ta Manasif bölgesinde Nasır el-İskenderi ve Antakya'da Yusuf b İbrahim (Iydiyye) önderliğinde üç gruba ayrıldığını görmekteyiz.

Bu üç grubun Cerrane'den –ilk ismi Kilâziyye'dir- ayrılmalarının yaklaşık olarak aynı zaman diliminde meydana gelmesi, özellikle de bu bölünmelerin planlanmadan aynı fırkadan itikadi olarak benzeyen grupların oluşmasına yol açan sebeplerle ilgili temel bir soruyu gündeme getirmektedir.

Tarihi kaynaklar, Haydariyye-Kilâziyye bölünmelerinin sadece itikadi tartışmalardan kaynaklı bir bölünme değil, aynı zamanda savaşlara ve göçlere yol açan toplumsal, kabileyle ilgili ve bölgesel bir bölünme olduğunu göstermektedir. Bu dönemle alakalı kaynak okumaları yaptıktan sonra bu bölünmelerin arkasında yatan sebepler şu şekilde tespit edilmiştir:

1) İtikadi Sebepler

Haydariyye ve Kilâzilerin arasındaki temel ayrılık noktasının, yeryüzünden göçtükten sonra nurani bir surette “Mana”nın ortaya çıkması olduğunu önceden açıklamıştık. Bu itikadi

---

⁴⁴¹Bkz. et-Tubani, *et-Tecrid,sta*, 12/45,48,58,207.

⁴⁴²Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/48; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 42,88. Stefan Winter, Haydariyye-Kilâziyye bölünmesinin sekizinci bölünmenin bir sonucu olduğunu iddia ediyor, biz bunu hariç tutuyoruz. Çünkü hem Haydariyye hem de Kilâziyye'nin doktrinleri sekizinci akideden uzaktır. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/48; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 42,88.

⁴⁴³Mürşidiyye'nin Nusayriyye'den ayrıldığı bilinmektedir. Fakat Mürşidiler bunu inkâr etmiştir. Bkz. Mürşid, *Lemehat havle'l-mürşidiyye*, 13.

tartışma mezhebin ikinci kurucusu olan el-Hasîbî'nin vefatından yaklaşık altı yüz elli sene sonra ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıkların temel nedenleriyle ilgili yapılan araştırma bölünmelerin arkasında yatan sebepleri anlamamıza yardımcı olabilir.

Nusayri tarihçisi Abbas Âl-i Ma'ruf, Haydariyye'nin kökeninin İshâkıyye'den geldiğini söylemektedir. Nitekim Emîr Mekzûn es-Sincârî, İshâkıyye'yi takip etmiş ve onlar göçtükten sonra onları deniz kenarında bulunan dağlarda ortadan kaldırmıştır. Başlarda İshâkıyye, Nusayriliği kabul etmede kısmen zorlanmıştır. Bunun üzerine Babiye İbn Nasır'ı ve Babiye İshak el-Ahmer ile tanıştılar. Onlara, “Bu kader kapısıdır, bu da ilim kapısıdır” dediler. Daha sonra şiddetli bir baskı altında kaldılar ve Babiye İshak el-Ahmer'i yalanladılar ve onlardan bir kısmı Haydariyye olarak bilinen Mâhûsîyye'nin oluşumunu tamamladıktan sonra bölündüler.⁴⁴⁴ Biz bu görüşe katılmasak da muhacir kabilelerin uyguladığı bu baskıyla, Babiye İbn Nasır'ın itikadını benimseyip Babiye İshak el-Ahmer'i reddetmek de dâhil olmak üzere İshâkıyye itikadından Nusayrîlik'te tam bir dönüşünü açıklamak için yeterli olmadığını düşünüyoruz.

Bu araştırmanın ilk bölümünde Hasîbî'nin İshâkıyye'yi ve Nusayrîlik olarak bilinen Nemîri liderliğindeki grubu birleştirmeyi başardığını ifade etmiştik. Fakat bu birliktelik, uzun sürmedi. Hasîbî'nin vefatından sonra onlar tekrar ayrıldı. Daha sonra İshâkıyye, mezhep kuran İsmail b Hallad et-Taberânî zamanında kendilerinin Züheybiyye'den olduklarını iddia etmişlerdir.⁴⁴⁵ Züheybiyye fırkası, Nusayri ve İshâkıyye'nin karışımı gibi görünmektedir.⁴⁴⁶ Yaptığımız okumalara göre, Züheybiyye ve Nusayrîlik arasındaki temel fark, Züheybiyye-İshâkîler'in “Mânâ”nın yeryüzünde tecelli etmediğine ve gayp âleminde olduğuna inandıkları ortaya çıkmaktadır. Onlara göre “Mana”, “İsim” ve “Bab” olarak tecelli etmiştir. İsim, Ali; bab ise Muhammed'dir.⁴⁴⁷ Buna göre biz, İshâkıyye'nin Nusayri mezhebini benimsemesini kolaylaştıran sebeplerin; kendi geçmişinde Züheybiyye'nin bulunması ve Hasîbî görüşüyle İshak el-Ahmer

---

⁴⁴⁴Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'sh-Şam*, 1/20,32,33.

⁴⁴⁵İsmail b Hallad el-Ba'lebeki, İshâkıyye ve Nusayrielerin bir karışımı olan Züheybiyye mezhebinin kurucusudur. Önce Ceble'de, sonra Lazkiye'de emniyet müdürlüğü yapmıştır. Bkz. et-Tavîl, *Târîhu'l-'aleviyyîn*, 262-263; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'sh-Şam*, 1/385.

⁴⁴⁶el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 3/9.

⁴⁴⁷Bkz.et-Taberânî, *er-Reddü ale'l-mürteddi,sta*, 11/129-134,183-185; Muhammed el-Bağdadi, *er-Risale el-Bağdadiye,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 11/394; Maymûn ibn al-Qâsim Tabarânî, *Risâletü'z-Zuhur ve'l-Butun, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 3/17.

görüştürmesini birleştirmesi olduğuna inanıyoruz. Bu dönüşüm, Züheybiyye-İshâkıyye'nin Nusayrîlik itikadını benimsemesi için neredeyse önemli fikri bir süreç oluşturmuştur.⁴⁴⁸ “Mana”nın insanda tezahür ettiğine inanmışlardır. Ancak ondan sonra, yeryüzünün yok olmasından sonra tezahürün devamını inkâr ederek Züheybiyye'den ayrılmışlardır.

Buna bir de Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin dağları tahakküm altına aldığında İshâkıyye'nin şeyhlerini topladığını, onlarla tartıştığını, onları öldürdüğünü ve kitaplarını yaktığını⁴⁴⁹ eklersek bu durum Züheybiyye-İshâkıyye'nin Nusayri itikadını benimsemesini ve kabullenmesini kolaylaştırmış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü itikadi tafsilatları bilmek şeyhlere hastır. Şeyhlerin büyük çoğunluğunun giderek azalması ve kitaplarının yanmasıyla birlikte Züheybiyye'nin halk tabakasının Nusayriliği kabullenmesi çok daha kolay olmuştur.

2) Kabileyle İlgili Sebepler

Anlatılan Nusayri tarihine göre Nusayriler iki kısma ayrılmıştır: İlki Yusuf er-Reddad el-Nişabi'nin *er-Reddadiyye* isimli risalesinde ve Hatim et-Tubani el-Cedili'nin *et-Tecrid* isimli kitabında işaret ettiği dağlara yerleşmiş bulunan ata kabileler. Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin yolundan ve Ali bin Mansur es-Suveyri'nin Nuriyye isimli mektubunda bahsedildiği gibi o atalarının asıl inancı İshâkıyye'dendir.⁴⁵⁰

İkincisi Emîr Mekzûn es-Sincârî ile birlikte Sincar'dan Hicri 7.yy'da deniz kenarındaki dağlara göç eden göçmen kabilelerdir (Sincârî kabileler).⁴⁵¹

---

⁴⁴⁸Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/19,20,32.

⁴⁴⁹Bundan ilk bölümde bahsedilmiştir. Bkz.Ali, *Marifetu'l-İlah, ve'l- Mekzûn es-Sincârî*, 2/346; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/10-11; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 84.

⁴⁵⁰Bkz.el-Hariri - Musa, *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*, 12/7; el-Acuzu'r-reddad, *er-Risaletü'reddadiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi* (Beirut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006), 12/213,268; es-Suveyri, *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatî'z-zat'l-illiyye,sta*, 12/285,286,318; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/9-10,32,34,35,445.

⁴⁵¹Lyde, *El-Lüğüzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*, 28; Muhammed Havvaş, *Ani'l-Aleviyyin ve devletihimi'l-mustakille* (Fas: eş-Şeriketül Müttahide lil-Matâbi' el-Hadise, 1997), 33-36. Nusayri tarihçi Abbas Maruf, Nusayriler arasındaki tartışmaları kabile temelli olarak açıklamıştır. Nusayrîlik'te bölünmelerin en temel sebebi Kaysî (ata kabileler) ve el-Yemânî (Sincârî)'nin bir araya gelmeleridir. Bundan kaynaklı olarak Kaysiyyetü'l hayyatiyn mezhebinden Haydariyye mezhebine geçtikleri bilinmektedir. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/35;3/16.

Önceden dağlara yerleşen atalar, sonradan dağlara yerleşen Sincârî kabilelerin dağlara yerleşmesiyle onların baskısı altında kalmışlardır. Bilindiği gibi güçlü hükmeder, yenilen galibi taklit eder.⁴⁵² Asıl atalar, göçmen aşiretlere uyum sağlamaktan başka bir yol bulamamıştır.⁴⁵³

Winter, bir taraftan Haçlı Seferlerinin diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Nusayriler dağları ele geçirdikten sonra koymuş olduğu vergi sistemi gibi durumlar Nusayrileri aşiretler halinde şekillenmeye zorlamıştır. Bu da Nusayri toplumunun içinde asabiyet artmasına sebep olmuştur. Nusayri toplumların Osmanlı'dan önceki temel yapısı, aşiretlerin ve asabiyetin olmadığı köylerden oluşmaktaydı.⁴⁵⁴ Toplumsal değişmelerin sonucunda toplumsal sınıflaşmanın artması ortaya çıkmıştır. Kilâziyye ve Haydariyye şeyhlerinin arasındaki itikadi tartışmalar artınca Haydariler önceden mecburen katıldıkları kabilelerden kurtulmak için bir fırsat bulmuşlardır. Bu yüzden Alevilerin ovalara ve Hatay'a olan göçleri artmıştır.⁴⁵⁵

3) Sosyo-Ekonomik Sebepler:

Sahil ve dağ toplumlarının sosyal yapısının değişmesi Sincârî kabilelerin göçlerinin sonuçlarından biridir. Bunun yanında diğer sosyo-ekonomik unsurlar; yerli liderlerin, yeni güçlerin ve iç göçlerin ortaya çıkmasına temel sebep olmalarıdır. Tarihi kaynaklara göre sahil kenarındaki dağlarda, özellikle tarım alanlarının azalmasıyla birlikte nüfusun artması ve dolayısıyla tarım alanları için yerleşenlerin arasındaki çatışmaların artması gibi sorunlar yaşanmıştır. Bu çatışmalar da Kilâziyye ve Haydariyye arasında çatışmalara dönüşmüştür. Bu yüzden Antakya, Adana ve Tartus gibi kuzey sahili bölgelere olan göçler artmıştır.⁴⁵⁶ Bir de Osmanlı devletinin isyan eden gruplara karşı açtığı savaşlar, dağlı yerlilerin ekonomik kaynaklarının azalması dolayısıyla aralarındaki çatışmaların artmasına yol açmıştır.⁴⁵⁷

---

⁴⁵²Abdurrahman İbn Haldun, *el-Mukaddime*, thk. Abdurrahman ed-Derviş (Dar Ya'rib, 2004), 2/283.

⁴⁵³el-İbrahim, *el-Aleviyyun beyne'l-ğulivvi ve'l-felsefe*, 18; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/35;3/16.

⁴⁵⁴Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 195,198.

⁴⁵⁵Lyde, *El-Lüğüzzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*, 28; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 28,30,194,195.

⁴⁵⁶Şeyh Ali Sârim hicri 970 yılında 22 yıl devam eden kıtlıkları anlatan bir şiir yazmıştır. Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/494; Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 231; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 222; et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 425,437,442.

⁴⁵⁷Bu savaşlarla ilgili daha fazla bilgi için Bkz. Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 223-224.

Bu çerçevede (1097/1686) Kilâziyye ve Haydariyye arasındaki çatışmaların artmasında çok önemli rolü olan bir olaydan bahsetmemiz gerekmektedir. Haydari bir çiftçi, Ceble ilçesinde Kelbiye kabilesinin lideri olan Mihne b. Mahluf'un babası olan Ahmed b Mahluf'u Haydarilerle karşı yaptığı zulüm, zorunlu ve ücretsiz çalıştırma, zorunlu mezhep (Kilâziyye mezhebine geçme) değiştirme gibi uygulamalarından dolayı intikam amacıyla öldürmüştür. Nusayri tarihinin kaynaklarına göre, Ahmet b Mahluf döneminin en güçlü lideri, zengin ve şeyhlerle olan irtibatı nedeniyle nüfuz alanı geniş biriydi.⁴⁵⁸ Onun öldürülmesi, Haydariyye-Kilâziyye bölünmeleri çerçevesinde gelişmiştir. O gücünü ve servetini Haydarilerin muhasarası için kullanmıştır. Onları Kilâziyye'ye geçmesi için zorlamış ve kuzey bölgelere sürmüştür. Onun yakını Ali el-Şulhum, Siano köyünde konuşlanmış olan Haydariyye köylülerinden intikam almaya sevk etmiştir. Kilâziyye fırkasını benimsemelerini, Siano köyünden gitmeyi dayatmış ve onları katletmiştir. Kilâziyye şeyhleri, -devlet tarafından vergiden muaf olan lider ve söz sahibi İbn Mahluf'u Kilâzileri desteklediği için onu mükâfatlandırmış ve şiirlerinde onu övmüşlerdir.⁴⁵⁹ Misyoner Samuel Lyde, Al Mahluf'un yaptığı yolculuk üzerinde durmuş ve onun sekiz kardeşi olduğunu, onların dördünün Kelbiyye kabilesinin en büyük yöneticilerinden olduklarını belirtmiştir.⁴⁶⁰

Anlaşılan o ki bu durum İbn Mahluf ile sınırlı değildi; Kilâziyye önderleri aynı zamanda Haydariyye'ye karşı alınan tavrı ihlal edenlere karşı şeyhlerle ittifak kurmuşlardır. Nitekim birçok büyüklerden övgü almış ve onlar hakkında şiirler yazılmıştır.⁴⁶¹

Haydariyye ile Kilâziyye'nin bölündüğü dönemde, Haydarilerin, Kilâzî tarlalarında çiftçi olarak çalışmaları, maruz kaldıkları zayıflıkları, aşağılanmayı ve fakirliğin derecesini bize göstermektedir. Bu bağlamda Nusayri yazarlardan biri kıyı bölgelerdeki çiftçilerin ve özellikle Lazkiye yakınlarındaki köylerin –Haydarilerin olduğu bölgelerin- durumunu anlatmıştır. Onların

---

⁴⁵⁸Memlûk ve Osmanlı döneminde uygulanan vergi sistemi ve buna yol açan sosyo-ekonomik değişiklikler, Stephen Winter'ın çalışmasının gösterdiği gibi, Nusayrilerin gücüne güç katmıştır. Anlaşmazlıkları körükleyen destekleyicilerin rolü hakkında daha fazla bilgi için bkz. el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 180-181.

⁴⁵⁹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 3/32; Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 236-237; Barut, "et-Tehavvülü mine'n-nizami't-timari ila nizami'l-iltizam", 59-60; Lyde, *El-Lüğüzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*, 28; Winter, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 195.

⁴⁶⁰Lyde, *Ansairreh Or Nusairs Of Syriya*, 52.

⁴⁶¹Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 2/571.

durumu, dağlık bölgelerdeki çiftçi kardeşlerinin durumundan daha beterdî. Çünkü şehre yakın olduklarından köle gibi satılıyorlardı.⁴⁶²

Dördüncü sebep kitapların ve rivayetlerin tahrifidir. İki taraf da şeyhlerin kitaplarında tahrifatın olduğunu kabul etmektedirler. Fakat tahrif olan şekliyle kitaplar ve rivayetler hakkında ihtilaf etmektedirler. Her bir taraf kendi görüşlerine uygun olanı ispatlar ve uygun olmayanın çarpıtıldığını söylemektedir. Bu ithamlar Taberânî kitaplarının ve Mısırlı mektupların tahrif olması vb. de kapsamaktadır. Buna ek olarak her iki tarafta da diğer tarafın reddettiği Kilâzilerin “el-Fıkhü'l kameri”, Haydarilerin *et-Taati meta takumu's saat* ve *el-Kitabü'l yunan* gibi özel kitaplarının var olduğunu düşünüyoruz.⁴⁶³

Hicri beşinci ve altıncı yüzyıllarda Nusayrilerin yaşadığı dağılma ve parçalanma döneminde, birçok sapık mezhebin ortaya çıkması sonucu bu tahrifatın oluşmasına sebep olmuş olabilir. Nusayriler, iki yüzyıl süren çatışmaların anlatıldığı kitapların hepsini yakmıştır. Yayınlanan kitaplar arasında en önemlileri Hidayet el-Müsterşid'in tam nüshası, *Kitâbü't Tecrid*'in tam nüshası ve el-Mahruz ve el-Munkız'ın kitapları bulunmaktadır.⁴⁶⁴

İtikadi tartışmaların temel ayrılık sebebi olmasına rağmen Haydariyye ve Kilâziyye bölünmelerinin nesnel olarak ekonomik, sosyal ve tüm bunlara yol açan tarihi faktörleri bulunmaktadır. Muhammed Cemal Barut'un eş-Şerhu'l Kebir'inde, “Haydari ve Kilâzilerin bu bölünmesi itikat, ibadet ve ritüelleri bulunduran ayrı bir mezhep olmalarını sağlamıştır. Bu uygulamalar her mezhep için ayrı ayrı şekillenmiş ve mensupları arasında yayılmıştır. Özellikle mezhebin ritüelleri ve benimsemesiyle zamanla bir kimliğe dönüşmüştür.” Denilmektedir.⁴⁶⁵ Diğer yandan bu bölünmeler şiddet içerikli olmaya başlamıştır. Bütün bu uzun süre devam eden savaşlar, baskılar ve göç ettirilmeler Haydarilerin kuzeye göç etmesine sebebiyet vermiştir.⁴⁶⁶

---

⁴⁶²el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 182.

⁴⁶³Bu üç kitap, Silsiletü't-Türâsi'l-'Aleviyye'de neşredilmiş olup, Kilâzî'ye göre eğitimin üçüncü kademesinde öğrenilen *el-Fıkhü'l kameri'nin* de basılmıştır, yazma nüshaları bulunmaktadır.

⁴⁶⁴Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*, 1/484.

⁴⁶⁵Barut, *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*, 232.

⁴⁶⁶Bu bölünmelerden sonra özellikle Antakya, Mersin ve Adana'da meydana gelen savaşlar ve göçler için bkz. et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, 411,421,425; Muhammed Kurd Ali, *Hutatu's-Şâm* (Dımaşık: Matbatu't-

2.2.5. Haydariyye'ye Özgü Ulûhiyyet Anlayışı

Daha önce de açıklandığı gibi Nusayriyye, Şimaliyye ve Kıbeliyye gibi yan fırkalarıyla beraber genel anlamda ortak inanca sahiptir. Bu bağlamda bütün Nusayri fırkaları, Mana'nın topraktan olan beşerde zuhur ettiğine inanırlar. Fakat bu zuhur veya tecellinin devam edip etmediği konusu aralarında ihtilafıdır. Daha önce de izah ettiğimiz gibi Kilâziyye, Mana'nın hiç kaybolmadığını, Ay'da gözle görülebilecek nitelikte tecelli etmekte olduğuna inanmaktadır. Burada, Şeyh Ali el-Mâhûsî'ye ait *Muhtasar bi nefyi ibadeti'ş-şemsi ve'l-kamer* adlı esere dayanarak Mâhûsîyye-Haydariyye'ye özgü inanca temas edilecek; ardından Hüseyin Ahmed tarafından Nasır İskender'e reddiye olarak kaleme alınan *Kalaidü'd-dürer ve behcetü's-suvar* eser temelinde Nasır İskender'in akidesi açıklanacaktır. Son olarak Hüseyin Ahmed tarafından Yusuf b. İbrahim'e reddiye olarak kaleme alınan Ğanimetü's-sefer ve kendisinin Yusuf b. İbrahim'in takipçilerinden olduğu görülen Nasıruddin Zeyfe'nin telif ettiği *el-Lü'lü'l-mensur fi şerhi ğamidi'd-düstür* temelinde Yusuf b. İbrahim el-Ubeydî'nin akidesine değinilecektir.

İlk olarak Mâhûsîyye-Haydariyye inancının ele alındığı *Muhtasar bi nefyi ibadeti'ş-şemsi ve'l-kamer* adlı eseri takdim edelim. Bu eser, Ali el-Mâhûsî tarafından Kameriyye-Ğaybiyye fırkasına reddiye olarak kaleme alınmıştır. Eser, he ne kadar Haydariyye inancını açıklamak üzere telif edilmiş değilse de söz konusu fırkanın görüşlerini kitaptan çıkarmak mümkündür.

Ali el-Mâhûsî'ye göre “Mana”, ancak zatiyla zuhur eder ve hiçbir yaratılmış üzerinde tecelli etmez. Fakat Ali b. Ebu Talib üzerinde zuhur ettiği için⁴⁶⁷ onun rubûbiyyetini (rab oluşunu) inkâr eden kişi kâfir olur.⁴⁶⁸ Kendisi, ayrıca beşerdeki tecelliyi inkâr eden ve itikat olarak Zühebiyye'ye benzeyen Ğaybiyye'ye atıfla gaibe tapan olarak nitelediği kimseleri de tekfir etmiştir. Bun delil olarak ise Taberânî'nin, “Mana'nın adı, zahirde Ali b. Ebu Talib, batında ise bir, tek ve samet olan ilahtır”⁴⁶⁹ sözünü delil getirmiştir.

Ali el-Mâhûsî, her ne kadar Mana'nın Ali b. Ebu Talib'in suretinde tecelli ettiğini beyan etse de yeryüzünden kaybolduktan sonra bunun gözle görülebilecek nitelikte süreklilik arz ettiğine

---

Terakkî, 1925), 3/37; Âl-i Ma'ruf, *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi'ş-Şam*, 2/518,3/32-33; el-Musa, *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*, 181,218-219.

⁴⁶⁷el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti'ş-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/349.

⁴⁶⁸el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti'ş-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/350.

⁴⁶⁹el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti'ş-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/350.

inanmamaktadır. Bu bağlamda Ay ve Güneş'in manevi niteliğine dair görüşleri reddetmekte, hatta Karmatî ve Übbadülkamer (Ay'a tapanlar) olarak adlandırıp onlara hücum etmektedir.⁴⁷⁰ Ali el-Mâhûsî'ye göre Ay'a tapanlar ve Mana'nın zahir olduğuna inananlar, Allah'a şirk koşmakta olup tevhîd ehlinin mezhebini terk etmişlerdir.

Ali el-Mâhûsî, Ay'a tapanların “sapma” sebepleri arasında, Şemsiyye ve Ğaybiyye önderlerinin zikrettikleri misaller konusundaki tahrifleri⁴⁷¹, rivayetler ve tevhîd ehlinin kitapları ve *Risaletü'n-musriyye*'de yaptıkları tahrifleri dile getirir. Yine fırka imamlarından rivayet edilen Mana'nın Ay olduğuna işaret eden bütün rivayet ve haberler de tahrif ve tebdil edilmiştir. Ona göre Güneş ve Ay inancı, İshak el-Ahmer'in inancı ile aynıdır.⁴⁷²

Ali el-Mâhûsî, Ay'a tapanların inançlarının batıl olduğu noktasındaki referans ve kaynağının Hasîbî, öğrencileri ve Taberânî'nin ehl-i tevhîd kitapları;⁴⁷³ ay ve güneşin yaratıcı değil, bir iradeye boğun eğmiş olduklarını ortaya koyan pek çok âyet-i kerîme olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁴

Şimaliyye, Güneş ve Ay'ın manevi boyutu görüşünü reddetseler de bunların kutsal olduğu konusunda Kameriyye fırkası iler ortak görüşe sahiptirler. Ali el-Mâhûsî, kendisi ve arkadaşlarının Güneş'in, Ay'ın ve gökyüzünün bilinen nurani kişiler olduğuna inandıklarını; bunların “Seyyid Muhammed”den ondan daha aşağı mertebede bulunan “bab”, “Eytam”, “Nükeba” “Nüceba” “Muhtassun” “Muhlisun” ve “Mümtehanun” cümlesindedir olup büyük nurani âlemi teşkil ederler.⁴⁷⁵

Ali el-Mâhûsî'nin de açıkladığı gibi Ay ve Güneş'in kişileri de vardır. Bu bağlamda Ebu Ubeyde Nevfel b. el-Haris Güneş, Mus'ab b. Umeyr el-Albdi ise Ay'dır. Ebu Ubeyde Nevfel b.

---

⁴⁷⁰el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/339,392,393.

⁴⁷¹el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/343,344,348,352.

⁴⁷²el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/378,382,357,362,352,353,384,386,359.

⁴⁷³el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/339.

⁴⁷⁴el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/375-376.

⁴⁷⁵Nusayriler, yeryüzünde ortaya çıkan beş bin müminin, büyük nurani âlemdeki nurların gölgeleri olduğuna ve yedi mertebeye ayrıldığına inanırlar. Bkz. el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/355,375.

el-Haris'in Güneş olduğu görüşü Hasîbî'ye nispet edilmiştir.⁴⁷⁶ Güneş ve Ay'ın Mus'ab b. Umeyr olduğu inancı ise el-Mevla'ya nispet edilmiştir.⁴⁷⁷

Güneş ve Ay'ın kutsal görülüşü, Nusayrîlik'te yeni değildir. Bu itikat, Cünbülânî'den de aktarılmıştır. Bu bağlamda kendisi, "Burçlar, felek, harfler, yer ve gökler, Güneş ve Ay batını kişilerdir." demiştir.⁴⁷⁸

Ali el-Mâhûsî'nin üslubundan anlaşıldığına göre kendisi, söz konusu risalesinin Güneş ve Ay'ın "İsim" ve "Mana" olduğu görüşüne sahip kimselere ve bunlara tapanlara reddiye olarak kaleme almıştır.⁴⁷⁹ Özellikle Ali el-Mâhûsî'nin kendilerinden ayrıldığı düşünülürse söz konusu eserin Kameriyye'ye reddiye olarak telif edildiği de varsayılabilir.⁴⁸⁰

Ali el-Mâhûsî zamanında kendisine Nasır İskender el-Hâsûrî denilen bir şey ortaya çıkmıştır. Birkaç eser kaleme alan bu şahıs, bir risalesinde inancını açıklamış ve Kilâziyye inancını eleştirmiştir. Bu eser elimizde mevcut değildir, fakat Şeyh Hüseyin Ahmed el-Ahmer, *Kalaidü'd-dürer* adlı bir risaleyle bu kişiye reddiye vermiştir. Bu eserde verilen reddiyelerden anlaşılan odur ki Nasır İskender el-Hâsûrî, "zuhur" ve "gaybet" itikadına sahiptir. Ali el-Mâhûsî'nin itikadıyla aynıdır. Öyle ki Nasır İskender el-Hâsûrî, Ali el-Mâhûsî'nin "hak yol" üzere olduğunu ifade etmiş, ondan bazı şiirler nakletmiştir.⁴⁸¹ Nasır İskender, "Mana"nın yeryüzünden kaybolduktan sonra nurani zuhurunu, Ay'ın "Mana", Güneş'in "Mim", göğün "Bab" olduğu inancını reddetmektedir. Bu meseleler, Mâhûsîyye ile Kilâziyye arasındaki ihtilaf ve tartışmanın merkezini oluşturmaktadır.⁴⁸²

---

⁴⁷⁶el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/360.

⁴⁷⁷Burada Mevla, İmamlardan biri anlamına gelir, Nusayrilerde "Mana" mertebesinde olduğu için Rab'dır (Allah). Bkz.el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/365.

⁴⁷⁸el-Cünbülani, *Îzâhü'l-Misbâh,sta*, 1/246,257.

⁴⁷⁹el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/363.

⁴⁸⁰Süleyman Efendi el-Adani, Mâhûsîyye'nin ibadetlerinde sabah ve akşam güneşe yöneldiklerini ifade etmektedir. Ancak Ali el-Mâhûsî, şiirinde aya ve güneşe tapınmayı reddetmektedir. Bkz.el-Adenî, *el-Bâkûrati's-Süleymaniyye*, 10; el-Mahusi, *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,sta*, 12/392,393.

⁴⁸¹el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 328.

⁴⁸²Bkz. el-Ahmed, *Kalaidü'd-Dürer*, 5,6,11,23,24,32,36,111,206,260.

Hüseyin Ahmed, Nasır İskender el-Hâsûrî'nin sadece Nusayrilerin inandığı gibi “Mana”nın kadim nurunun âlemde zuhur edip yeryüzünden kaybolmasını değil, aynı zamanda “Mana”nın nurani bir varlık olarak zuhurunu mutlak anlamda reddettiğini de ifade etmiştir.⁴⁸³ Yani Nasır İskender el-Hâsûrî, Allah’u Teâlâ’nın zamanın farklı devrelerin (edvâr ve ekvâr) bulunmadığına inanmaktadır.⁴⁸⁴ Zuhûr vardır, onun zuhurundan başka beşeri suret dışında hiçbir varlık yoktur; O’nun bütün zuhûru ve butûnu (gaybiyeti), asla değişmez.⁴⁸⁵ Buna göre melekler, O’nu bizim yiyip-içen bir insanı gördüğümüz gibi görürler.⁴⁸⁶

Aralarındaki ihtilaf oluşturan meselelerden bir diğeri de Nasır İskender’in Hasîbî’nin nurani bir varlık değil, beşer olduğu yönünde taşıdığı inançtır.⁴⁸⁷ Zira Kilâziyye, Hasîbî’nin nurani bir varlık olduğuna inanmaktadır. Hüseyin Ahmed’in ifade ettiğine göre Nasır el-Hâsûrî ve grubu, Ali b. Ebu Talib’in beşerde tecelli eden Allah olduğuna inanmakta, ancak nurani varlıkta “gayb”ın olduğunu düşünmemektedir.⁴⁸⁸

Buna ek olarak 1087/1676 tarihinde Antakya’nın İydiyye köyünde Şeyh Yusuf b. İbrahim el-İydiyye ortaya çıkmış, 1063/1652 yılında Kameriyye fırkasının mensubu Abdullah el-Bestevri’ye (ö. 1045/1635) reddiye olarak *Dürretü’-t-dürer bi nefyi ibadeti’ş-ş-şemsi ve’l-kamer* adlı eseri kaleme almıştır. Kilâziyye şeyhi Ali es-Sağîr (ö. 920 /1684) Yusuf İbrahim’e cevap verdiği bir kaside yazmıştır fakat elimizde mevcut değildir.⁴⁸⁹ Aynı şekilde Kilâziyye şeyhi Hüseyin el-Ahmed (1291/1874) de 1279/1863 yılında Yusuf İbrahim’in söz konusu risalesine bir reddiye yazıp Abdullah el-Bestevri’yi savunduğu *Ğanimetü’s-sefer ve bülûğü’l-vatr reddan ala risaleti dürretü’-d-dürer* adlı bir eser kaleme almıştır.⁴⁹⁰

---

⁴⁸³Ali el-Mâhûsî bu meseleye temas etmemiştir, bu yüzden bu meseleye nasıl baktığı bilinmemektedir.

⁴⁸⁴Devr/edvâr” ve “kevr/ekvâr” kelimeleri döngüsel zaman için kullanılmaktadır. Bkz.Hatice Arslan, *Nusayri Geleneğinde İnkarnasyon Öğretisi* (sosyal bilimler enstitüsü: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 34.

⁴⁸⁵el-Ahmed, *Kalaidü’-d-Dürer*, 115,389,391.

⁴⁸⁶el-Ahmed, *Kalaidü’-d-Dürer*, 117,120.

⁴⁸⁷el-Ahmed, *Kalaidü’-d-Dürer*, 107.

⁴⁸⁸el-Ahmed, *Kalaidü’-d-Dürer*, 49,78.

⁴⁸⁹Kendisi, Hüseyin el-Ahmad’in Yusuf b. İbrahim’e cevaben bazı şiirlerini aktardığı Ali b. Muhammed el-Hazrecî olabilir. Bkz.el-Ahmed, *Ğanimetü’s-sefer*, 141.

⁴⁹⁰el-Musa, *el-İmam Ali ve-l-Aleviyyûn*, 188,189; Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 2/492,540.

Yusuf İbrahim el-Iydiyye'nin yaşadığı dönem, Haydariyye-Kilâziyye bölünmesinin meydana geldiği zamana tesadüf etmektedir. Bu bağlamda söz konusu *Ğanimetü's-sefer ve bülüğü'l-vatr reddedene ala risaleti dürretü'd-dürer* adlı eser, şu an Yusuf İbrahim el-Iydiyye'nin inancını anlamak konusundaki temel kaynağı teşkil etmektedir.

Yusuf İbrahim el-Iydiyye'nin inancını anlamaya çalıştığımız söz konusu risaleyi; “*Dürretü'd-dürer* adlı risaleden yapılan alıntılar” ve “Hüseyin el-Ahmed'in cevapları ve ithamları” olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Risalede geçen alıntılarının doğru ve her hangi bir tahrife uğramadığını varsayarsak bunların Yusuf el-Iydiyye'nin inancını temsil ettiğini kesin olarak ifade edebiliriz. Hüseyin el-Ahmed'in Yusuf el-Iydiyye'ye yönelik cevap ve ithamları ise ileride temas edeceğiz.

Risalede *Dürretü'd-dürer* adlı risaleden yapılan nakillere göre Yusuf el-Iydiyye'nin akidesi, Ay'ın “Mana” olduğu yönündeki kanaati redde dayanmaktadır. Hatta Yusuf b. İbrahim, bu görüşte olan kimseleri tekfir etmektedir. Fakat kendisi, Güneş'in “İsim”, Ay'ın “Bab” olduğu kanaatini taşımaktadır.⁴⁹¹ Bu, *Ğanimetü's-sefer* adlı risalede nakledilen hususların özetidir. Söz konusu risalede, kendisinin “Mana”nın doğasına karşı nasıl bir inanç taşıdığı yönünde açık bir ibare bulunmamaktadır. Fakat Yusuf el-Iydiyye'ye, Hüseyin el-Ahmed'in naklettiği ifadelerin birinde şunları söylemektedir: “Tevhîd ilmini bildiklerini iddia ettikleri halde ondan uzak olan, şirk ve ifk üzere olup âyet-i kerîmeleri tahrif eden, muktedir el-Aliyy'den başka Güneş'e ve Ay'a tapma inancı taşıyan topluluklar, şu asırda oldukça çoğaldı.”⁴⁹² Burada Yusuf el-Iydiyye “Mana”yı “el-Aliyy” şeklinde nitelemiştir. Haydariyye arasında bu “Mana”nın gaybetini ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Buradan hareketle Yusuf el-Iydiyye, “Mana”nın gaip olup gözle görülebilecek nitelikte olmadığına inandığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Hüseyin el-Ahmed, fırkasını ve Şeyh Abdullah el-Bestevri'yi savunup eleştirilere cevap verme sadedinde Yusuf el-Iydiyye'yi Allah'a iman konusunda şüphe ve tereddütler taşımakla itham etmiştir. Bu bağlamda onun kimi zaman “Mana”nın sabah Doğu'dan, akşam Batı'dan çıkan kırmızı şafak olduğunu iddia ettiğini, kimi zaman şimşegin kahir Nur olduğunu ve şimşege “mana”nın sesi adını verdiğini belirterek inancı konusunda onu

⁴⁹¹el-Ahmed, *Ğanimetü's-sefer*, 2,4,10,12,13,22,36,43,72,76,77.

⁴⁹²el-Ahmed, *Ğanimetü's-sefer*, 5,71,72.

suçlamaktadır. Kimi zaman da yaratıcının “gökyüzü” olduğu görüşünü savunduğunu ifade etmiştir.⁴⁹³

Bir yerde Yusuf el-Iydiyye, fırkanın kurucu şeyhlerinin Kılâziyye inancını benimsemediklerini, bilakis kahir Nur’un ilahlığına inandıklarını ifade etmiştir. “Onlar ancak kahir Nur’a işaret etmişlerdir”⁴⁹⁴ diyerek bunu ifade etmiştir. Buna benzer şekilde Ali el-Mâhûsî’nin bir şiirinde söz konusu Nur’a işarette bulunulmuştur:

Hiçbir nura ibadet yoktur, bütün her şeyi aydınlatan nur hariç,

*Onu görürüz, gördüğümüzü idrak etmeyiz, kahir nur adlanır hakikat diye.*⁴⁹⁵

Söz konusu risale, aralarında âyet-i kerîmelerin ve fırkanın bazı şeyhlerin görüşlerinin batını yorumlarına dair ihtilafli konularla doludur. Genel olarak her iki tarafın da temel aldığı kitaplar *et-Taatü meta tekümü’s-saati* ile *el-Kâfi* adlı kitaplar dışında aynıdır. Yusuf el-Iydiyye, bu iki kitaptan deliller getirmiştir. Hüseyin el-Ahmed ise *el-Kâfi* adlı kitabın Emirü’l-mü’minin’e menhul olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁴⁹⁶

Yirmilerin ortasında Şeyh Nasıruddin Ziyfe ortaya çıktı.⁴⁹⁷ Kendisinin Yusuf Ebu Tarhan’ın tabilerinden olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi biz, Yusuf b. İbrahim el-Iydiyye’nin Yusuf Ebu Tarhan ile aynı kişi olduğu görüşünü tercihe şayan buluyoruz. Fakat bunun kesinliğini ortaya koyamadık. Ali el-Mâhûsî, Şeyh Ebu Tarhan’ı övmüş, hatta kendisinden “Seyyidim” diye bahsetmiş ve birkaç yerde ondan nakillerde bulunmuştur.⁴⁹⁸ Şeyh Nasıruddin Ziyfe, kimi takipçisinin talebi üzerine *ed-Düstür* kitabına dair *el-Lü’lü’l-mensur fi şerhi ğamidi’d-düstür* adını verdiği geniş bir şerh kaleme almıştır.

Zeyfe’ye göre “Mana”, müminler zerre âleminde iken nurani suretiyle onlara tecelli etmiş, ardından yeryüzünde Ali b. Ebu Talib suretinde tekrar tecelli etmiş (Onu Ali b. Ebu Talib gibi

---

⁴⁹³el-Ahmed, *Ğanimetü’s-sefer*, 9,16,72,96,139.

⁴⁹⁴el-Ahmed, *Ğanimetü’s-sefer*, 138.

⁴⁹⁵el-Mahusi, *el-Muhtasarı bi nefyi ibadeti’ş-şemsi ve’l-kamer,sta*, 12/391.

⁴⁹⁶el-Ahmed, *Ğanimetü’s-sefer*, 50,58,70,100.

⁴⁹⁷Kendisine ait bir biyografi bulamadım ama kitabının girişinde Antakya’da doğduğu, ardından 1939’da Şam’a göç ettiğini yazılıdır. Bkz.Zife, *e’l-lü’lü’l-mensur*, 5.

⁴⁹⁸Zife, *e’l-lü’lü’l-mensur*, 105,107,423,241,663,664.

görseler de aslında o bir nurdur), daha sonra yeryüzünden kaybolmuştur. Ona göre Güneş “Hicâb” olan Muhammed, Ay ise “Bab” olan Süleyman’dır. Bu, Yusuf b. İbrahim’in inancıdır. Kendisi “Mana”nın ise gaip olduğunu reddetmekte, onu her mekânda var olduğunu ifade etmekte, fakat gözle değil ancak kalp gözüyle görülebileceğini söylemektedir. Kalp gözüyle onu kudreti müşahede edilebilir, günahkârlara perdelidir, o külli bir nurdur.⁴⁹⁹ Yusuf İbrahim’in inancı, özet olarak böyledir.

Ziye ayrıca, namazda elle yapılan işaretin “Mana”ya olduğunu belirterek şunları ifade etmiştir: “İşaretin, gözle görülebilen bir surete doğru olması gerekir. Zira zaman ve mekândan hali gaip bir varlığa işaret mümkün değildir. Seyyid Muhammed, Gadîr günü mevlâsı Ali’ye işarette bulunarak, ‘Bu sizin mevlanızdır, onu tanıyın; bu yaratıcınızdır onu birleyin’ demiştir. Bugün yapageldiğimiz işaret ise temsili olup söz konusu büyük biati hatırlatmaktadır.”⁵⁰⁰ Bu ifadeler, Ziye’nin “Mana”nın gaybetine inanıp semavi olan her hangi bir cisimde zuhur etmediğine dair itikadına dair önemlidir. Bunu kendileri, “Her yerde zahirdir, ancak müminlerin kalpleri ile görülür” şeklinde ifade etmişlerdir.

2.2.6. Haydariyye’nin Günümüzdeki Durumu

Haydariyye fırkası, Suriyeli Nusayriler arasında azınlıktadır. Onlar da halen Suriye’nin kuzey kıyı bölgelerinde, bugün Suriye’nin Nehru’l Kebir’in kuzeyinde⁵⁰¹, Lazkiye’nin batısında ve kuzeyinde, Muzeyria kasabasından Türkiye sınırlarına kadar uzanan bölgedeki Damsarhu, Maşkite, Aynu’l-beyda, Skobin, el-Hiffa, Behlüliyye ve çevresindeki köylerin kuzey kırsallarında ikamet etmektedirler. Bölgede Maşi, Ganem, Hulüm, Hatim, Gazal, Ma’al gibi meşhur aileler ve Canata ve Fadl Gazal yakınındaki Makamü’l-hadr’a defnedilen Haydariyye’nin en bilinen şeyhlerinden İbrahim Hulüm gibi âlimler vardır.⁵⁰²

Haydari aşiretlerin yapısı Kilâzilerden farklıdır. Onlar Nusayri kabilelerden ayrıldıktan sonra kuzey Lazkiye’nin kıyı bölgelerine yerleşmişlerdir. Aşiretlere bağlılık bakımından farklılık

---

⁴⁹⁹Zife, *e’l-lü’lü’l-mensur*, 93,369,96,124,280,359,369,413,480,481,492,501,603.

⁵⁰⁰Zife, *e’l-lü’lü’l-mensur*, 365.

⁵⁰¹Büyük Kuzey Nehri: Lazkiye Dağları’nın kuzeyinde bir kıyı nehridir. Bkz.Talas, *el-Mu’cemü’l-coğrafi li’l-kutri’l-arabi’s-Suri*, 5/10.

⁵⁰²Kâhya, *et-Tavaif ve’l-Irkiyat fi Suriye*, 50.

göstermektedirler. Fakat Haydariler dini bağlılığa göre yayılmışlar ve mezhep temelli aşirete benzer bir yapı ile şekillenmişlerdir. M. Emîn Gâlib et-Tavîl, onları “Sevahiliyye” olarak adlandırmıştır.⁵⁰³ Haşim Osman bu isimlendirmeye açıkça itiraz etmiş, onların asıl isimlerinin “Muvahasa” ve “Haydariyye” olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴ Vecih Kevserani ise ekonomik sebeplerin kendi aralarındaki aşiret bağlılığını zayıflatmada rol oynadığını eklemiştir.⁵⁰⁵

Suriye’deki Haydarilerin sayısı, Lazkiye’nin kuzeyinde azınlıktadır. Mürşidiyye’nin 20yy.’ın ilk çeyreğinde ayrılmasıyla birlikte Haydariler büyük oranda zayıflamışlardır. Suriye’deki Mürşidiyye’nin bugünkü sayısı ise 1 milyon 300 bin kadar olmakla birlikte Hiffa’da, Ğab ovasında, Cebelü’l hilu’da ve Humus’un bazı köylerine yerleşmişlerdir.⁵⁰⁶ Gaybi Haydarilere bağlı oldukları Neyâsıfa’nın yerleşim alanları ise Cebelü’l Hilu bölgesidir.⁵⁰⁷ Neyâsıfa ise Mürşidiyye’ye sonradan katılmıştır. Mürşidiyye Haydarilerle birlikte Suriye’de Nusayri sayısının üçte birinden daha azını teşkil etmektedir.

Suriye’deki Haydariler, yönetimdeki Kilâziler tarafından ayrımcılığa maruz kalmak gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Birkaç basın raporları son yıllarda hem Kilâzileri hem de Haydarilerin mensupları arasında meydana gelen gösteri ve çatışmalardan bahsetmiştir. Bunun nedeni, Haydarilerin Kilâzileri ülkedeki tayin ve terfilerde onları ayırmak, Kilâzilerin Haydarilerin bölgelerine hizmet vermemek, Kilâzî komutanların Haydari mensubu askerleri cephelerde ön saflarda konuşlandırması sonucu ölenlerin en çok Haydarilerin gençlerinden olması ve bölgelerinin pek çok kız ve dulları bırakmakla suçlamasıdır.⁵⁰⁸

---

⁵⁰³et-Tavîl, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn*, 410.

⁵⁰⁴Osman, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn Vekâyi’ ve Ahdas*, 219.

⁵⁰⁵et-Tavîl, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn*, 410; eş-Şerîf, *el-Müslimûn el-‘Aleviyyûn, Menhüm ve Eynehüm*, 122; Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’s-Şam*, 3/25; Vecih Kevserani, *Biladü’s-Şam fi matlai’l-karni’-İşrin*, (Beirut, Doha: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 2013), 96; Havvaş, *Ani’l-Aleviyyin ve devletihimi’l-mustakille*, 97; el-İbrahim, *el-Aleviyyun beyne’l-ğulivvi ve’l-felsefe*, 14.

⁵⁰⁶Mürşidiler, Nusayrilerin bir kolu olduklarını reddederler ve Nusayrilerle ilgisi olmayan Ğaybiyye soyundan geldiklerini iddia ederler. Bkz. Nurü’l-Mudi el-Mürşid, *Muhaverat havle’l-Mürşidiyye*, 2009, 13; Abdullah Hanna, *el-Mürşidiyye fi muhitihâ’l-alevi ve ecvaiha’s-siyasiyye ve’l-içtimaiyye* (Katar/Lübnan: arab center for research and policy studies, 2015), 9,17,19,90,99,101,106.

⁵⁰⁷et-Tavîl, *Târîhu’l-‘Aleviyyîn*, 529; el-Berazi, *Aleviyyün Men Hüm Hakkın*, 129,130,132,134.

⁵⁰⁸Truth News: Alevi-Haydariyye arasında evde kalan kız ve dulların sayısı artmaktadır. http://akhbar-h.blogspot.com/2014/08/blog-post_131.html Erişim Tarihi: 30.07.2021.

Dini düzeyde, Şiilik Haydariyye’de, özellikle şeyhleri arasında yaygındır. Haydari şeyhlerinin birçoğu Şii olmuştur. Haydari şeyhleri ailelerinden en meşhur aile, Gazal ve Fadlû’l Gazal aileleridir.⁵⁰⁹ Şii yazar Ali İbrahim, köylerinde Haydarilerle birlikte yaşamasından bahsetmekte ve onların içine karıştığını anlatmaktadır. Onların Şii olduğunu, farzları yerine getirdiklerini, beş vakit namazlarını kıldıklarını, camii ve Hüseyniyyatlar inşa ettiklerini açıklamıştır.⁵¹⁰

Ama Türkiye’deki Haydarilerin Suriye’deki durumlarıyla arasında köklü bir fark vardır. Onlar Türkiye’deki Arap Alevilerin içinde büyük çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Ayrıca onlar Mersin, Adana ve Hatay’ın iç bölgelerinde Nusayriler arasında büyük bir çoğunluk oluşturmaktadırlar.⁵¹¹ Âl-i Ma’ruf, Türkiye’deki Huseybiyyunların yoğun olarak Adana, Hatay ve Antalya’da yaşadıklarını ve çoğunluğun Mâhûsîyye olduklarını söylemiştir.⁵¹² İnan Kassar, kırsal bölgelerdeki Haydarilerin Kilâzî köylerinden ayrı olarak kendi köylerini kurduklarını belirtmektedir. Onlar dini uygulamaları birbirlerinden ayrı olarak yerine getirmektedirler.⁵¹³ Hüseyin Türk, Haydarilerin Hatay’da yoğunlukta olduğu bölgeleri Samandağ, Harbiye, Aknehir, Yaylıca ve Karaçay olarak saymıştır. O bölgelerdeki halkın, Kilâziler ve Haydariler arasında şeyhlerinin görünüşlerinden ayırt edebildiklerini eklemiştir. Çünkü Haydari şeyhler sakallarını uzatırlar, Kilâzî şeyhleri ise sakallarını tıraş etmektedirler. Haydarilerin namazı Kilâzilerin namazına göre daha uzundur ve onların kıyamda duruşları farklıdır. Ayrıca Hüseyin Türk, Türkiye’deki Haydarilerin dini ritüellerine Kilâzilerden daha çok bağlı olduklarını belirtmiştir.⁵¹⁴ Bu da Suriye’deki Haydari ve Kilâzilerin durumlarının tam aksidir. Bize göre bu durum Kilâzilerin, Haydarilerin tersine Türkiye’de daha azınlıkta olmasından kaynaklıdır.

(aljazeera.net) erişim;20.09.2021 (aljazeera.net). Arab Reform Initiative (arab-reform.net). (resalapost.com) Erişim tarihi: 20.11.2020.

⁵⁰⁹ Fadl Gazal Necef’te okudu, kendisi ve Nusayriler arasında Şiiliği yaymadaki rolü hakkında daha fazla bilgi için bk. Şeyh Zülfikar Fadl Gazal ile bir röportaj: <http://www.alshirazi.net> Erişim Tarihi: 23.07.2021.

⁵¹⁰el-İbrahim, *el-Aleviyyun beyne’l-ğulivvi ve’l-felsefe*, 14.

⁵¹¹Keser, *Nusayri Alevilik*, 138.

⁵¹²Âl-i Ma’ruf, *Târîhu’l-‘aleviyyîn Fi Biladi’ş-Şam*, 3/604.

⁵¹³Keser, *Nusayri Alevilik*, 138.

⁵¹⁴Hüseyin Türk, *Nusayrilik / Anadolu’nun Gizli İnancı İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri* (Kaknüs Yayınları, 2020), 39-40.

20. yüzyılın başında, Haydariyye lideri, Şeyh al-cilli köyü olan Antakya yakınlarındaki cilliye köyünde yaşıyordu, ve şu an bu köyün adı Tekebaşdır.⁵¹⁵

---

⁵¹⁵el-Berazi, *Aleviyyün Men Hümm Hakkın*, 123.;Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri, <https://nisanyanmap.com/?y=cilliye&lv=&t=&cry=TR&ua=10> Erişim:20.05.2022.

SONUÇ

Nusayriyye konusu, özellikle 1970 yılında Nusayrilerin Suriye'de iktidara gelmesinden sonra son yıllarda daha fazla ışık tutulan ve bununla ilgili birçok çalışma yapılan konulardan biri olmuştur. Bu çalışmalar 2012 yılında Suriye iç savaşının başlamasından sonra artmıştır. Bu çalışmada, Nusayri fırkasının önemli bir konusu olan Nusayri fırkalarının kökenleri ve inanışları ele alınmıştır. Muhammed b. Nusayr'den başlayarak, Mekzûn es-Sincârî'nin göç dönemine kadar fırkanın kuruluş aşamasını incelenmiştir. Burada temas ettiğimiz hususlar, on yedinci yüzyılda fırka üzerinde meydana gelen ve büyük bölünmeyi etkileyen gelişmeleri ve değişiklikleri anlamamıza yardımcı olmuştur.

Nusayrilerin Muhammed bin Nusayri en-Nemîrî'ye nispet edildiğini açıkladık. Kendisi fırkanın ilk kurucu olarak kabul edilir ve karizmatik ve zeki bir kişi olarak aşırı düşünceler taşıyan grupların mirasını almayı ve davetlerini sürdürmeyi başardı. İbn Nusayr da bir yandan imamlarla olan ilişkilerinden, diğer yandan Abbasi sarayındaki bazı şahsiyetlerin kendisine olan desteğinden yararlanarak Şii kuluçka merkezinde davetini yaymayı başarmıştır. Fırka, başlangıçta “Nemîriyye” adıyla biliniyordu.

Ölüm tarihi bilinmeyen İbnü'n-Nusayr'ın vefatından sonra fırka, Hasîbî'nin başa geçmesiyle sona eren bir zayıflık durumu yaşadı. Hasîbî, fırkanın kurallarını kökleştirmeyi ve onun entelektüel ve ideolojik temellerini atmayı başardı. Nusayrilerin en önemli kitaplarından biri olan ve Taberânî'nin Tevhid ehlinin Kur'ân'ı olarak nitelendirdiği “*er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*”yi derledi. Hareket açısından ise Hasîbî, Irak'taki Büveyhîler ve Halep'teki Hamdânîler ile olan ilişkilerinden yararlanarak ve takiyye yöntemini benimseyerek Irak'ta ve Biladüşşam'da daveti çok sayıda öğrencisi aracılığıyla yaymayı başardı. Hasîbî'nin kaydettiği üçüncü başarı, Nümeyriyye ve İshâkıyye fırkalarını, liderliği altında NUSAYRİLİK“ Nusayriyye” adı altında birleştirmesi oldu. Bu yeni isim, Nemîriyye ve İshâkıyye'nin birleşmesi şeklinde meydana gelen yeni gelişmeyi ve fırkada aşiret ve etnik kökenleri farklı olan yeni unsurları ve talebeleri tek çatı altında bir araya getirme amacına matuftu.

Fırkaya Nusayriyye adının muhalifleri tarafından verildiği şeklindeki meşhur düşüncenin aksine bu çalışmada, ismin fırkanın ikinci kurucusu Hasîbî tarafından verildiği ortaya konmuştur. İshâkıyye ile Nemîriyye arasındaki birlik Hasîbî'nin vefatıyla sona ermiş olsa da fırkanın gidişatında ve Nusayriyye ile İshâkıyye arasındaki münasebetlerde büyük tesirler bırakmıştır.

Hasîbî'den sonra Irak'ta Seyyid Ali el-Cisrî, Halep'te Muhammed b. Ali el-Cillî'nin temsil ettiği iki hareket de yoluna devam etti. Söz konusu kişiler, akide üzerine bazı kitaplar kaleme aldılar. Fırkanın Irak'taki merkezi, Bağdat'ın Moğollar tarafından işgali ile son bulurken, Halep'in merkezi Hamdani hükümdarı Saîdüddeve'nin desteği ile davet faaliyetlerine devam etti.

Muhammed b. Ali el-Cillî'den sonra fırkanın başına genç Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî geçti. Kendisi eser bakımından en verimli Nusayri şeyhlerinden biri olarak kabul edilir. Nusayriyye'nin *Mecmuatü'l-a'yâd* adı verilen bayram takvimi yazmıştır. Taberânî, Kitabu'd-Düstur'un bazı sûrelerinin bir araya getirilmesinde rol oynamıştır. Onun zamanındaki Nusayriler, İshakilerin Halep'in yeni hükümdarı İbn Lü'lüe el-Cerrahi'yi kendilerine çekmeyi başardıktan sonra büyük bir gerileme yaşadılar. Nusayriler Halep'te rejimin desteğini kaybederek batı kıyılarına göç etmek zorunda kaldılar. Taberânî'nin verdiği en önemli savaşlardan biri, Cebele ve Lazkiye ordu komutanı ve Züheybiyye fırkasının kurucusu İshakî İsmail b. Hallad ile oldu. Taberânî ona cevaben *el-Cevahir* ve *er-Reddü ale'l-Mürted* olmak üzere iki kitap yazdı.

Taberânî'den sonra zayıflayan Nusayriler, içinde birçok mezhep ve hizipleşmenin ortaya çıkması ve İshâkıyye'nin dağları kontrol etmesi ile birlikte bir dağınıklık yaşadılar, başsız kaldılar. Bu durum Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin Sincar aşiretleriyle birlikte göç etmesine kadar devam etti. Nusayriler, kıyı dağlarında varlıklarını sürdürmeyi, İshâkıyye şeyhlerini ortadan kaldırmayı ve nüfus merkezlerini göçmen aşiretlere boyun eğdirmeyi başardılar.

Kilâziyye'nin kökeni ve ona verilen adlar ele alınmış, her isimlendirmenin temelleri incelenmiştir. Kilâziyye'nin kendine özgü akidesi, temel Kilâziyye kaynaklarından yola çıkarak açıklığa kavuşturulmuş, günümüzdeki durumuna ışık tuttuk.

Haydariyye'nin hicri onuncu yüzyılın başlarından ayrılmanın başlayan ve on birinci yüzyılın ortalarına kadar gelişen olaylarıyla ele aldık. Çalışmada Haydariyye'ye verilen isimleri ve her bir ismin arka planına temas edildi. Haydariyye adının kökeni hakkında birkaç rivayete ulaştık, sonra Haydariyye'nin Nusayriyye'den ayrılmasının sebepleri tartışıldı ve her birinin kabile ve ideolojik kökenlerinin farklı olduğu tespit edildi. Haydariyye, Sincârî aşiretlere nispet edilen Kilâziyye'nin aksine, çoğunlukla Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin göçünden önce dağların eski yerleşimcilerine atfedilmektedir.

İdeolojik bir bakış açısından Haydariyye, İshâkıyye kökenlerine kadar uzanmaktadır. Ayrıca Haydariyye'nin Kilâziyye'den ayrılmasında ekonomik ve sosyal faktörlerin de rolü olmuştur.

Çalışmada, Haydariyye-Kilâziyye bölünmesinin, yaklaşık olarak aynı zaman diliminde, üç farklı coğrafi bölgede daha sonra Haydariyye adı altından toplanacak olan Menasife, Mâhûsiyye ve İydiyye (Zuhurâtiyye) olmak üzere üç dini grup şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Bu üç fırka da “Mânâ”nın “Ali” olarak yeryüzünde zuhur ettikten sonra gaybiyyetine inançta birleşmişlerdir.

Söz konusu fırkaların inançları konusunda tatmin edici bilgilere ulaşmak için bazı temel kitaplara, özellikle de İydiyye'nin kitaplarına ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda bazı eserlere ulaşmaya çalıştık ancak bir sonuç elde edemedik. Suriye'deki Haydariyye'nin bir kısmı, yani Neyâsifa, yirminci yüzyılda Mürşidiyye'ye dönüşürken, Mâhûsiyye-Haydariyye arasında şeyhlerine kadar ulaşan güçlü bir Şiileşmeye tanık olunmuştur. İydiyye ise Türkiye'de bulunmakta olup günümüze kadar devam ettiğinden eminiz ama boyutunu bilmemekteyiz.

Çok fazla zaman, emek ve takip harcanan bu çalışmanın sonunda Nusayri mezheplerini, sayılarını ve akidelerini asıl kaynaklarına dayanarak sunmayı ve açıklamayı başardığımızı; böylece, bu konuda çağdaş kitaplarda bulunan kafa karışıklığı durumunun sona ermiş olmasını umuyor, bu çalışmanın Nusayriler ve fırkalarıyla ilgili birçok çalışmanın önünü açacağına inanıyoruz.

*****

KAYNAKÇA

- Abbas, Hüseyin Ali. *El-İcazu'l-Mensur Fi İ'câzü'd-Düstür*. thk. Süleyman Esad. Lazıkiye, 2003.
- Abdülcélil, el-Munsif. *el-Fırkatü'l-hamişiyye fi'l-islam*. Tunus: el-Merkezü'l-Kavmi, 1. Basım, 1999.
- Adenî, Süleyman el-. *el-Bâkûratü's-Süleymâniyye fi keşfi esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayriyye*, ts.
- Ahmed, Hüseyin el-. *Ğanimetü's-sefer*. ed. Raşid İsmail. Hama, ts.
- Ahmed, Hüseyin el-. *Kalaidü'd-Dürer*. ed. Raşid İsmail. Hama: Raşid İsmail, ts.
- Ahmed, Hüseyin el-. *Risâletü Dürretü'-t-tiryak*. Suriye, ts.
- Ali, Cevad. *El-Mufassal Fi Tarih'i-L Arab Gable'l İslam*. Beyrut: Dar es-Saki, 4. Basım, 2001.
- Ali, Esad. *Marifetu'l-İlah, ve'l- Mekzûn es-Sincârî*. dımaşık: Darüs-Sual, 2011.
- Ali, Hamza b. *er-Risâletü'd-dâmiga, Resailü'l Hikme*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 7. Basım, 1986.
- Âl-i Ma'ruf, Emil Abbas. *Târîhu'l-'aleviyyîn Fi Biladi's-Şam*. 3 Cilt. Lübnan: Dar'ul-Amel ves-Selâm, 1. Basım, 2013.
- Ali, Muhammed Kurd. *Hutatu's-Şâm*. Dımaşık: Matbatu't-Terakkî, 1925.
- Alkan, Necmettin. "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 54 (2010).
<https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1149>
- Ani, Ali Cabir el-. *Târîhu't-taifeti'l-Aleviyye'n-Nusayriyye fi'l-Irak*. Bağdad: Darü'l-Medineti'l-Münevvera, 2019.
- ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'. *el-Ensâb*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifi'l-Osmâniyye, 1962.
- Anî, Müntecebüddîn el-. *Divan el-Müntecib el-Anî*. thk. Haşim Osman. Beyrut: en-Nur li-l Matbuat, 2002.
- Arpa, Abdulmuttalip - Ertaş, Kasım. "Bâtını Düşüncede Tevil ve Nusayrîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 62 (2012).
<https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/177>
- Arslan, Hatice. *Nusayri Geleneğinde İnkarnasyon Öğretisi*. sosyal bilimler enstitüsü: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Avaci, Galib. *Fırakun muasıra : tentesibu ile'l-İslam ve beyanu mevkifi'l-İslam minha*. Cidde: el-Mektebetü'l-Asriyyeti'z-Zehebiyye, 4. Basım, 2001.
- Bağdâdî, Abdulkadir. *el-Fark beyne'l-fırak*. Beyrut: Dar el-Afak el-Cedide, 1977.
- Bağdadi, İbni ebi Selec el-. *Tarihü'l-Eimme, Mecmua Nefsiyye Fi Tarihü'l-Eimme*. thk. Muhammed Rıza el-Hüseyni. Beyrut: darül-Kâri, 2002.
- Bağdadi, İbnü'l-Mimar el-. *El-Cedvelü'n-Nurani*. 110.
- Bağdadi, Muhammed el-. *el-Mecalis'ün-Nümevriyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Mûsa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Bağdadi, Muhammed el-. *er-Risale el-Bağdadiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Barut, Muhammed Cemal. *es-Sırau'l-Usmani-Safevi*. Katar/Lübnan: al-Markaz al-'Arabî lil-Abhâth wa-Dirâsat al-Siyâsât, 2018.
- Barut, Muhammed Cemal. "et-Tehavvülü mine'n-nizami't-timari ila nizami'l-iltizam". *Ostoor Tarih Araştırmaları Dergisi, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi* 5 (2007), 48-73.
- Bedevî, Abdurrahman. *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*. Beyrut: Dar el-İlm Lil-Melayin, 1997.
- Belevi, Aşika el-. "el-Firka el-Nusayriyye Arz ve Nakd". *Mecellet el-Kirae ve-l Marife* 217 (2019), 89-118.
- Berazi, Temmam Mekram el-. *Aleviyyün Men Hümm Hakkan*. Darü'l-Endülüsiyye, 2015.
- Cillî, Muhammed b. Ali el-. *Risâletü'l-Endiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Cünbülani, el-Cinan el-. *İzâhü'l-Misbâhi'd-Dâlli 'alâ Sebîli'n-Necâh, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Cünbülani, el-Cinan el-. *Mecmuat el-Cinan el-Cünbülani*. thk. Selman Asad. Lazıkiye, 2002.

- Daftary, Farhad. *Tarihü-l İslam eş-Şii*. çev. Seyfeddin el-Kasir. Beyrut: Dar es-Saki, 2017.
- Dendeşi, Ca'fer ed-. *Medhal İla'l Mezheb el-Alevi en-Nusayri*. İrbid, 2000.
- Derveze, Muhammed İzzet. *el-'Arab ve'l-'urûbe fî hikbeti't-teğallübi't-Türkî*. Dımaşık: Dar'ül-yakaza el-Arabiyye, 1959.
- Deylemî, Ebu Salih ed-. *Risalet-i Hidayet'ül-Müsterşid,sta*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Ebu Salih, ed-Deylemi. *er-Reddü ala Talah el-Avni, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî. *Meķätülü't-Ṭâlibiyyîn*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- Edib, Ahmed el-. "Hivar Havle Akaid el-Aleviyyin fi Suriya". *alawis*. 29 Nisan 2016. Erişim 03 Aralık 2022. <https://alawis.net/?p=316>
- el-Acuzu'r-reddad. *er-Risaletü'reddadiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Emîn, Muhsin el-. *A'yanü's-Şia*. thk. Hasan el-Emîn. Beyrut: Dârü't-teâruf, 1983.
- Er, Abdullah. "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayrîler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 54 (2010). <https://hvbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1150>
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan el-. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. thk. Hellmut Ritter. Almanya: Franz Steinitz, 3. Basım, 1980.
- et-Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım. *er-Risâletü'l-Münsife fî Hakîkati'l-Ma'rife*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- et-Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım. *Mesailü Senete 370*.
- Fadl, Haseki. *el-Mecalisü'l-Fıkhiyye*. Lazıkiyye, 2006.
- Farouk-Alli, Aslam. "The Genesis of Syria's Alawi Community". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Keer - Carig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Friedman, Yaron. "Makalat el-Hasîbî". çev. Abdurrahman Keylani.
- Friedman, Yaron. *The Nusayrî-'Alawis: an introduction to the religion, history, and identity of the leading minority in Syria*. Leiden ; Boston: Brill, 2010.
- Gadairi, Ahmed b. el-. *er-Rical*. thk. Muhammed Rıza el-Huseyni. Kum: Dar el-Hadis, 1422.
- Gariri, Sami el-. *el-Cuzur et-Tarihiyye ve'n-Nefsiyye li'-I Guluvv ve'l-Gulat*. İran: Delil Ma, 1424.
- Gazzî, Kamil el-Bali el-Halebî el-. *Nehrü'z-zeheb fî târîhi Haleb*. Halep: el-Matbaatü'l Maruniyye, ts.
- Goldsmith, Leon. "Alawi Diversity and Solidarity from the Coast to the Interior". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Kerr - Craig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Goldsmith, Leon. *Şüyuhuddin el-aleviyyin*. çev. Nasır Zamiriyye. Katar: Georgetown Üniversitesi, Uluslararası ve Bölgesel Çalışmalar Merkezi, 2018.
- Hac, Abdurrahman el-. *el-Ba'sü's-Şii 1919-2007, (2009,)*. Uluslararası suriye Araştırmaları Enstitüsü, 2009.
- Hâkim, Yusuf el-. *Suriye ve'l-Ahdi'l-Osmani*. Lübnan: Darün-Nahar, 4. Basım, 1991.
- Halebi, Süleyman el-. *Taifet'ü-Nusayriyye*. Kuveyt: ed-Dar es-Selefiyye, 2. Basım, 1984.
- Halm, Heins. *el-Ġenusiyye fi'l-İslam*. çev. raid albaş. Beirut: Maktabatül-Fikir el-cedid, 2003.
- Hamed, Abdulkadir Şeybe el-. *el-Ediyan ve'l-Firak ve'l-Mezahib el-Muasıra*. Riyad, 4. Basım, 1433.
- Hamed, Muhammed b. İbrahim el-. *en-Nusayriyye Hakikatüha Tarihüha Akaidüha*, ts.
- Hana, Abdullah. *el-Mürşidiyye fi muhitihal-aleviyye ve ecvaiha's-siyasiyye ve'l-içtimaiyye (1923-1946)*. Beyrut: el-Merkezü'l-Arabi li'd-dirasat, 2015.
- Hanna, Abdullah. *el-Mürşidiyye fi muhitihal-alevi ve ecvaiha's-siyasiyye ve'l-içtimaiyye*. Katar/Lübnan: arab center for research and policy studies, 1. Basım, 2015.
- Hariri, Ebu Musa el-. *el-Aleviyyun en-Nusayriyyun*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2002.
- Hariri, Ebu Musa el- - Musa, Şeyh. *Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.

- Harranî, Hasan b. Şu'be el-. *Hakaiku esrarü'd-din, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Harranî, Muhammed İbn Şu'be el-. *Risâletü İhtilafü'l-Alemayn, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Hasen, Hamid. *Veçen li-veç emam'e-t Tarih*. Dimaşık: Matbaat İkrime, 1992.
- Hasîbî, el-Hasan b. Hamdan el-. *er-Risâletü'r-Rastbaşıyye*. thk. Rava Cemal Ali, 2014.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *Divan el-Hasîbî*. thk. S, Habib. Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 2001.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *Ebvabü'l-Eimme*. thk. Mustafa Hemsî. Beyrut: darül-Kâri, 2011.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *el-Hidâyetü'l-kübrâ*. thk. Mustafa el-Himsî. Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 1360.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *el-meratib ve'd-derc*, ts.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *Fıkhü er-Risâleti'r-Rastbaşıyye*. thk. Rava Cemal Ali, 2015.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el-. *kitab'ül Ukud*.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamden el- - Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *ed-Düstur, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Hatib, Muhammed el-. *el-Harekat el-Batıniyye fi'l-Alem el-İslami*. Ürdün: Mektebetül-Aksâ, 2. Basım, 1986.
- Havvaş, Muhammed. *Ani'l-Aleviyyin ve devletihimi'l-mustakille*. Fas: eş-Şeriketül Müttahide lil-Matâbi' el-Hadise, 1. Basım, 1997.
- Hayr, Abdurrahman el-. *Yakazat el-Müslimin el-Aleviyyin*. ed. Hani el-hayr. Dimaşık, 1996.
- Hayyun, Reşit el-. *en-Nusayriyye-Aleviyye bi Suriye*. Dubai: Dar Medarik-lin-neşr, 1. Basım, 2012.
- Hillî, İbnü'l-Mutahhar el-. *İ'zahu'l-iştibah*. thk. Muhammed el-Hassün. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1. Basım, 1414.
- Hilli, İbnü'l-Mutahhar el-Hasen b. Yûsuf el-. *Hulâşatü'l-aqvâl fi ma'rifeti'r-ricâl*. İran: Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî, 1417.
- Hinnebusch, Raymond. "Syria's Alawis and the Ba'ath Party". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Keer - Carig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Hitti, Philip. *Tarih Suriya ve Lübnan ve Filistin*. çev. Kemal el-Yazici. Beyrut: Dar es-Sekafe, 3. Basım, ts.
- Hüseyin Ali, Abbas. *el-lisan fi zılal'ül-kur'an yazması*. ed. Adil Hasan Hüseyin. Lazıkıyye, ts.
- Hüseyinî, Muhammed Rıza el-. *tarih Ehlü'l-Beyt*. Beyrut: müesseset'ü Alulbeyt, 1. Basım, 1990.
- İsmet'ü-t Devlet, Muhammed. *Er-Risâletü'l-Mısıriyye*. thk. Selman Asad. Lazıkıyye, 2002.
- İbn Davud el-Hillî, Takıyyüddin el-Hasan b. Ali. *Kitâbü'r-Rical*. Necef: el-Matbaatü'l-Haydariyye, 1972.
- İbn el-Esir, Ali. *el-Kamil fi't-Tarih*. thk. Ömer Abdusselam. Beyrut: Dar el-Kitab el-Arabi, 1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2002.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *el-Mukaddime*. thk. Abdurrahman ed-Derviş. Dar Ya'rib, 2004.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, ts.
- İbn Mahrez, Ceyş. *er-Risale, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- İbn Nusayr, Ebu Şuayb Muhammed. *el-Ekvâri'n-Nûrâniyye ve'l-Edvâri'r-Ruhaniyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Mûsa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- İbn. Şub Harranî, Muhammed - Ali, Rava cemal. *el-Üsayfir*, 2016.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb. *el-Fihrist*. Beyrut: Darül-Ma'rife, 2. Basım, 1978.
- İbrahim, Ali Aziz el-. *el-Aleviyyun beyne'l-ğulivvi ve'l-felsefe*. Beirut: Mu'assasat al-A'lamî lil-Matbû'ât, 1. Basım, 1995.
- İbri, Ebu el-Ferac İbn el-. *Tarih Muhtasar ed-Düvel*. thk. Antuan el-Yesui. Beyrut: Dar eş-Şark, 3. Basım, 1992.

- İsferâyînî, Ebû'l-Muzaffer Tâhir b. Muhammed el-. *et-Tebşîr fi'd-dîn*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Lübnan: Alemü'l-Kütüb, 1983.
- İsferâyînî, Ebu'l Muzaffer el-. *et-Tabsir fi'd-Din*. Beyrut: Alem el-Kutub, 1983.
- İsmail, Salih. *Divan şîir ve kasaid, kolaksiyon' No: 3251, Fransız kütüphanesi*. Paris, ts.
- Kâhya, Tarık İsmail. *et-Tavaif ve'l-Irkiyat fi Suriye*. Adana, 2013.
- Kauṭarānî, Wağîh. *Bilād aš-Šām fî maṭla' al-qarn al-'iŝrîn: as-sukkân, al-iqtisād, Filastîn wa-'l-mašrû' aš-Şihyûnî ; qirā'a fi 'l-waṭā'iq ad-diblûmâsiya al-faransiya*. Bairût ad-Dauḥa: al-Markaz al-'Arabî li-l-Abḥâṭ wa-Dirâsât as-Siyâsât, 3. Basım, 2013.
- Keer, Michael. "Introduction for 'God, Syria, Bashar and Nothing Else?'" *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Kerr - Carig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Keer, Michael - Fabrice Balanche (ed.). "'Go to Damascus, My Son' Alawi Demographic Shifts Under Ba'ath Party Rule". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Keser, İnan. *Nusayri Alevilik: Tarih İnanç Kimlik*. Adana: Karahan Kitabevi, 10. Basım, 2016.
- Keşşî, Ebû Amr Muhammed b. Ömer el-. *Ricâlül'Keşşî*. thk. Ahmed el-Hüseynî. karbalâ: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, ts.
- Kevserani, Vecih. *Biladü's-Şam fi matlai'l-karni'-İşrin*,. Beirut, Doha: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 3. Basım, 2013.
- Kılınc, Firdevs. *Hatay Nusayrîlerinde Haydarîlik*. Erciyes Üniversitesi, Thesis, 2002. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
<http://ktp2.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=14644&tarama=haydarilik>
- Kilâzî, Muhammed b. Yûnus el-. *er-Risâletü's-şafiye fi hakaiki'l-esrari'l-mahfiyye,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Kilâzî, Muhammed b. Yûnus el-. *et-te'yid lihalis't-tevhid, Mecmuatü müellifati el-Kilâzî*, 1990.
- Kilâzî, Muhammed b. Yûnus el-. *İfradü'z-zat ani'l-esma ve's-sıfat*. 262.
- Kilâzî, Muhammed b. Yûnus el-. *İfradü'z-zat ani'l-esma ve's-sıfat,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Kummî, Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî el-. *El-Makâlât Ve'l-Firak*. thk. Muhammed Cevad Meşkur. İnan: Merkez İntişarat İlmî, 1360.
- Kuşayri, Abdülkerîm el-. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd. Kahire: Dar el-Maarif, ts.
- Larkin, Carig - Midha, Olivia. "The Alawis of Tripoli". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Kerr - Carig Larkin. Oxford ; New York, NY: Oxford University Press, 2015.
- Leenders, Reinoud. "Repression Is Not 'a Stupid Thing' Regime Responses to the Syrian Uprising and Insurgency". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Keer - Carig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Lyde, Samuel. *El-Lüğüzü'l-Asyavi-Nusayriyyetü Biladü's-Şam*. çev. Seyyid Muhammed Zeki, 2018.
- Lyde, Samuel. *The Asian Mystery,Ansaireeh Or Nusairs Of Syriya*. London: Longman, Green, Longman & Roberts, 1860.
- Mahmud, Ramazan. *el-Hasîbî ve'l-gulât mine's-Şia*, 2015.
- Mahul, Musa. *el-Aleviyyun mine'l-vücut fi't-tarih ile't-tarih*. Beyrut: Mektebetü Beysan, 2017.
- Mâhûs, Ali el-. *Kasidetün Şî'riyye, Paris Kütüphanesi, Kolaksiyon no: 3251*, ts.
- Mahusi, Ali el-. *el-Muhtasari bi nefyi ibadeti's-şemsi ve'l-kamer,Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Makdisî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedânî el-. *Tekmiletü Târîhi't-Ṭaberî*. thk. Albert Yûsuf Ken'ân. Beyrut: el-Matbaatü'l-Katulikiyye, 1958.

- Massignon, Louis. "Nuşairî". *Encyclopaedia of Islam, First Edition (1913-1936)*. Brill, 24 Nisan 2012.
https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-1/nusairi-SIM_3536?s.num=0&s.rows=50&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islam-1&s.q=Nu%E1%B9%A3air%C4%AB
- Meclisi, Muhammed Bakır el-. *Bihar'ul Envar*. Beyrut: Müesseset'ül Vefa, 2. Basım, 1983.
- Meczip, Abu el-Haytam Muhammed el-. *el-İslam Fi Muvaceheti'l-Batiniyye*. Darüs-Sahva, 1985.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-. *Mürûcû'z-zeheb*. thk. Es'ad Dağır. Kum: dârü'l-hicre, 1409.
- Muhacir, Ca'fer el-. *et-Tarih es-Sirri li'l-İmame*. Beyrut: Merkez el-Hadara, 2015.
- Muhammed, Yusuf Halil. *el-Enba el-Hafıyye an eş-Şia el-Aleviyye*. Beyrut: ed-Dar el-İslamiyye, 1996.
- Murhic, İbrahim Abdullatif. *Şerh Divan el-Hasîbî*. Dar el-Mizan, ts.
- Murhic, İbrahim Abdullatif. *Şerh Divan el-Müntecib el-Anî*. ed. Es'ad Süleyman. Beyrut: Dar el-Mizan, 2015.
- Musa, Ali el-. *el-İmam Ali ve-l Aleviyyûn*. Dimaşık: Dar el-Feta, 2002.
- Musevi, Kazım el- (ed.). *Dairat el-Maarif el-İslamiyye el-Kubra*. Tahran: Merkez Dairat el-Maarif el-İslamiyye el-Kubra, 1988.
- Müellifi Meçul. *Kitap el-Meşyeha*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Müellifi Meçul. *Mecma el-Ahbar, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Müfid, Muhammed. *Tashih-i İ'tikadat el-İmamiye*. thk. Hüseyin Derhaki. İran: el-Mutemer el-Âlemi li-Elfiyeti eş-Şeyh el-Mufid, 1992.
- Mürşid, Nurulmuğî. *Lemehat havle'l-mürşidiyye*. Beyrut: Matbaatü kereki, 2. Basım, 2007.
- Mürşid, Nurü'l-Mudi el-. *Muhaverat havle'l-Mürşidiyye*, 2009.
- Nâblusî, Abdülğanî b. İsmâîl en-. *El-Hakika ve'l mecâz fi'r-rihle ilâ Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve'l Hicâz*. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1986.
- Neccar, Abdullah en-. *Mezheb ed-Duruz ve't-Tevhid*. Mısır: Dar el-Maarif, 1956.
- Nevbahtî, Hasan en-. *Firaku's-Şî'a*. Beyrut: Menşurat er-Rada, 2012.
- Oppenheim, Max. *el-Bedu*. çev. Michel Kilo. London: Dârü'l-Warak, 2. Basım, 2007.
- Osman, Haşim. *el-Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakika*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, ts.
- Osman, Haşim. *el-Ebniyetü ve'l-emakinü'l-eseriyye fi'l-Lazikiyye*. Dimaşık: Dar Akıl, 1996.
- Osman, Haşim. *el-Hasîbî Hayatuhu ve Asaruhu ve Yelihi Kitab'ül-Mâ'ide*. Beyrut: en-Nur li-l Matbuat, 2011.
- Osman, Haşim. *Heli'l-Aleviyyûn Şî'a?* Beyrut: el-A'lemi li'l-matbuat, 1994.
- Osman, Haşim. *Târîhu'l-'Aleviyyîn Vekâyi' ve Ahdas*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi Li'l-Matbuat, 1997.
- Ramazan, Mahmud. *et-Tasavvuf ve Tarikat el-Hasîbî*. Suriye: Dâru- A'râf, 2012.
- Refik, Muhammed - Behcet, Muhammed. *vilayeti Beyrut, el-kismü's-şimali*. Vilayet Matbaası, 1333.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=19146&tarama=Mehmed+Refik+Temim%C3%AE+>
- Sâmir, Faysal es-. *ed-Devletü'l-Hamdâniyye fi'l-Mûsil ve Halep*. bağıdat: bağıdat üniversitesi, 1973.
- Sincârî, el-Mekzûn es-. *Tezkiyetü'n-nefs fi marifeti bevatini'l-ibadati'l-hams, ma'rifatullah vel- Mekzûn es-Sincârî*. thk. Esad Ali. Dimaşık: Darüs-Sual, 2011.
- Staatsbibliothek, Preussische. *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu*. Berlin: A. Asher, 1853.
- Sunay Yıldırım, Ahmed. *Nusayrîlik ve Nusayrîliğin teşekkül sürecinde Hamdân el-Hasîbî'nin yeri (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2018), 12.*, 2018.
- Suveyri, Abdullah es-. *er-Risâletü'n-Nuriyye fi ispatî'z-zat'l-illiyye, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.

- Süyûtî, Celâleddin es-. *Tarihu'l-ḥulefâ'*. thk. Hamdî ed-Demirtâş. Nizar el-Baz, 1. Basım, 2004.
- Şehristânî, Muhammed. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. Muhammed Seyyid Kılânî. Beyrut: Darül-Marifa, 1404.
- Şerafettin, Takiy. *en-Nusayriyye - Dirasetün Tahliliyye*, ts.
- Şerîf, Münîr eş-. *el-Müslimûn el-'Aleviyyûn, Menhûm ve Eynehûm*. Lübnan: Müessesetü'l-balağ, 1994.
- Ṭabarânî, Maymûn ibn al-Qâsim. *Kitâb al-ma'ârif by Abû Sa'îd Maymûn B. Qâsim al-Ṭabarânî: critical edition with an introduction*. thk. Me'ir Mikha'el Bar-Asher - Arie Kofsky. Leuven: Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 2012.
- Ṭabarânî, Maymûn ibn al-Qâsim. *Risâletü'z-Zuhur ve'l-Butun, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *el-bahs ve'd-delale fi müşkile'r-risale*.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *el-Hâvi fi 'ilmi'l-Fetâvâi, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *er-Reddü ale'l-mürteddi, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Suriye: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *er-Risâletü'l-Mürşide, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *Kitâbü'l-Cevahir, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Beyrut: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Taberânî, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-. *Mecmû'u'l-A'yâd, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Tabersî, Ebû Mansûr et-, Ahmed b. Ali. *el-Ihticâc*. İran: İntişârât eş-Şerîf er-Radî, 1. Basım, 1380.
- Talas, Mustafa. *el-Mu'cemü'l-coğrafi li'l-kutri'l-arabi's-Suri*. Dımaşık: Merkezi'd-Dirasati'l-Askeriyye, 1993.
- Tardieu, Michel. *Sâbiâtü'l-Kur'an ve Sâbiâtü Harran*. Suriye: Dar'ül-Kelime, 1. Basım, 1999.
- Tavîl, Muhammed Emin Galib et-. *Târîḥu'l-'Aleviyyîn*. Darül-Endülüs, ts.
- Tuayme, Şâbir. *Dirasat fi'l-fırak : eş-Şia, en-Nusayriyye, el-Batıniyye, es-Sufiyye, el-Havaric*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1400.
- Tubani, Hatim et-. *et-Tecrid, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Tubani, Hatim et-. *Munazaratü hatimü't-tubani el-cedeli, Silsiletü't-Türâsi'l-'Alevi*. thk. Ebu Musa el-Hariri - Şeyh Musa. Lübnan: Dar liecli'l-Ma'rife, 2006.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed et-. *el-Fihrist*. Necef: el-Matbaatü'l-Haydariyye, 2. Basım, 1960.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed et-. *el-Gaybe*. İran: Mektebet Neyneve el-Hadise, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed et-. *Ricalü't-Tusi*. thk. Cevad el-Kayumi. Kum: Müesseset en-Neşr el-İslami, 1430.
- Türk, Hüseyin. "Nusayriliğin Tarihi Kökeni ve Gelişmesi". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 17 (16 Temmuz 2018), 51-74. <https://doi.org/10.24082/2018.abked.71>
- Türk, Hüseyin. *Nusayrilik / Anadolu'nun Gizli İnançlı İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Türk, Hüseyin. *Nusayrilik / Anadolu'nun Gizli İnançlı İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. Kaknüs Yayınları, 2020.
- Tüsterî, Muhammed Takî et- - Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî. *Kamûsü'r-ricâl*. 12 Cilt. Kum: Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî, 1430.
- Usfur, Muhsin Ali. *Zahirat el-Gaybe ve Dava es-Sefara fi Zilli İmamet el-Mehdi el-Muntazar*. Kum: Müesseset-ü İsmailiyan, 1412.
- Uyar, Mazlum. "Nusayrilik". *İslam Mezhepleri Tarihi*. ed. Hasan Onat - sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker, 6. Basım, 2017.

- Van Dam, Nikolaos. *es-Sırau ale's-Suldati fi Suriye: et-Taifiyye ve'l-İklimiyye ve'l-Aşairiyye fi's-siyasa*. Nikolaos Van Dam, 2006.
- Vesim, Hasen - Tacir, Muder et-. *Cami el-Beyan an İhvet-i Süleyman*. Suriye: Vezaratü'l-İ'lam es-Suriyye, 2018.
- Weiss, Max. "Community, Sect, Nation Colonial and Social Scientific Discourses on the Alawis in Syria During the Mandate and Early Independence Periods". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Wieland, Carsten. "Alawis in the Syrian Opposition". *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. ed. Michael Keer - Craig Larkin. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2015.
- Winter, Stefan. *Târîhu'l-'Aleviyyîn*. çev. basil vatfe - Ahmed el-Atesi. İstanbul: harmoon center for contemporary studies, 1. Basım, 2018.
- Zâlimi, Hasan ez-. *Vukela el-İmam el-Mehdi fi Zaman el-Gaybe es-Suğra min gayri es-Suferâ*. Beyrut: Dârü'l-Müttekîn, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Müessesetü'r-Risale, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Dimaşık: Müessesetü'r-Risale, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Beşşar Awad Ma'ruf. Dârü'l-Garbi'l-İslâmi, 1. Basım, 2003.
- Zeydân, corcî. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*. Mısır: Müesseset-ü Hindavi, 2012.
- Zeyneddin el-Abidin, Beşir. *el-Ceyş ve's-siyâset fi Suriye 1918-2000*. Darü'l-Cabiye, 2008.
- Zife, Nasırüddin. *e'l-lü'lü'l-mensur fi şerhi ğamizi'd-düstur*. thk. Arif Muhammed Ahmed Mustafa. Suriye, 1986.
- Ziriklî, Muhammed Hayruddin ez-. *el-A'lâm*. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 15. Basım, 2002.
- Ziyâî, Ali Ekber. *Fihrisu mesadirü'l-fıraki'l-islamiyye*. KUM: Ayat-Allah el-Uzma el-Mar'aşî en-Nacafi Kütüphanesi, 1994.
- Nususun sırrıyyetün mine'd-diyâneti'n-Nusayriyye*, ts.
- Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*. Manuscript. Fransa Millî Kütüphanesi, gallica.bnf.fr, 6182.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10031520n>